

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний університет «Запорізька політехніка»

Факультет будівництва, архітектури та дизайну
(повне найменування інституту, факультету)

Підприємництво, торгівля та біржова діяльність
(повне найменування кафедри)

Пояснювальна записка

до дипломного проекту (роботи)

магістр

(ступінь вищої освіти)

на тему «Дослідження економічної захищеності суб'єкта господарювання»

Виконав: студентка 6 курсу, групи БАДз-311м

Спеціальності 073 «Менеджмент»
(код і найменування спеціальності)

Освітня програма (спеціалізація)

Управління проектами

Пожуєва Т.О.

(прізвище та ініціали)

Керівник Кійко С.Г.

(прізвище та ініціали)

Рецензент _____

(прізвище та ініціали)

2022

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний університет «Запорізька політехніка»
 (повне найменування закладу вищої освіти)

Інститут, факультет факультет будівництва, архітектури та дизайну
 Кафедра підприємництва, торгівлі та біржової діяльності
 Ступінь вищої освіти магістр
 Спеціальність 073 «Менеджмент»
 (код і найменування)
 Освітня програма (спеціалізація) Управління проектами
 (назва освітньої програми (спеціалізації))

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри ПТБД
проф. Ткаченко А.М.
 «_____» _____ 2022 року

З А В Д А Н Н Я
НА ДИПЛОМНИЙ ПРОЄКТ СТУДЕНТКИ

- Пожусвої Тетяни Олександрівни
 (прізвище, ім'я, по батькові)
1. Тема проєкту (роботи) «Дослідження економічної захищеності суб'єкта господарювання»
 керівник роботи Кійко Сергій Геннадійович, д.т.н., доцент
 (прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)
 затверджені наказом закладу вищої освіти від « 04 » 11 2022 р. № 359
2. Строк подання студентом проєкту 05.12.2022 р.
3. Вихідні дані до роботи фінансова звітність ПАТ «АК «Комбінат «Придніпровський»
4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити): Теоретичні аспекти економічної безпеки підприємства; оцінка рівня економічної безпеки ПАТ «АК «Комбінат «Придніпровський»; рекомендації щодо покращення стану економічної безпеки; охорона праці та техногенна безпека.
5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень)
-

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	прийняв виконане завдання
1, 2, 3	Кійко С.Г., д.т.н., доцент		
Охорона праці	Якімцов Ю.В., к.т.н., доцент		

7. Дата видачі завдання «10» _____ вересня _____ 2022 року.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/П	Назва етапів дипломної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Вступ	10.09.22	Виконала
2	Теоретичні аспекти економічної безпеки підприємства	30.09.22	Виконала
3	Оцінка рівня економічної безпеки ПАТ «АК «Комбінат «Придніпровський»	14.10.22	Виконала
4	Рекомендації щодо покращення стан економічної безпеки	31.10.22	Виконала
5	Охорона праці та техногенна безпека	15.11.22	Виконала
6	Висновки	01.12.22	Виконала

Студентка

(підпис)

Пожусва Т.О.

(прізвище та ініціали)

Керівник роботи

(підпис)

Кійко С.Г.

(прізвище та ініціали)

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота магістра: 123 с., 14 табл., 9 рис., 50 джерел.

Об'єкт дослідження – економічна безпека підприємства ПАТ "АК "Комбінат "Придніпровський" та результатів його економіко - господарської діяльності.

Мета роботи є підвищення рівня економічної безпеки ПАТ "АК "Комбінат "Придніпровський" та дослідження його впливу на ефективність роботи підприємства. Задачі - розглянути теоретичні та методологічні основи економічної безпеки підприємства, визначити рівень економічної безпеки ПАТ "АК "Комбінат "Придніпровський" одним із розглянутих методів, запропонувати заходи щодо поліпшення стану економічної безпеки підприємства та дати їм оцінку.

В першому розділі викладені теоретичні основи економічної безпеки підприємства, а також досліджені методи оцінки її рівня. В другому розділі проаналізований сучасний стан ринку молочної промисловості України а також проаналізована економічна безпека ПАТ "АК "Комбінат "Придніпровський" шляхом аналізу складових економічної безпеки. У третьому розділі запропоновані шляхи поліпшення стану економічної безпеки підприємства та оцінений результат від впровадження цих заходів, спрогнозований стан економічної безпеки та його вплив на показники ефективності підприємства, запропонована схема впливу стану економічної безпеки на показники ефективності підприємства.

Методи дослідження: розрахунково-аналітичний, логічний, порівняльний, анкетування, експертних оцінок, синтез.

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ПІДПРИЄМСТВА, ЕФЕКТИВНІСТЬ, ОЦІНКА РІВНЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ, ІНТЕГРАЛЬНИЙ ПОКАЗНИК ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ, СКЛАДОВІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
1 ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА.	
1.1 Роль, сутність та завдання економічної безпеки.....	10
1.2 Характеристика основних складових економічної безпеки.....	28
1.3 Критерії і показники економічної безпеки підприємства.....	34
Висновки до 1 розділу	48
2 ОЦІНКА РІВНЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПАТ "АК "КОМБІНАТ "ПРИДНІПРОВСЬКИЙ"	49
2.1 Загальна характеристика ПАТ "АК "Комбінат "Придніпровський"	49
2.2 Стан ринку молочної промисловості та його вплив на економічну безпеку підприємства	54
2.3 Дослідження рівня економічної безпеки ПАТ "АК "Комбінат "Придніпровський"	71
Висновки до 2 розділу	83
3 РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ПОКРАЩЕННЯ СТАНУ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ.....	84
3.1 Напрями покращення економічної безпеки та їх вплив на ефективність роботи ПАТ "АК "Комбінат "Придніпровський"	84
3.2 Обґрунтування створення служби економічної безпеки.....	91
Висновки до 3 розділу	
4 ОХОРОНА ПРАЦІ ТА ТЕХНОГЕННА БЕЗПЕКА.....	103
4.1 Аналіз потенційних небезпечних і шкідливих факторів виробничого середовища.....	103
4.2 Заходи захисту від небезпечних і шкідливих факторів.....	105
4.3 Освітлення.....	107
4.4 Заходи з електробезпеки.....	108

4.5 Пожежна безпека.....	111
ВИСНОВКИ.....	114
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	120

ВСТУП

Одним із порівняно нових понять, дедалі ширше вживаних вітчизняними вченими-економістами, є поняття економічної безпеки, хоч воно вже достатньо відоме і давно використовується в управлінській діяльності розвинених країн.

Мабуть, згадане історично пояснюється наявністю вертикальної ієрархії в структурі адміністративно-командного управління успадкованої від СРСР економічної системи, яка не вимагала самостійного ухвалення економічних рішень стратегічного управління.

Ризиковий характер підприємницької діяльності, невизначеність і непередбачуваність багатьох факторів зовнішнього середовища, а також політична й економічна нестабільність в Україні та підвищення рівня конкуренції значно актуалізували проблему виживання підприємства в існуючих умовах господарювання. Такий стан зумовлює потребу в коректному визначенні рівня економічної безпеки підприємства, виявленні зон ризику та своєчасній розробці комплексу антикризових заходів. Зміна умов господарювання від адміністративно-командних до ринкових об'єктивно супроводжується еволюцією як самого поняття економічної безпеки підприємства, так і методів її оцінки.

На початку дев'яностих років минулого сторіччя у вітчизняній науковій літературі можна було зустріти визначення цього поняття як інформаційної та матеріальної безпеки або стану захищеності від шкоди будь-якого характеру. Проте останнім часом розуміння сутності економічної безпеки істотно розширилося — насамперед через необхідність виведення більшості вітчизняних підприємств із кризи та забезпечення їх подальшого успішного функціонування в умовах жорсткої конкуренції світового й вітчизняного ринків.

Нині економічна ситуація докорінно змінилася. Перехід до ринкової економіки, створення великої кількості підприємств різних організаційно-

правових форм, що засновані на різних формах власності, поява нових механізмів господарювання та багато інших факторів, поставили суб'єктів підприємницької діяльності в умови, коли вони значну увагу повинні приділяти вирішенню питань, пов'язаних із забезпеченням своєї економічної безпеки.

Економічна безпека підприємства є однією з найважливіших умов нормального функціонування і розвитку сфери підприємництва в економіці будь-якої країни. Це пов'язано, насамперед, з конкуренцією на ринку, як на внутрішньому, так і на зовнішньому. Економічна безпека підприємства є основою його стабільного розвитку, рушійною силою для досягнення поставлених цілей, а також тих цілей, що намічені у перспективі.

Економічна безпека являє собою універсальну категорію, що відбиває захищеність суб'єктів соціально-економічних відношень на всіх рівнях, починаючи з держави і закінчуючи кожним її громадянином. Економічна безпека підприємства - це захищеність його діяльності від негативних впливів зовнішнього середовища, а також спроможність швидко усунути різноманітні погрози або пристосуватися до існуючих умов, що не позначаються негативно на його діяльності. Зміст даного поняття містить у собі систему засобів, що забезпечують конкурентостійкість і економічну стабільність підприємства а також сприяють підвищенню рівня добробуту робітників .

Дослідження поняття економічної безпеки підприємства показують, що економічна безпека підприємства як об'єкт управління має специфічними особливостями. Можна навести лише найбільш значимі з них: цілісність, коли дотримання інтересів підприємства, їх баланс з інтересами партнерів забезпечують сталий розвиток підприємства; складність, яка проявляється у великій кількості інтересів підприємства в різних аспектах його діяльності та необхідності їх збалансованості з настільки ж різноманітними і мобільними інтересами численних партнерів підприємства; стратегічна орієнтація, яка домінує над інтересами сьогодення. Навіть просте перерахування особливостей економічної безпеки підприємства дає наочне уявлення про те,

що її забезпечення і постійна підтримка - досить складний процес в управлінні підприємством. Тим не менш, незважаючи на складність забезпечення економічної безпеки, на новизну цього поняття для більшості українських підприємств, економічна безпека підприємств є тим новим елементом сучасного менеджменту підприємств, без реалізації якого не можна забезпечити їх сталий розвиток.

Кожне підприємство, не зважаючи на форми власності, відомчу належність, організаційно-правову форму, ставить собі за мету отримання прибутку, бо інакше існування цього підприємства є недоцільним та непотрібним, адже прибуток в будь-якому разі виступає у ролі результату від діяльності, показником того, наскільки ефективно та правильно працює підприємство (дане твердження не стосується неприбуткових підприємств, таких як об'єднання співвласників багатоквартирних будинків, гаражні кооперативи, добротинні організації). Отримання прибутку є неможливим або недостатнім, якщо підприємство не здатне реалізовувати свої товари, роботи, послуги у потрібній кількості, конкурувати на ринку та заохочувати споживачів, задовольняти потреби ринку в належній якості та кількості товару. Економічна безпека означає те, що підприємство реалізовує свої інтереси, тобто продає продукцію у потрібній кількості, є конкурентоспроможним, отримує прибуток, стабільно функціонує, задовольняє потреби споживачів, здатне захистити себе від зовнішніх і внутрішніх загроз. Інакшими словами, процвітаючим є те підприємство, в якому економічна безпека знаходиться на належному рівні.

В першому розділі викладені теоретичні основи економічної безпеки підприємства, а також досліджені методи оцінки її рівня. Досліджено поняття економічної ефективності

В другому розділі проаналізований сучасний стан ринку молочної промисловості України а також проаналізована економічна безпека ПАТ "АК "Комбінат "Придніпровський" шляхом аналізу складових економічної безпеки.

У третьому розділі запропоновані шляхи поліпшення стану економічної безпеки підприємства та оцінений результат від впровадження цих заходів, спрогнозований стан економічної безпеки та його вплив на показники ефективності підприємства, запропонована схема впливу стану економічної безпеки на показники ефективності підприємства.

Об'єкт дослідження: економічна безпека підприємства.

Предмет дослідження: теоретичні і методичні підходи до визначення рівня економічної безпеки підприємства.

Мета роботи полягає у підвищенні рівня економічної безпеки ПАТ "АК "Комбінат "Придніпровський".

Задачі:

- дати визначення економічної безпеки підприємства;
 - розглянути можливі методи визначення рівня економічної безпеки підприємства;
 - визначити рівень економічної безпеки ПАТ "АК "Комбінат "Придніпровський" одним із розглянутих методів;
- запропонувати заходи щодо поліпшення стану економічної безпеки підприємства та дати їм оцінку.
- дослідити вплив економічної безпеки на ефективність роботи підприємства.

1 ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА.

1.1 Роль, сутність та завдання економічної безпеки

Становлення української державності має на меті побудову сучасної європейської країни з розвиненою економікою, спроможною задовольнити соціальні та матеріальні потреби її громадян. Економічні інтереси є частиною національних інтересів країни, але на сьогодні саме економіка є найбільш вразливим елементом національної безпеки держави. Ефективна система економічної безпеки держави – це питання існування будь-якої держави, тому її забезпечення є одним із пріоритетних завдань розвитку української держави.

Як зазначається в Постанові Верховної Ради України „Про Концепцію (основи державної політики) національної безпеки України”, економічна безпека – це такий стан національної економіки і кредитно-фінансової системи, який дає можливість:

- а) гарантувати економічний розвиток держави на підставі досягнень науково-технічного прогресу;
- б) забезпечувати стійке функціонування своєї кредитно-грошової системи і задоволення потреб суспільства за несприятливих внутрішніх і зовнішніх умов [1, с. 85].

Питання економічної безпеки держави і суспільства є актуальними для всіх країн світу. Для сучасного соціально-політичного та економічного стану України дуже важливою є цілеспрямована діяльність держави, усіх рівнів організації законодавчої і виконавчої влади в країні щодо забезпечення економічної безпеки країни та її громадян.

Економічна безпека держави є комплексною системою, яка включає в себе множину елементів і напрямів, серед них – демографічна безпека, ресурсна, питної води, продовольча, енергетична, фінансово-грошова, кримінальна, медична та інші.

Забезпечення економічної безпеки є однією з найважливіших функцій держави. При цьому проблема економічної безпеки ніколи не існувала сама по собі. Вона залежить від завдань, які стоять перед суспільством (у першу чергу економічних) на тих чи інших етапах і періодах його розвитку.

Поняття економічної безпеки не виникло саме по собі. Воно тісно пов'язане з поняттям національної безпеки. Ряд країн, зокрема США, активно розробляють і впроваджують у життя програму своєї національної безпеки. Оскільки економіка являє собою одну з життєво важливих сторін діяльності суспільства, то поняття національної безпеки обов'язково включає в себе надійний захист економіки на випадок можливих зовнішніх чи внутрішніх загроз.

В енциклопедії під редакцією С.В. Мочерного існують такі визначення:

Економічна безпека підприємства – незалежність суб'єктів підприємницької діяльності від недобросовісної конкуренції підприємств-монополістів, непередбачуваними договорами дій підприємств-постачальників і торгових організацій від нераціональної економічної та правової політики держави та інших чинників, яка дає змогу привласнювати більшу частину законних прибутків [20].

Економічна (валютно - фінансова) безпека – незалежність держави від інших держав та міжнародних фінансово-кредитних організацій щодо забезпечення народного господарства необхідними валютно- фінансовими ресурсами і недопущення надмірного розширення тіньового сектора економіки, впливу національного капіталу, а також значних фінансових диспропорцій, що загрожують нестабільністю валютно – фінансовій сфері, підризом інвестиційного капіталу [20].

Економічна (науково-інформаційна) безпека – наявність економічного суверенітету держави у сфері науки та інформаційного простору [20].

Визначення та дослідження складових елементів безпеки має важливе теоретико-прикладне значення, оскільки їх використання забезпечує розробку

заходів з державно-правового забезпечення економічної безпеки країни.

У найбільш загальному розумінні поняття „безпека” – це стан захищеності від будь-чого. Воно може застосовуватись як до найбільш загальних речей, так і конкретних ситуацій, пов’язаних з особистістю, суспільством, державою.

Економічна безпека – новий напрямок розвитку науки. Поняттю економічної безпеки підприємства та держави приділена увага в працях вітчизняних вчених - економістів, таких як: О.І. Барановський, І.О. Бланк, Т. Васильців, О.І. Захаров, П.Я. Пригунов, В.С. Сідак, М.І. Камлик, В.М. Геєць, М.О. Кизим, Т.С. Клебанова, О.І. Черняк, Шкарлет С.М., В. Кириленко, С. Ковальчук, Ю. Макогон, С. Мочерний, А Сухоруков, М. Павловський [3, 4].

На думку А. Городецького, «економічна безпека означає надійну і забезпечену всіма необхідними засобами держави захищеність національно-державних інтересів у сфері економіки від зовнішніх і внутрішніх збитків» [3, с.25].

К. Іпполітов вважає, що економічна безпека держави охоплює захищеність всієї системи « економічних відносин, які визначають прогресивний розвиток економічного потенціалу країни і забезпечують підвищення рівня добробуту всіх членів суспільства, його окремих соціальних груп, а також формують основи обороноздатності країни, захищеність від небезпек та загроз, джерелом яких є внутрішні і зовнішні протиріччя» [3, с.25].

Схожу думку висловлює В. Савін: «економічна безпека – це система захисту життєво важливих інтересів країни» [3, с.25].

В. Шлемко та І. Бінько також визначають економічну безпеку як «стан національної економіки, який дає змогу зберігати стійкість до внутрішніх і зовнішніх загроз та здатний задовольнити потреби особи, сім’ї , держави».

В. Тамбовцев вважає, що економічна безпека - це « сукупність властивостей стану виробничої підсистеми економічної системи, яка забезпечує можливість досягнення цілей всієї системи» [3, с.27].

Ряд українських правознавців дають своє визначення поняття економічної безпеки.

Наприклад, В.Т. Білоус під економічною безпекою розуміє „надійну захищеність національних інтересів у сфері економіки від реальних та потенційних внутрішніх загроз, і в першу чергу – від прямих та опосередкованих економічних збитків” [2, с. 51].

На думку С.Г. Гордієнко, під економічною безпекою, як правило, розуміється надійна захищеність національно-державних інтересів у сфері економіки від реальних і потенційних внутрішніх, а також зовнішніх загроз, і в першу чергу – прямих та опосередкованих економічних збитків. Стан економічної безпеки оцінюється системою параметрів, які визначають сприятливі умови функціонування економічної системи [3, с.121].

Ряд російських учених, зокрема Л.І. Шеришев, вважає, що в основі „концепції безпеки, її структури та механізмів повинне лежати нове ноосферне світобачення, нове уявлення про ланки і життєво важливі інтереси та базові цінності Росії, її ролі і місця у світовому суспільстві”. При цьому ключовим елементом ноосферного укладу життя виступає людина, але не як засіб для чужих цілей, а як абсолютна мета. Абсолютна цінність людини є мірою всьому і метою суспільства виступає особистість безпечного типу для себе, навколишніх, середовища проживання [4, с. 12–13].

Н.Д. Казаков визначає безпеку як динамічно стійкий стан щодо несприятливих впливів і діяльність із захисту від внутрішніх та зовнішніх загроз, із забезпечення таких внутрішніх і зовнішніх умов існування держави, які гарантують можливість стабільного всестороннього прогресу суспільства і його громадян [5, с. 62–63].

На думку М.А. Лєскова, під поняттям безпеки „прийнято розуміти тип динамічної рівноваги, характерний для складних саморегульованих систем і станів у підтримці суттєво важливих для збереження системи параметрів у допустимих межах” [6, с. 66].

О.А. Бельков визначає безпеку як „стан, тенденції розвитку (у тому числі латентні) і умови життєдіяльності соціуму, його структур і установ, при яких забезпечується зберігання їх якісної визначеності з об’єктивно обумовленими інноваціями в ній і вільне, яке відповідає власній природі і нею ж визначається, функціонування” [7, с. 91].

В. Забродський трактує економічну безпеку як « кількісну і якісну характеристики якостей фірми, відображуючу здібність «самовиживання» та розвитку в умовах виникнення внутрішніх і зовнішніх загроз» [2, с. 70].

Аналогічна думка В. Шликова, який розглядає економічну безпеку як «... стан захищеності життєво важливих інтересів підприємства від реальних і потенційних джерел небезпеки або економічних загроз» [2, с. 70].

Незважаючи на значну кількість існуючих понять і визначень економічної безпеки, правове регулювання даного питання все ще потребує універсального базисного поняття, яке не залежало б від поділу його за галузевими критеріями та в найбільш загальному значенні охоплювало б ті чи інші елементи економічної безпеки.

Найбільш оптимальним варіантом у даному аспекті виступає сьогодні особливо широко застосовуване поняття „національна безпека”.

Необхідно зазначити, що уперше термін „національна безпека” був введений саме в американський політичний лексикон президентом Т.Рузвельтом у 1904 році. Однак уже в 1947 році у США був прийнятий Закон „Про національну безпеку”, відповідно до якого була створена Рада національної безпеки. У ньому зазначалось, що „функція Ради – дорадча і полягає в координації внутрішньої, зовнішньої і військової політики, що відносяться до національної безпеки” [8].

Згідно з українською правовою доктриною основними об’єктами національної безпеки як стану захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства та держави від внутрішніх і зовнішніх загроз, які є необхідною умовою збереження та примноження духовних і матеріальних цінностей, є:

- громадянин – його права і свободи;
- суспільство – його духовні та матеріальні цінності;
- держава – її конституційний лад, суверенітет, територіальна цілісність і недоторканість кордонів.

Національна безпека країни досягається шляхом проведення виваженої державної політики відповідно до прийняття доктрин, стратегій, концепцій і програм у таких сферах, як політична, економічна, соціальна, воєнна, екологічна, інформаційна тощо.

Конкретні засоби і шляхи забезпечення національної безпеки України обумовлюються пріоритетністю національних інтересів, необхідністю своєчасного вжиття заходів, адекватних характеру і масштабам загроз цим інтересам, і ґрунтуються на засадах правової демократичної держави.

У зв'язку з цим, розглядаючи ті чи інші сторони національної безпеки, особливу увагу варто звернути саме на її економічні аспекти. Адже реалізація будь-яких інтересів держави можлива лише у випадку відповідного розвитку економіки країни. Саме такий кут зору на вказану проблему повинен визначати повсякденну діяльність державних органів. На сьогодні інтереси багатьох країн у сфері економіки є ключовими. Це також зумовлюють і:

- різноманітність та суперечливість національних економічних інтересів різних країн, незважаючи на розвиток інтеграційних процесів;
- обмеженість природних ресурсів, різний рівень забезпечення ними окремих країн створює необхідність боротьби за ці ресурси;
- існуюча та зростаюча конкуренція за споживача товарів і послуг.

Ці та інші фактори зумовлюють природну ситуацію, коли одна країна реагує на зростання економічних показників іншої як на загрозу своїм національним інтересам.

Забезпечення економічної безпеки однаково є завданням законодавчої та виконавчої влад. Дані проблеми багато в чому торкаються економіки на мікроекономічному рівні, все більше стаючи актуальними для підприємств

державного і приватного секторів.

Саме тому економічній безпеці в системі національної безпеки повинне належати провідне місце. Адже економічна безпека є ніби фундаментом, базисною основою, на якій ґрунтуються інші види безпек у будь-яких сферах.

Економічна безпека передбачає підтримку економіки на рівні розвитку, який забезпечує нормальні життєві умови для населення, які склались у країні, а саме – зайнятість, можливість подальшого економічного росту, підтримку в робочому стані всіх систем, необхідних для економічного розвитку і створення умов життя населення.

Варто зазначити, що на сьогодні ще не існує загальноприйнятого поняття економічної безпеки. У світовій правовій науці до початку 90-х років домінував традиційний підхід до розуміння економічної безпеки як до глобального військового протиборства „двох систем”. При цьому забезпечення життєдіяльності країни в умовах війни ототожнювалось з поняттям економічної безпеки.

Своєрідним різновидом розуміння економічної безпеки у мирний час стало поняття виживання країни під час природних чи економічних катастроф.

У західній правовій доктрині найбільш поширеним є підхід до розуміння економічної безпеки як стану чи умов „живучості” національної безпеки під час світових економічних криз.

Також необхідно зазначити, що в останні десятиліття спостерігається тенденція до розуміння економічної безпеки держави як конкурентоспроможності економіки чи окремих її галузей на світовому ринку. У зв'язку з чим вважається, що метою економічної безпеки повинне бути не стримування економіки від падіння, а її ріст, не протидія умовам, що її послаблюють, а її постійне посилення. Зрозуміло, що разом з цим покращуватиметься рівень життя населення, зростатиме авторитет держави на світовій арені. Так, у США основною гарантією національної безпеки визначається: „Підтримка і укріплення всеохоплюючої

конкурентоспроможності країни у світі, причому не лише у фінансовому, економічному, зовнішньоторговельному змістах і відношеннях, а ширше – як місце країни у світовій науці і техніці, культурі і інформації, частка і роль у світовому спілкуванні, у відкриттях, винаходах і нововведеннях” [9, с.13].

Одне з найбільш розгорнутих визначень поняття економічної безпеки дає Л. Абалкін. Він визначає економічну безпеку ”як сукупність умов та факторів, які забезпечують незалежність національної економіки, її стабільність і стійкість, здатність до постійного оновлення та самовдосконалення” [10, с.5].

Таким чином, залежно від конкретних аспектів життєдіяльності кожної держави можна виділити:

- економічну безпеку в умовах мирного часу;
- економічну безпеку в умовах війни;
- економічну безпеку в умовах політичного протистояння з іншими державами;
- економічну безпеку в умовах інтегрованої чи ізольованої економіки держави.

Однак при цьому необхідно мати на увазі, що розвиток і забезпечення економічної безпеки в різних ситуаціях може досягатись протилежними засобами. Наприклад, під час двох світових війн завдання держав у сфері економіки не могли б бути вирішеними без високого рівня централізованого управління економікою і максимальної концентрації ресурсів на найбільш важливих напрямках економічного життя.

У той же час історичний досвід показує, що в умовах мирного часу найбільшу дієздатність проявляє „вільна” децентралізована економіка, яка відзначається своєрідною гнучкістю до організаційних процесів, що протікають у ній.

Базуючись на історичному досвіді економічного життя європейських країн 20-го століття, можна зробити висновок, що орієнтація економіки на функціонування в умовах військового конфлікту суттєво обмежує можливості її

подальшого розвитку у мирний час. У зв'язку з цим ряд дослідників, прихильників „ринкової моделі”, вважають, що навіть використання поняття „економічна безпека” в умовах нормального існування та розвитку суспільства не має змісту, оскільки наявність різних небезпек – одна з необхідних умов розвитку ринкової економіки. При цьому найбільш важливою з них є наявність конкуренції, що виступає джерелом внутрішнього розвитку економічної системи.

У сучасних наукових розробках існують проекти концепцій, програм, правової та інституційної інфраструктури, а також виділяються ті чи інші сторони, які визначають систему умов, критеріїв і показників, організаційних форм і механізмів захисту національної економіки від різних загроз.

Проте загальним недоліком для майже всіх підходів є відсутність аналізу економічної безпеки щодо системи національно-державних інтересів. Останні фіксують і виражають те загальне, що об'єднує різних суб'єктів економіки і є предметом економічної безпеки, її головною ланкою. Саме через категорію національно-державних інтересів з'єднуються проблеми економічного потенціалу й економічної сили держави: стан генофонду нації, передумови її соціально-культурного процвітання, тверді економічні та політичні позиції на міжнародній арені [11].

У цілому економічну безпеку можна визначити як складову національної безпеки держави, що досягається таким рівнем розвитку та станом захищеності економіки даної країни, який забезпечує потреби держави та її громадян у процесі існування даної держави.

У найбільш прямому розумінні – економічна безпека це стан захищеності економіки від будь-яких внутрішніх і зовнішніх несприятливих факторів, тобто загроз.

Визначення рівня економічної безпеки країни передбачає аналіз небезпек, що загрожують економіці в умовах перехідного періоду. У сучасній літературі небезпеки, що загрожують економіці країни, галузі, фірмі чи індивіду,

оцінюються за критеріями нанесення шкоди їх конкурентоспроможності.

Нині в Україні склалась така ситуація, коли всі основні фактори, що впливають на зміну конкурентоспроможності вітчизняної економіки, мають негативний характер. Вважається, що в цілому українська економіка на сьогодні не є конкурентоспроможною на світовому ринку і у найближчому майбутньому позитивних змін тут не очікується. Україна офіційно отримала статус країни з „перехідною економікою”.

Це означає, що принаймні протягом найближчих 10–15 років в економіці країни будуть зберігатись і співіснувати елементи централізованої та ринкової економіки. Відповідно і безпека цієї змішаної економіки повинна здійснюватись різними способами. У зв'язку з цим має місце неоднозначне тлумачення поняття „економічна безпека”, залежно від нього повинні формуватись цілі і завдання, які необхідно вирішувати.

Для розуміння сутності економічної безпеки важливо усвідомити її зв'язок з поняттями „розвиток” і „стійкість”.

Розвиток – один із компонентів економічної безпеки. Якщо економіка не розвивається, то у неї різко скорочуються можливості виживання, відсічі і пристосування до зовнішніх і внутрішніх загроз. Стойкість і безпека – важливі характеристики економіки як єдиної системи. Їх не варто протиставляти, кожна по-своєму характеризує стан економіки. Стойкість економіки відображає міцність і надійність її елементів, а також зв'язків між ними в умовах зовнішніх і внутрішніх загроз [12].

Чим більш стійка економічна система, тим життєздатніша економіка, висока також і її економічна безпека. І навпаки, порушення зв'язків між різними компонентами системи веде до її послаблення.

Таким чином, економічна безпека – це не лише стан захищеності, а й можливість створювати будь-які умови та механізми для захисту.

Однією з необхідних умов економічної безпеки є участь держав у спільній діяльності з розвитку міжнародної системи економічної безпеки.

Однак вирішувати питання економічної безпеки за рахунок зусиль на міжнародному рівні сьогодні неможливо.

У зв'язку з цим підвищується роль захисту своєї економічної системи як основного фактора забезпечення національної безпеки.

Визначальне місце серед факторів безпеки належить державі в особі її інститутів влади. Сучасна українська економіка потребує неупереджених рішень держави з регулювання багатьох аспектів ринкової економіки і перш за все у сфері елементарного соціального, законодавчого та фізичного захисту її суб'єктів. Від ефективності цього механізму значною мірою залежать і інші аспекти економічної безпеки: рівень та якість життя, рівень злочинності, економічний потенціал. Без ефективного функціонування державно-правових інститутів у рамках єдиного механізму ні економічний, ні соціальний розвиток неможливий. Необхідність постійного дотримання економічної безпеки зумовлюється об'єктивно наявним для кожного суб'єкта господарювання завданням забезпечення стабільності функціонування та досягнення головних цілей своєї діяльності. Рівень економічної безпеки фірми залежить від того, наскільки ефективно її керівництво та спеціалісти (менеджери) будуть спроможні уникнути можливих загроз і ліквідувати шкідливі наслідки певних негативних складових зовнішнього та внутрішнього середовища.

Джерелами негативних впливів на економічну безпеку можуть бути:

- свідомі чи несвідомі дії окремих посадових осіб і суб'єктів господарювання (органів державної влади, міжнародних організацій, підприємств (організацій)-конкурентів;
- збіг об'єктивних обставин (стан фінансової кон'юнктури на ринках підприємства, наукові відкриття та технологічні розробки, форс-мажорні обставини тощо). Залежно від суб'єктивної обумовленості негативні впливи на економічну безпеку можуть мати об'єктивний і суб'єктивний характер. Об'єктивними вважаються такі негативні впливи, які виникають не з волі конкретного підприємства або його деяких працівників. Суб'єктивні впливи

мають місце внаслідок неефективної роботи підприємства в цілому або деяких його працівників (передовсім керівників і функціональних менеджерів).

Головна мета економічної безпеки підприємства полягає в тім, щоб гарантувати його стабільне та максимально ефективне функціонування тепер і високий потенціал розвитку в майбутньому., До основних функціональних цілей економічної безпеки належить забезпечення високої фінансової ефективності роботи, фінансової стійкості та незалежності підприємства (організації);

- забезпечення технологічної незалежності та досягнення високої конкурентоспроможності технічного потенціалу того чи того суб'єкта господарювання;
- досягнення високої ефективності менеджменту, оптимальної та ефективної організаційної структури управління підприємством (організацією);
- досягнення високого рівня кваліфікації персоналу та його інтелектуального потенціалу, належної ефективності корпоративних НДДКР;
- мінімізація руйнівного впливу результатів виробничо- господарської діяльності на стан навколишнього середовища;
- якісна правова захищеність усіх аспектів діяльності підприємства (організації);
- забезпечення захисту інформаційного поля, комерційної таємниці і досягнення необхідного рівня інформаційного забезпечення роботи всіх підрозділів підприємства та відділів організації;
- ефективна організація безпеки персоналу підприємства, його капіталу та майна, а також комерційних інтересів.

Головна та функціональні цілі зумовлюють формування необхідних структуроутворювальних елементів і загальної схеми організації економічної безпеки.

Отже, більшість авторів у своїх визначеннях економічної безпеки схиляються до думки, що, перш за все – це стан захищеності економіки країни,

і саме від зовнішніх і внутрішніх загроз. Розбіжність у поглядах авторів спостерігається, в основному, в тому, що необхідно вважати цими внутрішніми та зовнішніми загрозами та як від них захищатись і захищати економіку країни, умовно кажучи „будувати щит”. Однак варто зазначити, що яким би ефективним, надійним і міцним не був би цей „щит”, якщо його постійно не розвивати та не вдосконалювати, він рано чи пізно зруйнується під дією цих найнесприятливіших зовнішніх і внутрішніх факторів чи загроз.

Крім того, не завжди доцільно, умовно кажучи, користуватись одним „щитом”, тобто лише захищатись від несприятливих зовнішніх і внутрішніх факторів і будувати та відновлювати ефективну систему захисту.

Необхідно активно застосовувати і „меч”, а саме виявляти причини та умови, що сприяють виникненню загроз економічній безпеці, попереджувати та знешкоджувати їх на стадіях формування.

Розглянемо суть поняття «ефективність». Процес виробництва на будь-якому підприємстві здійснюється при певній взаємодії трьох визначальних його чинників: персоналу (робочої сили), засобів праці та предметів праці.

Використовуючи наявні засоби виробництва, персонал продукує суспільне корисну продукцію або робить виробничі і побутові послуги. Це означає, що, з одного боку, мають місце витрати живої і уречевленої праці, а з другого, — результати виробництва. Останні залежать від масштабів застосовуваних засобів виробництва, кадрового потенціалу та рівня їх використання.

Ефективність виробництва являє собою комплексне відбиття кінцевих результатів використання засобів виробництва і робочої сили за певний проміжок часу.

Родовою ознакою ефективності (продуктивності) може слугувати необхідність досягнення мети виробничо-господарської діяльності підприємства з найменшими витратами суспільної праці або часу. У кінцевому підсумку змістовне тлумачення ефективності (продуктивності) як економічної

категорії визначається об'єктивно діючим законом економії робочого часу, що є утворювальною субстанцією багатства і мірою витрат, необхідних для його нагромадження. Саме тому підвищення ефективності виробництва (продуктивності системи виробництва і обслуговування) можна вважати конкретною формою проявлення цього закону.

У зарубіжних країнах а розвиненою ринковою економікою для окреслення результативності господарювання використовують інший термін продуктивність системи виробництва і обслуговування, під якою розуміють ефективне використання ресурсів (праці, капіталу, землі, матеріалів, енергії, інформації) при виробництві різноманітних товарів та послуг. Отже, ефективність виробництва і продуктивність системи ~ це по суті терміни-синоніми, які характеризують одні й ті ж результативні процеси. При цьому слід усвідомлювати, що загальна продуктивність системи є поняттям набагато ширшим, ніж продуктивність праці і прибутковість виробництва [22].

$$\text{Ефективність(продуктивність)} = \text{Результати} / \text{Ресурси (витрати)} \quad (1.1)$$

Результат виробництва як найважливіший компонент для визначення його ефективності не слід тлумачити однозначно. Йдеться про корисний кінцевий результат. Можна розрізняти: 1) кінцевий результат процесу виробництва; 2) кінцевий народногосподарський результат роботи підприємства (об'єднання підприємства).

Схема формування результатів і ефективності виробництва представлена на рисунку 1.1.

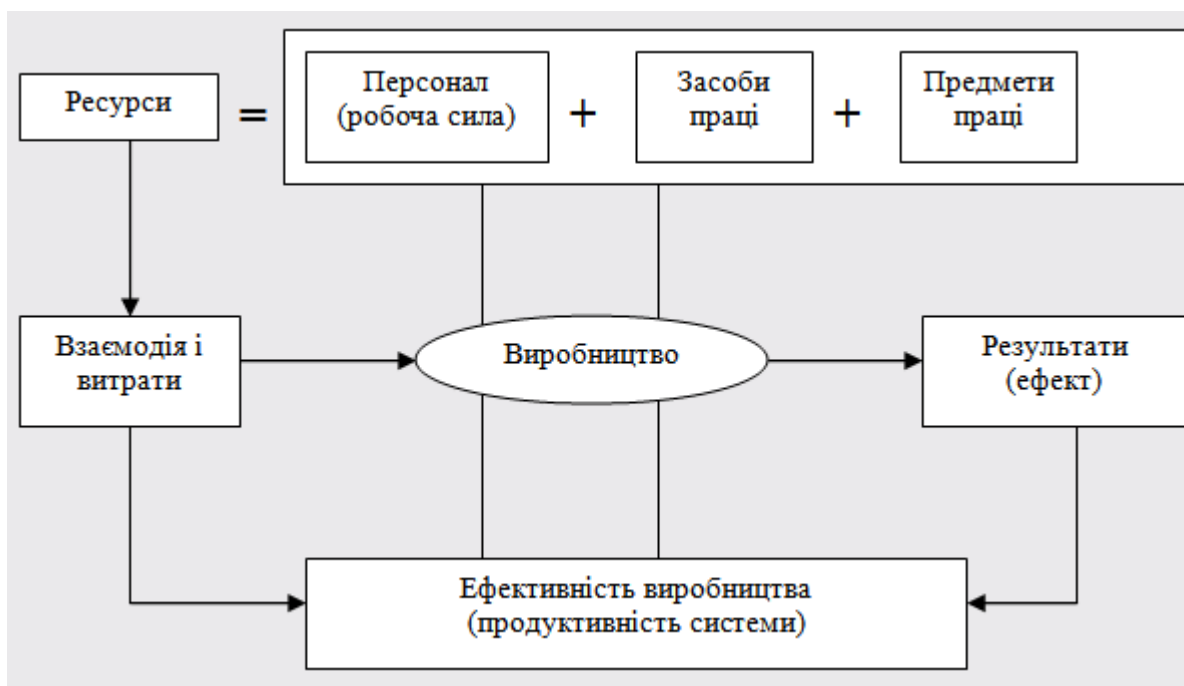

Рисунок 1.1 – Схема формування результатів і ефективності виробництва (продуктивності виробничо-економічної системи) [21]

Перший відбиває матеріалізований результат процесу виробництва, вимірюваний обсягом продукції у натуральній і вартісній формах, другий включає не лише кількість виготовлюваної продукції, але й охоплює її споживну вартість. Кінцевим результатом процесу виробництва, виробничо-господарської діяльності підприємства за той чи інший проміжок часу є чиста продукція, тобто новостворена вартість, а фінансовим результатом комерційної діяльності – прибуток [21].

Види ефективності

Ефективність виробництва (продуктивність системи) має поліморфність визначення і застосування для аналітичних оцінок і управлінських рішень. З огляду на це важливим є вирізнення за окремими ознаками відповідних видів

ефективності (продуктивності), кожний з яких справляє певне практичне значення.

Відповідні види ефективності виробництва виокремлюються переважно за різноманітністю одержуваних результатів (ефектів) господарської діяльності підприємства. Перш за все результат (ефект) виробництва буває економічним або соціальним.

Економічний ефект відображає різні вартісні показники, що характеризують проміжні і кінцеві результати виробництва на підприємстві (в об'єднанні підприємств). До таких показників відносяться обсяг товарної, чистої або реалізованої продукції, величина одержаного прибутку, економії тих чи інших видів виробничих ресурсів або загальна економія від зниження собівартості продукції тощо. Соціальний ефект зводиться до скорочення тривалості робочого тижня, збільшення нових робочих місць і рівня зайнятості людей, поліпшення умов праці та побуту, стану оточуючого середовища, загальної безпеки життя тощо. Соціальні наслідки виробництва можуть бути не лише позитивними, але й негативними (наприклад, поява безробіття, посилення інфляції, погіршення екологічних показників)[20].

Вони мають ту особливість, що далеко не всі з них піддаються кількісному вимірюванню. У зв'язку з цим на підприємствах визначають, оцінюють і регулюють (у межах своїх можливостей) як економічну, так і соціальну ефективність виробництва (продуктивність системи).

Види ефективності виробництва за окремими ознаками представлені на рисунк 1.2.

В залежності від об'єкту, стосовно якого визначають результативність його функціонування, розрізняють локальний (госпрозрахунковий) і народногосподарський ефекти. Локальний (госпрозрахунковий) ефект означає конкретний результат виробничо-господарської чи іншої діяльності даного підприємства, внаслідок якої воно , має певний зиск. Якщо ж виробництво продукції на даному підприємстві вимагає додаткових витрат ресурсів, але її

споживання (використання) на іншому підприємстві пов'язане з меншими експлуатаційними витратами або іншими позитивними наслідками діяльності, то йдеться про визначення народногосподарського ефекту, тобто спільного ефекту у сферах виробництва і споживання відповідних виробів (послуг)[22]

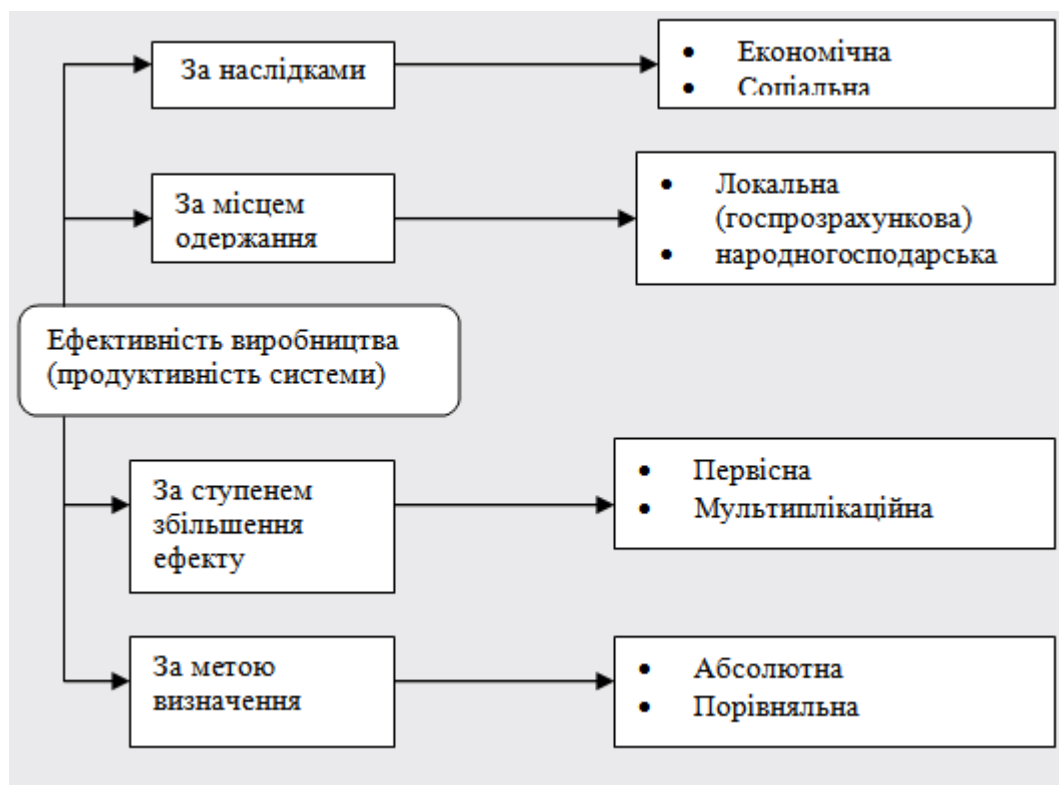

Рисунок 1.2 – Види ефективності виробництва (продуктивності системи) за окремими ознаками [21]

Критерій і система показників

Показники економічної ефективності умовно можна диференціювати на дві групи: приватні та узагальнюючі.

Приватні показники економічної ефективності характеризують окремі (приватні) сторони економічного виробничого або (комерційного) процесу. Узагальнюючі показники економічної ефективності характеризують

результативність діяльності в цілому всієї економічної системи (підприємства, суб'єкта, території, національної економіки). Приклади деяких узагальнюючих і приватних показників представлені у таблиці 1.1.

Таблиця 1.1 – Система показників ефективності виробництва (діяльності підприємства [21])

Узагальнюючі показники	Показники ефективності використання		
	праці (персоналу)	виробничих фондів	фінансових коштів
- Виробництво чистої продукції на одиницю витрат ресурсів - Прибуток на одиницю загальних витрат - Рентабельність виробництва - Затрати на одиницю товарної продукції - Частка приросту продукції за рахунок інтенсифікації виробництва - Народногосподарський ефект використання одиниці продукції	- Темпи зростання продуктивності праці - Частка приросту продукції за рахунок зростання продуктивності праці - Відносне вивільнення працівників - Коефіцієнт використання корисного фонду робочого часу - Трудомісткість одиниці продукції - Зарплатомісткість одиниці продукції	- Загальна фондівдача (за обсягом продукції) - Фондовіддача активної частини основних фондів - рентабельність основних фондів - Фондомсткість одиниці продукції - Матеріаломісткість одиниці продукції - Коефіцієнт використання найважливіших видів сировини і матеріалів	- Оборотність оборотних коштів - Рентабельність оборотних коштів - Відносне вивільнення оборотних коштів - Питомі капітальні вкладення(на одиницю приросту потужності або продукції) - Рентабельність капітальних вкладень - Строк окупності капітальних вкладень

Узагальнюючі показники служать підставою для прийняття рішень на рівні системи в цілому. Ці рішення спрямовані на вдосконалення або трансформацію згаданих суб'єктів. В одних випадках необхідно обґрунтувати вибір ресурсів для досягнення конкретних цілей, в інших - вибір напрямків діяльності економічної системи (інвестування коштів). Приватні показники дозволяють обґрунтувати рішення щодо вдосконалення окремих компонентів

виробничих процесів.

Приватні показники є основою для розрахунку узагальнюючих. У цьому сенсі узагальнюючі показники є метою виконуваних розрахунків, а приватні - їх засобом.

Підготовка до розрахунку економічної ефективності передбачає вирішення двох взаємопов'язаних завдань.

По-перше, необхідно визначити, яким чином різні натуральні (негрошові) параметри можуть бути переведені в вартісні оцінки (доходи чи видатки), що характеризують приватні показники ефективності. По-друге, необхідно об'єднати окремі приватні вартісні оцінки, що розрізняються економічним змістом, тимчасовим інтервалом, місцем у життєвому циклі виробу, ставленням до економічних інтересів господарюючого суб'єкта - в єдині показники ефективності, що характеризують дану економічну систему в цілому [22].

1.2 Характеристика основних складових економічної безпеки

Рівень економічної безпеки підприємства залежить від того, наскільки ефективно його керівництво і фахівці будуть здатні уникнути можливих погроз і ліквідувати шкідливі наслідки окремих негативних складових зовнішнього і внутрішнього середовища.

Структура функціональних складових економічної безпеки підприємства показана на рисунку 1.3.

Рисунок 1.3 – Структура функціональних складових економічної безпеки підприємства

Основні функціональні складові поняття економічної безпеки підприємства такі.

Фінансова складова - досягнення найбільш ефективного використання корпоративних ресурсів.

Інтелектуальна й кадрова складові - розвиток інтелектуального потенціалу підприємства, ефективне управління персоналом.

Техніко-технологічна складова - рівень застосування технологій, що відповідають сучасним світовим аналогам щодо оптимізації витрат ресурсів.

Політико-правова складова - правове забезпечення діяльності підприємства і дотримання чинного законодавства.

Інформаційна складова - інформаційно-аналітичне забезпечення усієї діяльності підприємства.

Екологічна складова - мінімізація забруднення довкілля.

Силова складова - забезпечення фізичної безпеки працівників (керівників) підприємства і збереження його майна [13].

Розглянемо детальніше види складових системи економічної безпеки підприємства.

1. Фінансова складова вважається провідною й вирішальною, оскільки фінанси за ринкових умов господарювання є "двигуном" будь-якої економічної системи. До фінансової складової економічної безпеки входять такі елементи, за якими оцінюється стан загрози: аналіз загрози негативних дій щодо політико-правової складової економічної безпеки; оцінка поточного рівня забезпечення фінансової складової економічної безпеки; оцінка ефективності запобігання можливій шкоді від негативних дій, пов'язаних з антикризовими явищами; планування комплексу заходів і розробки рекомендацій щодо фінансової складової економічної безпеки за рахунок бюджетних та корпоративних ресурсів; оперативна реалізація рекомендацій національної програми з антикризових явищ в фінансово-господарській діяльності.

2. Інтелектуальна і кадрова складова визначає в першу чергу інтелектуальний та професійний склад кадрів. Програма інтелектуальної та кадрової складових економічної безпеки має охоплювати як взаємопов'язані, так і самостійні напрями діяльності того чи іншого суб'єкта господарювання. На початковій стадії цієї складової має здійснюватися оцінювання загроз

негативних дій і можливої шкоди від таких дій. У програмі має бути визначений можливий негативний вплив антикризових факторів за наявності працівників чи структурних підрозділів, які не здатні приносити максимальну користь своєму підприємству. Національна програма антикризового господарювання має бути спрямована на охорону належного рівня безпеки й охоплювати організацію системи підбору, найму, навчання й мотивації праці необхідних працівників, включаючи матеріальні та моральні стимули, престижність професії, свободу творчості, забезпечення соціальними благами [13,14]

3. Техніко-технологічна складова. На першому етапі її реалізації здійснюється аналіз ринку технологій стосовно виробництва продукції аналогічного профілю певного підприємства; аналіз інформації щодо особливостей технологічних процесів на підприємствах, які виготовляють аналогічну продукцію; аналіз науково-технічної інформації щодо нових розробок у певній галузі, а також технологій, спроможних здійснити інтервенцію на галузевий технологічний ринок. На другому етапі здійснюється аналіз конкретних технологічних процесів і пошук внутрішніх резервів поліпшення використовуваних технологій. Третій етап - це аналіз товарних ринків за профілем продукції, що виготовляється підприємством, та ринків товарів-замінників (оцінка перспектив розвитку ринків продукції підприємств; прогнозування можливої специфіки необхідних технологічних процесів для впуску конкурентоспроможної продукції). Четвертий етап - розробка технологічної стратегії розвитку виробництва, яка включає: перспективні товари, асортимент і номенклатуру; нову технологію для виробництва перспективних товарних позицій; форми фінансування власних розробок або придбання патентів і необхідного устаткування на ринку; розробку плану технологічного розвитку підприємства (альтернативний варіант, строк і обсяги фінансування, відповідальні виконавці). П'ятий етап - реалізація програми технологічного розвитку підприємства в процесі здійснення виробничо-

господарської програми. Шостий етап - завершальний. Аналізуються результати практичної реалізації заходів щодо охорони техніко-технологічної складової економічної безпеки на підставі спеціальної карти розрахунків ефективності таких заходів. У цій карті зазначають: 1) розмір можливих збитків від негативних впливів; 2) витрати на реалізацію заходів для відвернення можливої шкоди і забезпечення техніко-технологічної безпеки підприємства; 3) можливе значення окремого функціонального критерію ефективності заходів, що здійснюються для охорони цієї складової економічної безпеки; 4) функціональні підрозділи підприємства, які є відповідальними за реалізацію пропонованого комплексу заходів.

4. Політико-правова складова охоплює такі елементи організаційно-економічного спрямування: 1) аналіз загроз негативних впливів; 2) оцінку поточного рівня забезпечення; 3) планування (програму) комплексних заходів спеціалізованими підрозділами підприємства; 4) здійснення ресурсного планування; 5) планування роботи відповідних функціональних підрозділів підприємства; 6) оперативну реалізацію програмного комплексу заходів, спрямованих на антикризове господарювання і підвищення належного рівня безпеки. Оцінювання реального стану політико-правової безпеки підприємства здійснюється за напрямками: рівень організації якості робіт з охорони цієї складової загального рівня економічної безпеки; бюджетно-ресурсне забезпечення робіт; ефективність діяльності підрозділів суб'єктів господарювання [13, 14].

5. Інформаційна складова економічної безпеки формується таким чином: 1) здійснюється збір всіх видів інформації, яка стосується діяльності суб'єкта господарювання (види ринків, політичні події, тенденції макроекономічного розвитку національної і зарубіжної економіки, науково-технічна інформація); 2) аналіз отриманої інформації з дотриманням загальноприйнятих принципів (систематизації, безперервності надходження, характеру аналітичних процесів) і методів (локальних і специфічних проблем,

загальнокорпоративних проблем) організації робіт; 3) прогнозування тенденцій розвитку науково-технологічних, економічних і політичних процесів на підприємстві, в країні, за кордоном стосовно конкретної сфери бізнесу; 4) оцінювання рівня економічної безпеки завсіма складовими та в цілому, розробка рекомендацій для підвищення рівня безпеки на конкретному суб'єкті господарювання; 5) збір інших видів інформації, спрямованої на антикризову діяльність (зв'язок з громадськістю, формування іміджу підприємства, захист конфіденційної інформації). Весь комплекс інформаційної складової є важливим фактором для своєчасного прийняття правильного рішення з боротьби з можливими проявами кризових ситуацій.

Екологічна складова має гарантувати безпеку суспільству від суб'єктів господарювання, що здійснюють виробничо-комерційну діяльність. З цією метою товаровиробник повинен ретельно дотримуватись національних норм мінімально допустимого вмісту шкідливих речовин, що потрапляють у навколишнє середовище, та екологічних параметрів продукції, яка виготовляється. План забезпечення екологічної складової є частиною загальної антикризової програми і економічної безпеки підприємства.

Силова складова економічної безпеки в програмі антикризового господарства має: забезпечити фізичну і моральну безпеку співробітників; гарантувати безпеку майна та капіталу підприємства; гарантувати безпеку інформаційного середовища підприємства; забезпечити сприятливе зовнішнє середовище бізнесу.

Ринкова складова економічної безпеки відображає ступінь відповідності внутрішніх можливостей розвитку підприємства зовнішнім, котрі складаються в ринковому середовищі.

У сукупності всі складові економічної безпеки підприємства взаємопов'язані і є основою національної програми антикризового господарювання. Реалізація цієї національної програми є запорукою ефективної економічної безпеки будь-якого суб'єкта господарювання.

1.3 Критерії і показники економічної безпеки підприємства

Невід'ємним елементом дослідження економічної безпеки підприємства є вибір її критерію. Під критерієм економічної безпеки підприємства розуміються ознака або сума ознак, на підставі яких може бути зроблений висновок про те, чи знаходиться підприємство в економічній безпеці чи ні. Такий критерій повинен не просто констатувати наявність економічної безпеки підприємства, а й оцінювати її рівень. Якщо призначення критерію буде зводитися тільки до констатації економічної безпеки підприємства, то в цьому випадку неминуча суб'єктивність оцінки. При цьому кількісну оцінку рівня економічної безпеки бажано було б отримати за допомогою тих показників, які використовуються в плануванні, обліку та аналізі діяльності підприємства, що є передумовою практичного використання цієї оцінки.

Для цього доцільно досліджувати показники фінансової стійкості, беззбитковості і ліквідності підприємства. В економічній літературі вже робилися спроби кількісної оцінки рівня економічної безпеки підприємства, що призвело до появи декількох підходів до оцінки рівня економічної безпеки підприємства. Так, відомий індикаторний підхід, при якому рівень економічної безпеки визначається за допомогою так званих індикаторів [37]. Індикатори розглядаються як порогові значення показників, що характеризують діяльність підприємства в різних функціональних областях, що відповідають певному рівню економічної безпеки. Оцінка економічної безпеки підприємства встановлюється за результатами порівняння (Абсолютного або відносного) фактичних показників діяльності підприємства з індикаторами.

Рівень точності індикатора в цьому випадку є проблемою, яка полягає в тому, що в даний час відсутня база визначення індикаторів, що враховують особливості діяльності підприємства, зумовлені, зокрема, його галузевою належністю, формою власності, структурою капіталу, існуючим організаційно-технічним рівнем. У випадку, якщо визначення значення індикаторів

неправильно може бути визначений рівень економічної безпеки підприємства, що може спричинити за собою прийняття управлінських рішень, не відповідають реальному стану справ. Індикаторний підхід цілком виправданий на макрорівні, де значення індикаторів більш стабільні.

Існує і інший підхід до оцінки рівня економічної безпеки підприємства, який може бути названий ресурсно-функціональним. Відповідно до цього підходу оцінка рівня економічної безпеки підприємства здійснюється на основі оцінки стану використання корпоративних ресурсів за спеціальними критеріями [15, с. 143-146]. При цьому в якості корпоративних ресурсів розглядаються фактори бізнесу, використовуються власниками і менеджерами підприємства для виконання цілей бізнесу. Відповідно до ресурсно-функціональним підходом найбільш ефективно використання корпоративних ресурсів, необхідне для виконання цілей даного бізнесу, досягається шляхом запобігання загроз негативних впливів на економічну безпеку підприємства і досягнення наступних основних функціональних цілей економічної безпеки підприємства:

- забезпечення високої фінансової ефективності роботи підприємства, його фінансової стійкості і незалежності;
- забезпечення технологічної незалежності підприємства і досягнення високої конкурентоспроможності його технологічного потенціалу;
- висока ефективність менеджменту підприємства, оптимальність і ефективність його організаційної структури;
- високий рівень кваліфікації персоналу підприємства та її інтелектуального потенціалу, ефективність корпоративних НДДКР;
- високий рівень екологічності роботи підприємства, мінімізація руйнівного впливу результатів діяльності на стан навколишнього середовища;
- якісна правова захищеність усіх аспектів діяльності підприємства;
- забезпечення захисту інформаційного середовища підприємства, комерційної таємниці і досягнення високого рівня інформаційного

забезпечення роботи всіх його служб;

- забезпечення безпеки персоналу підприємства, його капіталу, майна і комерційних інтересів.

Кожна з цілей економічної безпеки підприємства має власну структуру підцілей, обумовлюється функціональною доцільністю і характером роботи підприємства. Ресурсно-функціональний підхід до оцінки рівня економічної безпеки підприємства є дуже широким. Спроба охопити всі функціональні сфери діяльності підприємства призводить до розмивання поняття економічної безпеки, а оцінка її рівня за допомогою сукупного критерію економічної безпеки, "що розраховується на основі думок кваліфікованих експертів з приватним функціональним критеріями економічної безпеки підприємства" [17], схильна до значного впливу суб'єктивної думки експертів. До того ж відкритим залишається питання визначення рівня кваліфікації експертів. Крім того, як відомо, інтегрування показників з використанням будь-якого з відомих підходів, в тому числі і з допомогою питомої ваги значущості показників, як це пропонує Є. Олейніков, призводить до зниження точності та достовірності оцінки. На довершення слід зазначити, що детальна розробка і контроль за виконанням цільової структури економічної безпеки підприємства істотно ускладнюють практичну реалізацію ресурсно-функціонального підходу до оцінки економічної безпеки підприємства.

Суб'єктивізм ресурсно-функціонального методу виявляється як в оцінці збитків при визначенні приватних функціональних критеріїв економічної безпеки підприємства, так і в процесі розподілу питомої ваги функціональних складових при розрахунку сукупного критерію економічної безпеки підприємства. Тому навряд чи можна погодитися з аргументами авторів ресурсно-функціонального методу, що приводяться в його захист, що "... саме відсутність суворого "Прокрустового ложа" чітко заданих параметрів оцінки і дозволяє найбільш ефективно налаштувати даний гнучкий інструмент всебічної оцінки діяльності підприємства і навколишнього його середовища бізнесу на

специфіку цукеркової організації "[15, с. 45].

В. Забродським [16] запропоновано використовувати для оцінки економічної безпеки підприємства підхід, що відображає принципи та умови програмно-цільового управління та розвитку. Відповідно до цього підходу оцінка економічної безпеки підприємства ґрунтується на інтегруванні сукупності показників, що визначають економічну безпеку. При цьому використовується декілька рівнів інтеграції показників і такі методи їх аналізу, як кластерний і багатовимірний аналіз. Такий підхід відрізняється високим ступенем складності проведеного аналізу з використанням методів математичного аналізу. І якщо його використання в дослідницькій області дозволяє отримати достовірні результати оцінки рівня економічної безпеки підприємства, то в практичній підприємств це досить важко. До того ж - і це відзначає В. Забродський - дуже складною є "оцінка стійкості сукупного інтегрального показника при заданій області його зміни". Запропонований автором підхід до оцінки стійкості сукупного інтегрального показника дозволяє оцінити рівень економічної безпеки підприємства, але, скоріше, з позиції математика, а не менеджера.

Виходячи з результатів аналізу найбільш відомих підходів до оцінки рівня економічної безпеки підприємства, можна зробити висновок, що ці підходи дуже складно використовувати для оцінки рівня економічної безпеки підприємства в запропонованому трактуванні. У зв'язку з цим необхідний інший підхід до вибору критерію визначення рівня їх економічної безпеки.

Виходячи з того, що економічну безпеку підприємства запропоновано розглядати як міру узгодження його інтересів з інтересами суб'єктів зовнішнього середовища, а будь-який інтерес підприємства - як його взаємодію з суб'єктами зовнішнього середовища, в результаті якого підприємство отримує прибуток, то тоді логічно було б припустити, що критерієм економічної безпеки підприємства є одержуваний в результаті взаємодії з суб'єктами зовнішнього середовища прибуток, якого підприємство може вже

розпоряджатися на свій розсуд, тобто чистий прибуток. При відсутності прибутку або, більш того, збитки, не можна говорити про дотримання інтересів підприємства і, отже, про те, що підприємство знаходиться в економічній безпеці. Навпаки, в цьому випадку перед підприємством реально стоїть загроза банкрутства. Таким чином, запропонований підхід до вибору критерію економічної безпеки підприємства базується на отриманні підприємством прибутку.

Прибуток підприємства - її абсолютна величина чи результати її співвідношення з витраченими ресурсами - може розглядатися в якості передумови для укладення про економічну безпеку підприємства. Проте з її допомогою не можна оцінити рівень економічної безпеки підприємства.

Розглянемо функціональні складові системи економічної безпеки підприємства.

Фінансова складова.

За цю складову економічної безпеки відповідають фінансові й економічні служби підприємства.

Оцінка фінансової складової економічної безпеки може бути виконана на основі багатofакторної моделі Е. Альтмана [18]:

$$Z = 1,2 \times K_{об} + 1,4 \times K_{нп} + 3,3 \times K_{р} + 0,6 \times K_{п} + 1,0 \times K_{от} \quad (1.2)$$

де $K_{об}$ - частка чистих оборотних коштів в активах (відношення поточних активів за винятком поточних зобов'язань до загальної суми активу);

$K_{нп}$ - рентабельність активів, обчислена за нерозподіленим прибутком;

$K_{р}$ - рентабельність активів, обчислена за балансовим прибутком;

$K_{п}$ - коефіцієнт покриття за ринковою вартістю власного капіталу (відношення ринкової вартості звичайних і привілейованих акцій до обсягу позикових засобів за балансом);

$K_{от}$ - віддана всіх активів (відношення чистого виторгу від реалізації до

обсягу активів).

Залежно від величини Z можна прогнозувати імовірність банкрутства підприємства:

$Z < 1,8$ - дуже висока;

$1,8 \leq Z \leq 2,7$ - висока;

$2,8 \leq Z \leq 2,9$ - невелика;

$Z \geq 3$ - дуже низька.

Однак коефіцієнти цієї моделі були отримані у США, що не дозволяє в разі її безпосереднього використання забезпечити вірогідність результатів в умовах України і вимагає додаткових досліджень.

Велику вірогідність оцінки фінансової безпеки може забезпечити підхід, що дозволяє випередити ступінь фінансової стійкості і, відповідно, ступінь фінансової безпеки підприємства.

$\pm E_c$ - надлишок (+) чи недолік (-) власних оборотних коштів, необхідних для формування запасів і покриття витрат, пов'язаних з господарською діяльністю підприємства;

$\pm E_t$ - надлишок чи недолік власних оборотних коштів, а також середньострокових і довгострокових кредитів та позик;

$\pm E_n$ - надлишок чи недолік загальної величини оборотних коштів.

Ці показники відповідають показникам забезпеченості запасів і витрат джерелами їх формування. Їх розраховують за такими формулами:

$$\pm E_c = E_c - Z, \quad (1.3)$$

$$\pm E_m = (E_c + K_m) - Z, \quad (1.4)$$

$$\pm E_n = (E_c + K_m + K_t), \quad (1.5)$$

де Z - сума запасів і витрат;

E_c - сума власних оборотних коштів підприємства;

K_m - середньострокові та довгострокові кредити і позики;

K_t - короткострокові кредити і позики.

Залежно від значень оцінних показників виділяють п'ять областей фінансової стійкості (областей ризику). Їх можна зіставити з п'ятьма рівнями фінансової безпеки.

Область абсолютної фінансової стійкості та абсолютної безпеки, коли для функціонування підприємству досить власних оборотних коштів:

$$\pm E_c \geq 0, \pm E_m \geq 0, \pm E_n \geq 0.$$

Область нормальної фінансової стійкості і нормального рівня безпеки, коли підприємство практично обходиться власними джерелами формування запасів і покриття витрат:

$$\pm E_c = 0, \pm E_m = 0, \pm E_n = 0.$$

Область хиткого фінансового стану і нестабільного рівня безпеки, коли підприємству недостатньо власних оборотних коштів і воно вдається до середньострокових та довгострокових позик і кредитів:

$$\pm E_c < 0, \pm E_m \geq 0, \pm E_n \geq 0.$$

Область критичного фінансового стану і критичного рівня безпеки, коли підприємство для фінансування своєї діяльності вдається до короткострокових кредитів (крім середньострокових і довгострокових):

$$\pm E_c < 0, \pm E_m < 0, \pm E_n \geq 0.$$

Область кризового фінансового стану і кризового рівня безпеки, коли підприємство не в змозі забезпечити фінансування своєї діяльності ні власними, ні позиковими засобами, тобто перебуває на межі банкрутства [14, с. 299-302]:

$$\pm E_c < 0, \pm E_m < 0, \pm E_n < 0.$$

Інтелектуальна складова.

Негативний вплив на цю складову чинять:

- звільнення провідних висококваліфікованих працівників, що призводить до ослаблення інтелектуального потенціалу підприємства;
- зниження питомої ваги інженерно-технічних кадрів і науковців у

загальній кількості працівників; >зниження винахідницької і раціоналізаторської активності;

- зниження освітнього рівня працівників, особливо апарату управління.

За цю складову безпеки повніша відповідати кадрова служба (відділ кадрів) та особисто головний інженер.

Рівень інтелектуальної складової економічної безпеки може бути визначений таким способом.

Розраховують значення поданих показників (коефіцієнтів):

- плинності працівників високої кваліфікації (відношення кількості працівників, що звільнилися, до загальної кількості працівників відповідної кваліфікації);

- питомої ваги інженерно-технічних кадрів і науковців (відношення їхньої кількості до всієї кількості працівників);

- показника винахідницької (раціоналізаторської) активності (відношення кількості винаходів (рацпропозицій) до кількості усіх працівників чи інженерно-технічних працівників);

- показника освітнього рівня (відношення кількості осіб, що мають повну вищу або середню спеціальну освіту відповідно до профілю діяльності підприємства до загальної кількості працівників) і т.д.

Ці й інші аналогічні показники (коефіцієнти) порівнюють з показниками інших підприємств, аналізують у динаміці (природно, при цьому враховують економічні показники діяльності аналізованого і порівнюваного підприємств).

Спочатку значення всіх показників зводять в інтегральний, використовуючи таку формулу (відомий у математиці метод відстаней):

$P_{\min}$ - найменше значення показника (коефіцієнта) з усієї кількості порівнюваних підприємств (чи за весь аналізований період, якщо є дані, що характеризують у динаміці тільки одне підприємство);

$P_{\max}$ - найбільше значення показника (коефіцієнта) з усієї кількості порівнюваних підприємств (чи за весь аналізований період, якщо є дані, що

характеризують у динаміці тільки одне підприємство).

Аналогічні розрахунки виконують для всіх порівнюваних підприємств (періодів часу).

Далі ви водять середні значення інтегрального показника ($\Pi_{i_{cp}}$) для галузі (ринку) чи ж для конкретного підприємства за ряд років. При цьому можна задати визначений діапазон середніх показників ($0,7 * \Pi_{i_{cp}} < \Pi_{cp} < 1,3 * \Pi_{i_{cp}}$). За ступенем відхилення фактичних значень від середнього можна судити про рівень інтелектуальної складової економічної безпеки.

Якщо значення Π_i , розраховане для аналізованого підприємства, менше $\Pi_{i_{cp}}$, то це свідчить про рівень інтелектуальної безпеки, який є вищим за середній. Якщо ($\Pi_i > \Pi_{cp}$), то рівень безпеки нижчий від середнього. Значення Π_i , що потрапляють у зазначений вище інтервал, свідчать про середній рівень безпеки [14, с. 302-304].

Силова складова.

Рівень цієї складової економічної безпеки підприємства може бути визначений на основі оцінки ймовірності реалізації відзначених вище (а також інших аналогічних) загроз. Ця імовірність (P) може бути розрахована об'єктивно як частота негативних впливів у минулому і поточному періодах діяльності підприємства - чи суб'єктивно - методом експертних оцінок. При цьому необхідно враховувати збитки, можливі внаслідок реалізації загроз. Рівень силової складової економічної безпеки можна розрахувати на підставі таблиці 1.2.

Таблиця 1.2 - Таблиця оцінки рівня силової складової економічної безпеки

Рівень безпеки	Умови			
Високий	$P < 0,0001$ $\Pi_m = CC_p$	$P \leq 0,001$ $BD < \Pi_m \leq B$	$P \leq 0,01$ $\Pi_q < \Pi_m \leq BD$	$P \leq 0,1$ $\Pi_m \leq \Pi_q$
Середній	$0,0001 < P \leq 0,001$ $\Pi_T = CC_p$	$0,001 < P \leq 0,01$ $BD < \Pi_T \leq B$	$0,01 < P \leq 0,1$ $\Pi_q < \Pi_m \leq BD$	$0,1 < P < 0,2$ $\Pi_m \leq \Pi_q$
Низький	$P > 0,001$ $\Pi_T = CC_p$	$P > 0,01$ $BD < \Pi_T \leq B$	$P > 0,1$ $\Pi_q < \Pi_m \leq BD$	$P > 0,2$ $\Pi_m \leq \Pi_q$

Умовні позначення:

P - імовірність втрат;

Pm - величина можливих втрат;

$ССР$ - власні засоби підприємства;

B - виручка від реалізації продукції;

$ВД$ - валовий дохід;

$Пч$ - чистий прибуток.

Слід зазначити, що аналогічним чином можна визначити рівні безпеки кожної з розглянутих вище складових. Однак на практиці це зробити складно, оскільки для більшості складових економічної безпеки важко оцінити ймовірності і величини можливих втрат [14, с. 306-307].

Ринкова складова.

Ця складова економічної безпеки відображає ступінь відповідності внутрішніх можливостей розвитку підприємства зовнішнім, котрі складаються в ринковому середовищі.

Оцінку рівня ринкової безпеки можна виконати на основі відомого підходу, трохи змінивши його.

Суть підходу полягає в оцінці ступеня відповідності внутрішніх можливостей розвитку підприємства зовнішнім (що генеруються ринковим середовищем). Характеристики ринкового середовища і характеристики підприємства, поділяють на дві групи. Для зовнішнього середовища можливості і загрози, для підприємства сильні і слабкі сторони діяльності.

Вплив кожної з характеристик (як зовнішнього середовища, так і внутрішнього) на ринкову безпеку підприємства оцінюють за допомогою коефіцієнтів впевненості, що вимірюються за шкалою від -1 до +1. Кожну з характеристик розглядають як свідчення наявності чи відсутності загрози ринкової безпеки підприємства. При цьому можливості і сильні сторони оцінюють від 0 до +1, а загрози і слабкі сторони - від 0 до -1. Значення

коефіцієнта впевненості відображає ступінь впевненості в тім, що вимірювана ним характеристика збільшує (+), чи зменшує (-) ступінь ринкової безпеки підприємства.

Значення коефіцієнтів впевненості визначають на підставі минулого досвіду чи експертним методом (як експерти можуть виступити керівники і провідні спеціалісти підприємства). Отримані оцінки послідовно комбінують (до отриманої підсумкової оцінки характеристик додають оцінку наступної характеристики і т.д.) за відомими правилами:

$$K_o = K_1 + K_2 \cdot (1 - K_1), \text{ якщо } K_1 > 0 \text{ и } K_2 > 0;$$

$$K_o = -(K_1 + K_2 \cdot (1 - K_1)), \text{ якщо } K_1 < 0 \text{ и } K_2 < 0;$$

$$K_n = \frac{K_1 + K_2}{1 - \min(K_1, K_2)}, \quad (1.6)$$

якщо K_1 та K_2 мають різні знаки

Інтегральну оцінку всього комплексу характеристик порівнюють з таблицею прийняття рішень (таблиця 1.3) і роблять висновок про рівень ринкової безпеки підприємства.

Таблиця 1.3 - Оцінка рівня ринкової безпеки

Значення інтегральної оцінки	Висновок про рівень ринкової безпеки
$K_o < -0,8$	Криза
$-0,8 < K_o < -0,6$	Критичний рівень безпеки
$-0,6 < K_o < -0,3$	Передкритичний стан
$-0,3 < K_o < +0,3$	Ситуація невизначеності
$+0,3 < K_o < +0,6$	Хитливий стан
$+0,6 < K_o < +0,8$	Нормальний рівень безпеки
$K_o > +0,8$	Абсолютна безпека

Необхідно відзначити, що під час оцінки можна виокремити і розглядати як характеристики зовнішнього середовища і самого підприємства, що

характеризують його реальну діяльність, так і ті, котрі характеризують потенційні варіанти його розвитку. Відповідно, формується оцінка: реального рівня ринкової безпеки; потенційного, котрий буде досягнуто, якщо підприємство реалізує розглянутий варіант розвитку [14 с. 308-309].

Інформаційна складова.

Рівень цієї складової економічної безпеки визначається шляхом використання неповної, неточної і суперечливої інформації у процесі прийняття управлінських рішень.

Як показники рівня інформаційної безпеки можуть бути використані такі коефіцієнти:

коефіцієнт повноти інформації ($K_{пл}$), що розраховується як відношення обсягу інформації, що є в розпорядженні особи, яка приймає рішення (*ОПР*), та обсягу інформації, необхідної для ухвалення обґрунтованого рішення;

коефіцієнт точності інформації (K_t), що розраховується як відношення обсягу релевантної інформації до загального обсягу наявної у розпорядженні *ОПР* інформації;

коефіцієнт суперечливості інформації ($K_{пр}$), що розраховується як відношення кількості незалежних свідчень на користь ухвалення рішення до загальної кількості незалежних свідчень у сумарному обсязі релевантної інформації.

Рівень інформаційної безпеки може бути визначений на основі значень вищенаведених коефіцієнтів [14,с.311-312]:

$$K_i = K_{пл} * K_t * K_{пр} \quad (1.7)$$

при цьому якщо:

$K_i \geq 0,7$ - рівень безпеки високий;

$0,3 \leq K_i < 0,7$ - рівень безпеки середній;

$K_i < 0,3$ - рівень безпеки низький.

Екологічна складова. Негативні впливи на економічну безпеку, що відносяться до даної складової: загроза здоров'ю працівників підприємства; втрата прибутку внаслідок високого рівня екологічних штрафів і платежів; зниження конкурентоспроможності підприємства й виробленої продукції; підрив іміджу підприємства.

Рівень екологічної безпеки підприємства може бути визначений в такий спосіб:

- абсолютна екологічна безпека, якщо забруднювальних речовин у викидах (у повітряне, водне середовище й на ґрунт), що супроводжують діяльність підприємства, немає;
- нормальна екологічна безпека, якщо фактична концентрація забруднюючих речовин у викидах перебуває в межах гранично допустимої концентрації (ГДК);
- нестійкий екологічний стан, якщо фактична концентрація забруднювальних речовин у викидах (по більшості забруднювачів) перевищує ГДК не більше ніж на 50%;
- критичний екологічний стан, якщо фактична концентрація забруднювальних речовин у викидах (по більшості забруднювачів) перевищує ГДК більше, ніж у два рази.

Протидією повинна займатися служба екологічної безпеки (контроль екологічності й екологізації всіх сторін діяльності підприємства).

Рівень екологічної безпеки підприємства може бути визначений як середнє з рівнів окремих його факторів: ушкодження ландшафту, енергетичне забруднення середовища, утворення смітників відходів виробництва, забруднення водного і повітряного середовищ.

Для цього розраховують середній рівень деструктивного впливу за окремими складовими [14, с.310].

Основні критерії та індикатори економічної безпеки підприємства покажемо на рисунку 1.4.

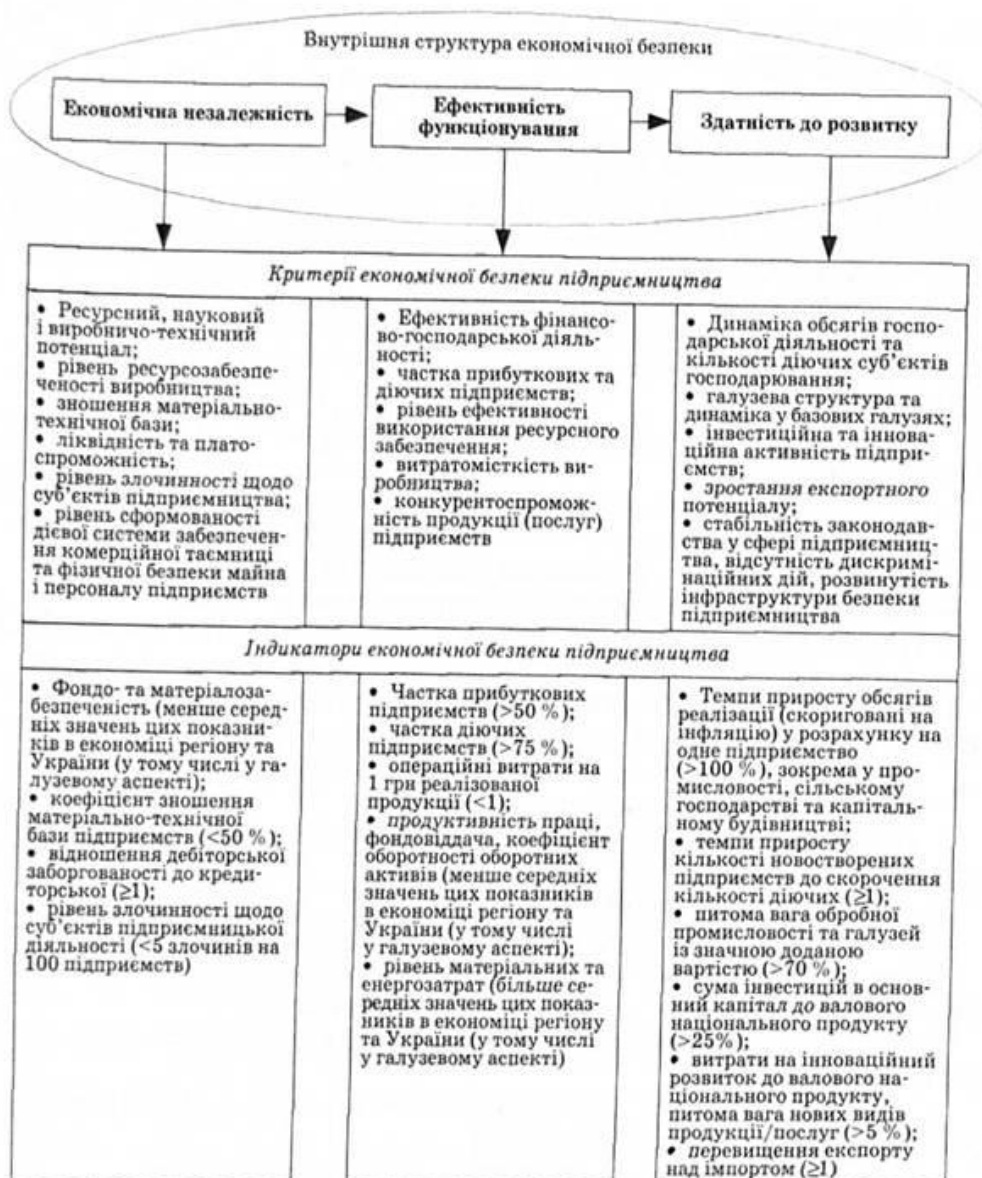

Рисунок 1.4 – Критерії та індикатори економічної безпеки підприємства [39, с.

Висновки до 1 розділу

Питання економічної безпеки держави і суспільства є актуальними для всіх країн світу. Для сучасного соціально-політичного та економічного стану України дуже важливою є цілеспрямована діяльність держави, усіх рівнів організації законодавчої і виконавчої влади в країні щодо забезпечення економічної безпеки країни та її громадян.

Економічна безпека держави є комплексною системою, яка включає в себе множину елементів і напрямів, серед них – демографічна безпека, ресурсна, питної води, продовольча, енергетична, фінансово-грошова, кримінальна, медична та інші.

Більшість авторів у своїх визначеннях економічної безпеки схилиються до думки, що, перш за все – це стан захищеності економіки країни, і саме від зовнішніх і внутрішніх загроз.

Основні функціональні складові поняття економічної безпеки підприємства: фінансова, інтелектуальна й кадрова, техніко-технологічна, ринкова, правова, екологічна, силова.

Під критерієм економічної безпеки підприємства розуміються ознака або сума ознак, на підставі яких може бути зроблений висновок про те, чи знаходиться підприємство в економічній безпеці чи ні.

Економічна безпека підприємства може досліджуватись за допомогою індикаторного підходу, ресурсно-функціонального. В. Забродським запропоновано використовувати для оцінки економічної безпеки підприємства підхід, що відображає принципи та умови програмно-цільового управління та розвитку. Найбільш практичним було визнано підхід на основі функціональних складових системи економічної безпеки підприємства.

Ефективність виробництва являє собою комплексне відбиття кінцевих результатів використання засобів виробництва і робочої сили за певний проміжок часу.

2 ОЦІНКА РІВНЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

2.1 Загальна характеристика ПАТ "АК "Комбінат "Придніпровський"

Акціонерна компанія "Комбінат "Придніпровський" заснована в грудні 1991 року, шляхом викупу державного підприємства "Молочний комбінат "Придніпровський", та перереєстрована в акціонерне товариство відкритого типу "Акціонерна компанія "Комбінат "Придніпровський" шляхом реорганізації (рішення конференції акціонерів від 16 січня 1995 року).

ПАТ "АК "Комбінат "Придніпровський" крім головного підприємства, яке знаходиться в м. Дніпропетровську, має також дочірнє підприємство, як Торговий центр "Злагода".

За 30 років ПАТ АКК "Придніпровський" встиг належно зарекомендувати себе на ринку молочних продуктів. Увійшов у трійку найміцніших в українській харчово-переробній галузі. АКК "Придніпровський" сприяє просуванню здорового способу життя пропонуючи широкий вибір молочної продукції. Його асортимент розроблений з урахуванням переваг споживачів. На сьогоднішній день це більше ста найменувань молочних продуктів на будь-який смак.

Місцезнаходження підприємства: м. Дніпропетровськ вул. Журналістів, буд. 15.

Основні види діяльності підприємства:

- перероблення молока та виробництво сиру;
- виробництво продуктів дитячого харчування та дієтичних продуктів;
- перероблення та консервування овочів та фруктів, не віднесені до інших групувань.

Основні види продукції, які виробляє підприємство:

- масло тваринне;
- сири тверді (голандський, гетьманський, російський, едемір), сири плавлені;

- молоко, кисломолочна продукція, вершки, сметана, сирки глазуровані, творожні вироби;

- сироватка;

- знежирена продукція.

В 2020 р. зросла конкуренція на ринку молочних продуктів України.

Основний ринок збуту – територія України.

Компанія працює в напрямку укладання договорів по відвантаженню продукції в Росію, Молдову, Прибалтику.

На діяльність ПАТ "АК "Комбінат "Придніпровський" впливають: зниження продуктивності сільського господарства, надто високі тарифи природних монополістів, низький платоспроможний попит на продукцію, що випускається.

Останні роки спостерігається зменшення поголів'я молочного стада та надоїв молока. Це пов'язано з приходом інвесторів, які не зацікавлені в розвитку тваринництва та з ростом кількості інфекційних захворювань. Все це негативно впливає на роботу підприємства. Також спостерігається висока конкуренція з боку вітчизняних аналогічних товарів.

Основними конкурентами є "Президент" (м. Миколаїв), "Білосвіт" (м. Умань), ТОВ "Рейнфорд" (м. Дніпропетровськ).

Підприємство фінансує свою діяльність за рахунок банківських кредитів, коштів залучених від випуску облігацій.

На кінець звітних періодів укладених, але не виконаних договорів немає. Постійні інновації та впровадження новітніх технологій виробництва молочних продуктів дозволяють компанії утримувати позиції лідера на Українському ринку.

Давні й тісні стосунки підприємства з Науково-дослідницькими інститутами України допомагають постійно випускати нові види продукції. Компанія контролює умови виробництва, зберігання і транспортування своєї продукції починаючи з фермерського господарства аж до прилавка магазину.

Особлива увага надається якості продукції, що випускається, контроль над якою здійснюється власною, акредитованою Державним відділом Сертифікації, метрології і Стандартизації України, лабораторією. Система управління якістю комбінату сертифікована в національній системі якості УкрСЕПРО, згідно державного стандарту України ISO 9001 : 2000, IDT. Зараз продукцію Комбінату представляють одразу три торгівельні марки: "Злагода", "Лінія життя" та "Любимчик", які заслужили довіру і визнання споживачів завдяки особливому смаку, широкому різноманітному асортименту, розумному поєднанню корисних властивостей, ціни та якості. Останні 10 років ТМ "Злагода" неодноразово відзначалась високими нагородами на міжнародних виставках, конференціях, виставках-ярмарках та дегустаціях, які проходили у США, Франції, Швейцарії, Бельгії, Німеччині, Росії та в Україні.

Під ТМ "Злагода" представлений широкий вибір молочної продукції, і навіть дитяче пастеризоване молоко, кефір, йогурти та вершки у 200-грамових скляних пляшках. Скло екологічно чисте, в ньому повністю відсутні шкідливі хімічні сполуки, тому цей вид упаковки найкраще підходить для зберігання живого продукту.

З 2003 року під ТМ "Лінія життя" випускається принципово нова серія кисломолочних біо-продуктів з лікувально-профілактичними властивостями. Унікальність цієї серії полягає в тому, що ці продукти містять біфідо-закваски, які нормалізують функції шлунково-кишкового тракту та сприяють обміну речовин.

ТМ "Любимчик" - це нова серія глазурованих сирків зі збільшеною жирністю, які виготовлені за оригінальною рецептурою. Під цією ж маркою випускаються дитячі сирки - дієтичні та легкі. А ще вишукані та надзвичайно смачні сиркові маси (23 % жиру) з ізюмом, курагою, ваніліном та з варенем згущеним молоком.

Місія комбінату - виробництво смачних, корисних для здоров'я молочних

продуктів в кращих національних традиціях, з використанням передових технологій. Це дає кожному співробітникові підприємства гідну зарплату, стабільність і впевненість у завтрашньому дні, а партнерам - прибутковий спільний бізнес.

Основна і найважливіша мета ПАТ АКК "Придніпровський" - встановлення і зміцнення довгострокової конкурентноспроможної позиції на ринку. Саме для цього, для задоволення найприскіпливіших потреб і бажань своїх численних споживачів підприємство постійно нарощує обсяги виробництва, розширює асортимент, працює над новими серіями і своїми новими торгівельними марками, модернізується і розвивається. Відмітною особливістю підприємства є висока технологічна дисципліна на виробництві, професіоналізм кадрів і визнання продукції споживачами - це підтвердження правильного напрямку роботи і нові можливості досягати нових рубежів.

Традиційно, приділяючи велику увагу до якості виготовленої продукції, компанія однією з перших в СНД почала вдало реалізовувати проекти розвитку сировинної зони. Цими проектами була передбачена технічна та інформаційно-консалтингова підтримка фермерів та невеликих агрофірм. Близько 1,5 млн. \$, інвестованих у виготовлення та монтаж в ретельно вивірених населених пунктах 20 нових станцій збирання молока (СЗМ), з танками-охолоджувачами, ємністю від 1,8 т до 3,6 т, дозволили комбінату отримати значну набавку молока від приватного сектору Одеської області. Кожна СЗМ являє собою автономний модуль з незалежними електро- та водопостачанням, заземленням, захистом від блискавок, оснащений установкою для безрозбірного миття обладнання і сушіння фляг здавачів молока, мобільним телефонним зв'язком, комп'ютером для бухгалтерського обліку та оформлення звітної документації, лабораторією для експрес-аналізу якості постачаного молока. Для роботи на СМЗ підготовлені оператори, які пройшли навчання на спеціалізованих курсах за кордоном. Проект був реалізований у 1999-2000 р. р. разом з Citizens

Network for Foreign Affairs (CNFA) за підтримкою United States Agency of International Development (USAID) і признаний найбільш успішним з реалізованих в Україні проектів у галузі агропромислового бізнесу.

Усього в 2019 році було введено в експлуатацію 38 пунктів збирання молока.

Перевагою схеми прямих взаємовідносин комбінату з виробниками молока є справедливий розрахунок зі здавачами молока, при якому враховуються кількість та сортність здаваного молока.

Стимулювання здавачів молока збоку комбінату та державна підтримка сприятливо вплинули на соціально-економічний клімат регіону, залучили його мешканців до активного ведення молочного бізнесу, а в цілому призвели до справжнього відродження тваринництва і зростання кількості великої рогатої худоби в зоні збирання молока (Одеська, Вінницька та Ніколаївська області).

Комбінат оснащений сучасним високопродуктивним обладнанням з відповідними засобами контролю та управління, що надає можливість здійснювати випуск продукції за наступними основними групами технологічних процесів:

Виробництво, фасування та пакування сухого незбираного і знежиреного молока, а також сухих молочних сумішей за методом розпилювальної сушки. Технологічний процес включає стадії:

- приймання, зберігання та обробка молока;
- сепарування і пастеризація молока;
- введення розчинів необхідних інгредієнтів, а також лимонної кислоти;
- виготовлення суміші кукурудзяної, кокосової олій, змішування з відвійколактозою, що надходить із системи сольобілізації;
- додавання водних розчинів вітамінів (А, Д, Е), фолієвої кислоти, бікарбонату натрію, аскорбінової кислоти, нітрату калію, сульфату заліза;
- високотемпературна пастеризація, згущення у вакуумних апаратах, сушіння в установках баштового типу, які оснащені форсунками високого

тиску;

- фасування та пакування в асептичному середовищі у багатошарові паперові мішки з поліетиленовим вкладишем або у металізовану плівку, запаювання, укладання у картонні коробки, склеювання, маркірування, укладання у коробки та палети, обандеролювання, складування.

Виробництво масла вершкового з різним вмістом води та жиру методом безперервного збивання вершків, фасування і пакування у фольгу (свробрикети вагою 100 г і 200 г) або у пергаментний папір (блоки вагою 20 кг).

Виробництво резервуарним і термостатним методами, розлив і пакування пастеризованого молока і сметани, кисломолочних виробів (кефір, ряжанка, сметана) з різним вмістом води та жиру. Фасування і пакування здійснюються в стерильних умовах у картонні пакети за технологією Ело Пак, поліетиленову плівку, полістирольні стакани з герметичною кришкою - фольгою, різноманітних форм та місткостей.

Загалом, інфраструктура підприємства є дуже розвиненою, керівництво з увагою стівиться до своїх працівників.

При дослідженні організаційної структури було виявлено, що підприємство не має служби економічної безпеки.

2.2 Стан ринку молочної промисловості та його вплив на економічну безпеку підприємства

Для того, щоб комплексно та максимально правильно можна було оцінити стан економічної безпеки ПАТ АКК "Придніпровський" необхідно дослідити існуючі проблеми та стан ринку молочної промисловості в умовах якого функціонує підприємство.

Основні тенденції у 2021 році:

- зменшення поголів'я корів станом на 1 січня 2022 року порівняно з 01.01.2021 на 3,5% (у т.ч.: у сільськогосподарських підприємствах – на 3,2%,

господарствах населення – на 3,5%)

- зменшення у 2021 році порівняно з 2020 роком на 1,3% виробництва молока в усіх категоріях господарств (в сільгосппідприємствах виробництво молока зросло на 7,0%, в господарствах населення – зменшилось на 3,1%)

- у 2021 році спостерігалось зменшення виробництва продукції молочної промисловості порівняно з 2020 роком на 9,2%

- індекс споживчих цін на молоко у 2021 році склав – 116,6%, індекс цін виробників молочних продуктів та морозива –124,5%, індекс закупівельних цін – 96,1% [24]

Підсумок можна підвести у таблиці 2.1

Таблиця 2.1 - Баланс (у перерахунку на молоко, тис. тонн) [24]

№ п/п	Показник	2020 рік, звіт	2021 рік, попередній звіт	2022 рік, прогноз
I	Попит на продукцію –	12073	12073	12250
1.1	Внутрішнього ринку – <i>всього</i>	10933	11140	11150
	з нього:			
1.1.1	Фонд споживання	9890	10090	10150
1.1.2	Інше споживання	1043	1050	1000
1.2.	Зовнішнього ринку (експорт)	1140	933	1100
II	Пропозиція продукції –	12073	12073	12250
2.1.	Внутрішнього ринку – <i>всього</i>	11839	11604	11750
2.1.1	Власне виробництво	11761	11604	11750
2.1.2	Зміна запасів на кінець року	-78	0	0
2.2.	Зовнішнього ринку (імпорт)	234	469	400
Споживання на душу населення, кг на рік		213,8	219,0	221,3

За попередніми даними Держкомстату виробництво молока у 2021

році склало на рівні 11604 тис. тонн, імпорт близько 1000 тонн, експорт – 500 тонн (у перерахунку на молоко). За розрахунковим балансом споживання молочної продукції на одну особу становило 218 кілограмів (раціональна норма – 380 кг).

У 2022 році прогнозується збільшення обсягів виробництва молока на 1,3% до 11750 тис. тонн, за рахунок збільшення обсягів надоїв молока та зниження темпів скорочення поголів'я корів. Імпорт оцінюється в межах 400 тис. тонн, експорт – близько 1100 тис. тонн. За рахунок власного виробництва та імпортованої продукції споживання на одну особу оцінюється в межах 221,3 кг/рік (58,2% від раціональної норми).

За оперативними даними Держмитслужби у 2021 році було експортовано молока і молочних продуктів близько 933 тис. тонн в перерахунку на молоко, що на 20% менше ніж за 2020 рік. Імпорт молока і молокопродуктів за цей період склав 469 тис. тонн молокопродуктів в перерахунку на молоко або в 2 рази більше ніж за 2020 рік. Зокрема було ввезено 16,3 тис. тонн вершкового масла та 9,1 тис. тонн сирів [24]

Таблиця 2.2 - Обсяги експорту та імпорту молочної продукції за 2021 рік (тис. тонн в перерахунку на молоко) [24]

Продукція	Експорт		Імпорт	
	Обсяг		Обсяг	
	тис. тонн	у % до 2020 року	тис. тонн	у % до 2020 року
Сири всіх видів	804,0	98,9	95,5	69,3
Молоко та вершки, згущені та сухі	79,7	40,4	9,1	у 18 разів більше
Маслянка, вершки, йогурт та кефіри	4,5	в 2,2 рази більше	10,5	29,5
Масло вершкове та інші жири	19,2	14,6	351,5	у 5,9 разів більше

Згідно із додатком до Закону України "Про Митний тариф України" на молочну продукцію (товарні групи 0401 – 0406 за УКТ ЗЕД) встановлено

ставки ввізного мита у розмірі 10% до митної вартості продукції.

Молочна промисловість належить до провідних у харчовій і переробній промисловості та формує достатньо привабливий за обсягами ринок. Це пов'язано з тим, що продукція молочної галузі займає важливе місце у споживанні. Частка витрат на молочні продукти становить 15% від загальних витрат на харчування (це четверте місце після витрат на хлібобулочні, м'ясні, борошняні та макаронні вироби) [24, с.102].

Сьогодні в Україні більше 300 підприємств по переробці молока, з яких 80 виготовляють до 90% суцільномолочної продукції. Показники виробництва основних видів молочних продуктів у 2021 році вказують на стабільність розвитку галузі, не зважаючи на ряд проблем, що виникли на ринку сировини. У зв'язку зі значною конкуренцією на сировинному ринку виробництво готової молочної продукції все у більшій мірі концентрується на великих підприємствах, які вкладають значні кошти в модернізацію виробництва, мобільно реагують на зміни кон'юнктури ринку, постійно збільшують свій асортимент та, щоб не втратити свою нішу ринку за умов сезонного дефіциту сировини, розширюють ринок збуту за рахунок експортних поставок. У 2021 році ринок розвивався достатньо динамічно, темпи зростання виробництва окремих молочних продуктів у порівнянні з 2020 склали від 12% до 32%. Середній рівень рентабельності виробництва незбираної молочної продукції на молокопереробних заводах становить 3 - 8%. Виробництво сметани та сиру більш економічно вигідне, ніж виробництво незбираного молока. Найбільш рентабельне виробництво дієтичної продукції: йогурту, ряжанки, кефіру [25, с.51-56]. Стабільний попит на суцільномолочну продукцію в Україні сприяє ритмічній роботі підприємств по її випуску, не зважаючи на жорстку конкуренцію як на ринку сировини, так і на ринку збуту.

Криза української економіки, що торкнулася всіх галузей народного господарства, не оминула і молочну промисловість. Серед основних проблем молочної галузі можна назвати такі: низький рівень технологічного оснащення

молокозаводів, застаріле обладнання; нерозвиненість ринкової інфраструктури; невисокий рівень забезпеченості сировиною та завантаженості потужностей; невисоку якість кінцевої продукції підприємств молочної промисловості; обмеженість можливості широкої диференціації асортименту через низьку якість сировини; зниження попиту на продукти переробки в зв'язку із низькою купівельною спроможністю населення області, зокрема сільських районів; високий рівень конкуренції з боку потужних підприємств, оснащених сучасним обладнанням і технологіями, які випускають молочну продукцію під відомими товарними марками «Президент», «Ласуня», «Баланс», «Кремез» «Фанні», «Danone», «Веселый молочник» та ін. На сировинному ринку підприємства районного масштабу велику конкуренцію складають провідні підприємства великих міст, які можуть запропонувати вищі закупівельні ціни сільськогосподарським товаровиробникам. У результаті районні молокозаводи втрачають місцеву сировинну базу і змушені закуповувати сировину за межами району, що призводить до додаткових витрат на транспортування, а отже, підвищує витрати виробництва та відпускні ціни на готову продукцію.

Однак, спеціалісти молочної галузі відносяться критично до прийнятого закону “Про молоко та молочні продукти”, адже останній дещо не співпадає з об’єктивними законами економіки. До цього часу ціна на сировину в Україні регулювалась ринковим попитом та пропозицією, які також дозволяли регулювати якість молочної сировини (чим вища якість сировинного молока, тим більше переробне підприємство сплачувало за нього виробнику). На сьогоднішній день ціни на молочні продукти визначаються вартістю сировини, упаковки, енергоносіїв та транспортними витратами. Варто відзначити, що практично вся упаковка для українських молочних продуктів виготовлена або закордоном, або з імпортованих матеріалів. Відповідно вартість молочних продуктів в Україні залежить від курсу іноземних валют. Виробникам також доводиться нести додаткові технологічні та організаційні витрати, щоб вивести сировину у ранг відповідної до нормативів. Наприклад, доводиться

розшукувати господарства з молоком необхідної якості. Оскільки до 70% необхідної кількості сировинного молока в Україні забезпечують дрібні та підсобні господарства, транспортні витрати зростають адекватно підвищенню якості продукції [25, с.51-56].

Діючий закон про молоко [26] не має механізму забезпечення якості молочної сировини. До його недоліків також можна віднести наступні : не врегульовані можливості використання рослинних жирів у молочній продукції; спірне визначення “національного продукту”; деякі безпідставні вимоги щодо маркування продуктів. Отже, на зміну цього закону має прийти новий, який би більше відповідав інтересам галузі та суспільства

Аналіз тенденцій та перспектив розвитку українського ринку молока та молочних продуктів дозволяє зробити висновок, що ця ринкова ніша одна з найбільш, динамічних та рентабельних, а, отже, і найбільш перспективних. Тому першочергове завдання держави полягає у створенні законодавчої бази, яка б забезпечувала умови для ефективної діяльності молокопереробних підприємств, створення конкурентного середовища у галузі та захист споживачів від неякісної молочної продукції. Увага найвищих владних структур має бути спрямована на вирішення наступних питань:

- З місцевого бюджету мають надаватися кошти на оновлення виробництва підприємств АПК (за наявності чіткого бізнес-плану технічного переозброєння);

- Для стабілізації й розвитку молочних підприємств у країні необхідне створення стратегічної державної програми. на основі вертикальної інтеграції аграрних і переробних підприємств. Важливо створити ефективний механізм реалізації та системного контролю за виконанням цієї програми.

- Галузева Спілка молочних підприємств України не здатна достатнім чином вирішити вищезазначені проблеми. Слід створити власне відомство молочної галузі, яке б координувало розподіл бюджетних коштів та на основі використання різних ринкових факторів забезпечило б ефективність управління

розвитком підприємств молочної промисловості.

В умовах становлення ринкової економіки важливим чинником успішного функціонування вітчизняних агропромислових підприємств є їх переорієнтація на засади маркетингу, що дозволить формувати раціональні виробничі програми, оперативно реагувати на ринкову ситуацію та перемагати в умовах конкуренції. В основі маркетингу лежить комплексне дослідження ринку і потреб споживача, організація виробництва та збуту товарів і послуг, здатних задовольнити ці потреби. Для прийняття маркетингових рішень необхідна своєчасна, повна й достовірна інформація про споживачів, їх потреби, про ринок, конкурентів. Саме тому в сучасних умовах зростає значення маркетингового інформаційного забезпечення в цілому та маркетингових досліджень зокрема.

Проведення маркетингових досліджень в значній мірі може допомогти обрати стратегію розвитку переробного підприємства. Залежно від демографічних показників різняться й пріоритети при виборі молочних продуктів, хоча ці відмінності несуттєві.

Так у споживанні молочної продукції як чоловіками, так і жінками найвищу питому вагу має молоко (близько 30%). Щодо вікових категорій, то тільки особи до 18 років найбільше любляють споживати сметану (28,4%), а інші віддають перевагу молоку, причому найвищу питому вагу у споживанні молокопродуктів молоко має у людей старших 56 років, що пов'язано, мабуть, з їх низькою купівельною спроможністю.

Основними споживачами сметани серед різних вікових категорій є особи від 31 до 40 років (31,4%); кефіру та йогурту – віком від 18 до 30 (відповідно 25,6% і 26,5%); сиру – від 41 до 55 років (11,2%); ряжанки – особи від 41 до 55 років (8,8%). [27, с.10-18].

Поступове зростання добробуту населення супроводжується зміною структури споживання, новими вимогами до якості продуктів, які пропонуються ринком, тобто попит поступово займає властиве йому місце

чинника, що визначає пропозицію.

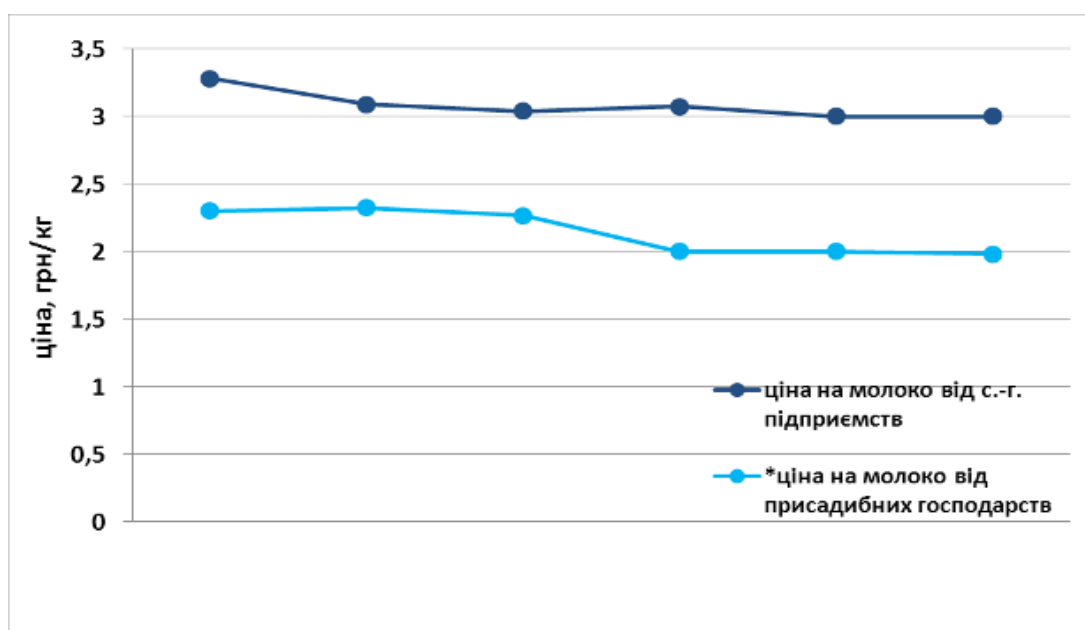
В Україні стрімко падає виробництво молока. Навіть за офіційною статистикою в минулому році надої молока знизились на 8% до 12,2 млн. т. З врахуванням цієї ж статистики, виробництво молока поточному році впаде ще на 4% до рівня біля 11,7 млн. т. Це, звичайно, страшна цифра, якщо зрівнювати її з виробничими показниками часів Радянського Союзу. Але, схоже, ситуація насправді ще гірша, ніж показує Держкомстат. По даних операторів ринку, в окремих регіонах пропозиція молочної сировини в осінні місяці цього року скоротилась навіть на 30% в порівнянні з аналогічним періодом минулого року. Якщо навіть вірити офіційній статистиці, то в Україні залишилось уже менше 3 тисяч корів. При цьому на початок грудня в сільськогосподарських підприємствах залишалось тільки 634 тис. корів, що на 8% менше, ніж рік тому. В господарствах населення поголів'я корів скоротилось на 6% до 2356 тис. корів. На щастя, чи правильніше на біду, ринок так складається в поточному році, що дефіциту сировини не відчувається, незважаючи на істотне скорочення виробництва молока. Враховуючи зниження внутрішнього споживання багатьох молочних продуктів та несприятливу кон'юнктуру світових ринків, виробництво молочних продуктів в Україні значно скоротилося, відповідно сировини молочним заводам потрібно менше. Зокрема в 2020р було закуплено переробними підприємствами понад 6 млн. т молока, за 9 місяців поточного року 4,382 млн. т, що на 5% менше, ніж за аналогічний період минулого року. Закупки молока в четвертому кварталі ще більше скоротяться, в результаті буде перероблено за весь рік тільки близько 5,6 млн. т. По цій причині і закупівельна ціна на молоко в цьому році значно нижча ніж торік. Особливо плачевна ситуація з закупкою молока у населення. Навіть зараз, коли пропозиція молока найменша в сезоні, закупівельна ціна на молоко від населення мало де перевищує рівень в 1,5 грн./л. Необхідно відзначити, що скорочення закупок молока відбулося в основному за рахунок населення. Частка молока від сільськогосподарських підприємств склала по результатах 9 місяців 2020р –

31%, безпосередньо від населення – 63% і через інші господарські структури (фермерські господарства та ін. - 6%). За минулий рік субсидія яка була нарахована за молоко по всіх категоріях господарств склала 1607 тис. грн. (біля 27 коп. на кожен літр купленого молока). За 9 місяців поточного року - 1359 тис. грн. (біля 31 коп. на кожен літр купленого молока).

Ситуація на світових ринках молочних продуктів погіршується. Кризові явища, які відбуваються в українській економіці, спричинюють значне зниження купівельної спроможності населення і, відповідно, вплинуть на зниження споживання молочних продуктів. Це значить що виробництво молочних продуктів в Україні ще більше впаде, а закупівельні ціни на молоко будуть низькими. Отже селянам, навіть якщо субсидування буде залишено, буде дуже важко. Зараз, порівнюючи закупівельні ціни на молоко цієї і минулої зими багато з них уже приходять до висновку, що їх торгівля молоком абсолютно не виправдана. А оскільки багато з них вже втратило роботу і їм терміново потрібні гроші, то вихід з такої ситуації вони можуть знайти продавши на м'ясо хоча б одну із двох корів які є в господарстві. Нагадую, це навіть при умові якщо субсидії будуть збережені. Ну а якщо цього не станеться, то ситуація взагалі буде виглядати драматично. Зважаючи на ринкові прогнози, населення більшу частину молока в наступному році буде вимушене продавати вже не по 1,2 грн./л, а по ціні біля 1 грн./л. При цьому ця категорія господарств разом з фермерами зможе продати на переробку приблизно на 10% молока менше, ніж в цьому році, тобто біля 3,5 млн. т. Багато переробників буде по можливості уникати закупок товару, який не дає податкового кредиту. Так що в наступному році селяни зможуть менше заробити як за рахунок скорочення обсягів збуту, так і за рахунок втрати субсидій. Теоретично наші жителі сіл через відміну субсидування втрачають біля 1 млрд. гривень. При цьому вони не дуже будуть розбиратися чому так мало їм платять за молоко і звичайно ж будуть звинувачувати в цьому переробників.

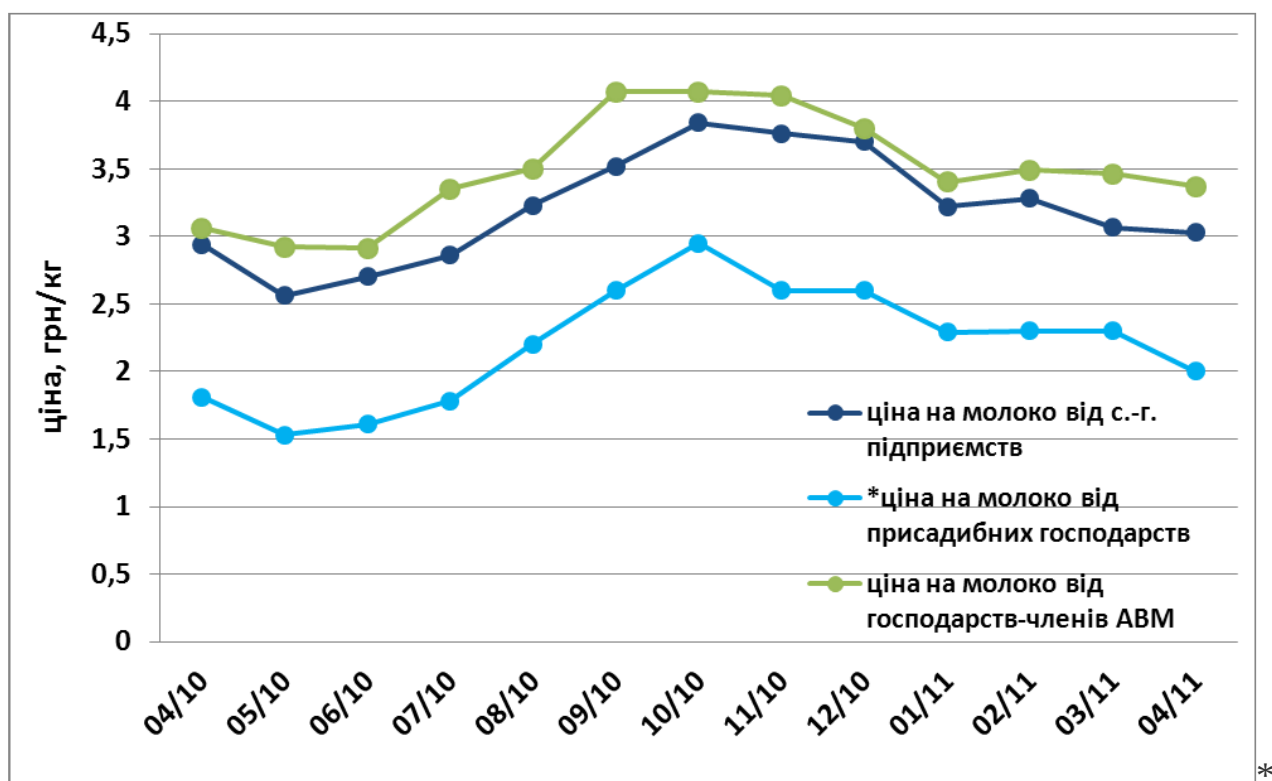
Економічна криза колись закінчиться, попит на молочні продукти зростає як з боку українських споживачів, так і з боку імпортерів. Тільки вже нічого буде продавати. 10% зниження виробництва молока в Україні автоматично перетворить її в нетто-імпортера молочних продуктів.

З початку травня поточного року на ринку молока спостерігається відносно стабільна ситуація. За словами переробників, достатньо прохолодна погода цієї весни стримує сезонне зниження ціни. Станом на 10 травня 2022 р. ціни молоко від сільськогосподарських підприємств залишились без змін – 3 грн/кг (рисунок 2.1). Молоко від присадибних господарств дещо подешевшало і коштувало 1,98 грн/л на відміну від 2 грн/л станом на 26 квітня.

* Ціна на молоко від населення зазначена у грн/л.

Рисунок 2.1 – Динаміка цін на молоко в Україні в розрізі тижнів (за даними переробних підприємств) [50]

Ціна на молоко від населення зазначена у грн/л.

Рисунок 2.2 – Динаміка цін на молоко в Україні, 04. 2021-04. 2022 рр. (за даними переробних підприємств) [50]

Особливості формування ринку молока і молокопродукції зумовлюються насамперед специфікою молока – продукту, до складу якого входить близько 12,5% сухої речовини та 87,5% води. У зв'язку з цим питне молоко і кисломолочні продукти швидко псуються, а тому є малотранспортабельними. Їх виробництво та ринок збуту мають локалізований характер. Такі молочні продукти, як вершкове масло, тверді сири, сухе та згущене молоко можуть зберігатися тривалий час і мають широкий ринок збуту, що охоплює Україну та зарубіжжя (в основному країни СНД). Крім того, особливими ознаками формування ринку молока і молочної продукції є низька цінова еластичність попиту (тобто коливання цін суттєво не впливає на зміну обсягу купівель за наявності стабільного рівня доходів громадян), а також існування значної

кількості споживачів із широким колом запитів. Функціонування ринку молока і молочної продукції залежить від кількості та розподілу виробленої сировини і кінцевої продукції, доходів і потреб споживачів.

У процесі здійснення актів купівлі-продажу виробники молока та продуктів його переробки і кінцеві споживачі вступають у ринкові відносини. Суб'єктами таких відносин є сільськогосподарські підприємства усіх форм власності, особисті підсобні господарства населення, підприємства системи заготівлі, зберігання, переробки і реалізації продукції, її кінцевий споживач, які, вступаючи в товарообмін, формують оптові та роздрібні ринки молока і молочної продукції.

Дієвість ринку молока і молочної продукції на сучасному етапі трансформації механізму господарювання зумовлюється впливом ряду чинників мікро- та макроекономічного характеру. Зокрема, негативний вплив на його функціонування здійснило зниження платоспроможного попиту населення, порушення еквівалентності у товарообміні між окремими ланками молокопродуктового підкомплексу, зміна міжгосподарських та міжгалузевих зв'язків суб'єктів молокопродуктового підкомплексу [32, с.62-66].

Ситуація, що склалася в молочному скотарстві, позначається на функціонуванні молокопереробних підприємств. Протягом 1999-2020 рр. продаж молока та молокопродуктів усіма категоріями господарств підприємствам переробної промисловості по області скоротився в 6,4 рази, зменшилось виробництво молочних продуктів: масла тваринного – від 20,6 до 2,8 тис. т, продукції з незбираного молока – від 111,8 до 5,0 тис. т, сирів жирних, включаючи бринзу, – від 5,8 до 1,3 тис. т. У 2020 р. порівняно з 2019 р. збільшилось виробництво продукції з незбираного молока (на 4,5 тис. т) та жирних сирів (на 0,1 тис. т).

Обсяги виробництва молока за областями відображені в таблиці 2.2. В цілому в країні проявляються негативні тенденції у виробництві і споживанні молока і молочних продуктів, що зумовлюється насамперед низькою

платоспроможністю населення.

Таблиця 2.2 – Виробництво основних видів продукції тваринництва [33]

	Молоко всіх видів за січень-лютий 2021 рік		Молоко всіх видів за 2020 рік	
	тис. т	у % до 2020р.	тис. т	у % до 2019р.
Україна	1166,2	97,5	11603,6	98,7
Вінницька	95,1	99,4	841,8	100,2
Волинська	40,2	96,2	461,8	95,2
Дніпропетровська	30,8	94,2	359,2	94,2
Житомирська	61,4	95,9	602,2	98,1
Закарпатська	39	105,7	385	97,7
Запорізька	68,4	90,2	652	94,4
Івано-Франківська	39,9	94,1	485,5	98,1
Київська	107,4	93,9	832,7	93,4
Кіровоградська	34,3	99,1	346,5	100,1
Львівська	42	96,8	682,9	93,4
Миколаївська	36,1	99,2	367,6	99,7
Одеська	39,5	98,3	413,8	99,4
Полтавська	82,8	100,1	717,9	109,5
Рівненська	40,2	100,8	448	98,3
Сумська	48,6	94,6	456	100,3
Тернопільська	34,7	98,3	418,7	98,8
Харківська	83,1	97,5	797,5	98,4
Херсонська	26	93,9	318,9	99,5
Хмельницька	61,3	94,2	620,8	99,3
Черкаська	66,7	99,3	491	99,5
Чернівецька	32	99,1	312	95,3
Чернігівська	56,7	102,9	591,8	102

Ситуація збитковості молочного тваринництва, яка по очікуваним даним за 2020 рік складає (- 7,2%) залишається однією з важливих проблем для України. Подальше подолання кризи на основі реформування зобов'язує економічну науку обґрунтувати наукові засади удосконалення економічного механізму державного регулювання у молокопродуктовому секторі економіки.

До 2020 року молочна галузь України характеризувалася стійким

зниженням обсягів виробництва молока. Відбувалося скорочення поголів'я молочного стада, спостерігався низький удій та низька якість молочної сировини. Зменшилась кількість діючих підприємств молочної промисловості, скорочення виробничих потужностей по виробництву усіх видів молочної продукції, зниження чисельності зайнятих в галузі.

До основних причин такого стану справ можна віднести:

- а) відсутність заінтересованості виробників сирого молока в проведенні широкомасштабних покращань процесу виробництва;
- б) практично повна відсутність комерційних інвестицій в молочне тваринництво, зумовлене відсутністю чітких інвестиційних програм і будь-яких гарантій повернення вкладених засобів.

У зв'язку з трансформацією АПК України з'явилися нові організаційно-правові форми підприємств та економічні відносини між підприємствами та державою. За останні 10 років ХХІ століття удвічі зменшилось споживання молочних продуктів. Так у 2019 році воно складало 373 кг на душу населення, у 2020 році лише 205 кг на душу населення, що складало 55 % рівня 2019 року. Отже для більшості населення країни споживання молочних продуктів в межах науково-обґрунтованих фізіологічних норм споживання (390 кг на душу населення) є недоступним [34, с. 100-103].

Необхідність державного регулювання молокопродуктового підкомплексу АПК обумовлена його галузевою специфікою. Нестабільність, залежність від природних умов, сезонний характер виробництва та надходження грошових коштів повільний кругообіг та обіг фондів, інфраструктура ринку тваринницької продукції та важливість функціонування галузі для життєдіяльності людини потребує особливого визначеного державою механізму регулювання розвитку молокопродуктового підкомплексу.

Ще одним фактором є скорочення попиту населення на вітчизняне продовольство, яке посилює спад сільськогосподарського виробництва, що в свою чергу, викликало зниження попиту з боку сільського господарства на

техніку, запасні частини, паливо, добрива, послуги підприємств по зберіганню та переробці продукції. Спад активності машинобудування призвів до зниження попиту та послуги своїх суміжних виробництв.

Внаслідок вказаного ланцюгового ефекту в усіх ланках цього ланцюга відбувалося зниження рівня зайнятості та реальної заробітної плати. В результаті знизились сукупні доходи суспільства та для суспільства в цілому зменшилась доступність продовольчих товарів, включаючи іноземні [35, с. 196-199].

Таким чином, швидка користь споживачів, яка пов'язана з доступом відносно дешевих іноземних продовольчих товарів, в тому числі молочних продуктів, в середнє та довгостроковий період призводить до суттєвого скорочення споживання продовольства. Ситуація, яка склалась в Україні підтверджує вищенаведене теоретичне обґрунтування.

Ситуація збитковості молочного тваринництва, яка по очікуваним даним за 2020 рік складає (- 7,2%) залишається однією з важливих проблем для України. Подальше подолання кризи на основі реформування зобов'язує економічну науку обґрунтувати наукові засади удосконалення економічного механізму державного регулювання у молокопродуктовому секторі економіки.

До основних причин такого стану справ можна віднести:

- а) відсутність заінтересованості виробників сирого молока в проведенні широкомасштабних покращань процесу виробництва;
- б) практично повна відсутність комерційних інвестицій в молочне тваринництво, зумовлене відсутністю чітких інвестиційних програм і будь-яких гарантій повернення вкладених засобів.

У зв'язку з трансформацією АПК України з'явилися нові організаційно-правові форми підприємств та економічні відносини між підприємствами та державою. За останні 10 років ХХІ століття удвічі зменшилось споживання молочних продуктів. Так у 2019 році воно складало 373 кг на душу населення, у 2020 році лише 205 кг на душу населення, що складало 55 % рівня 2019 року.

Отже для більшості населення країни споживання молочних продуктів в межах науково-обґрунтованих фізіологічних норм споживання (390 кг на душу населення) є недоступним [34, с. 100-103].

Необхідність державного регулювання молокопродуктового підкомплексу АПК обумовлена його галузевою специфікою. Нестабільність, залежність від природних умов, сезонний характер виробництва та надходження грошових коштів повільний кругообіг та обіг фондів, інфраструктура ринку тваринницької продукції та важливість функціонування галузі для життєдіяльності людини потребує особливого визначеного державою механізму регулювання розвитку молокопродуктового підкомплексу.

Ще одним фактором є скорочення попиту населення на вітчизняне продовольство, яке посилює спад сільськогосподарського виробництва, що в свою чергу, викликало зниження попиту з боку сільського господарства на техніку, запасні частини, паливо, добрива, послуги підприємств по зберіганню та переробці продукції. Спад активності машинобудування призвів до зниження попиту та послуг своїх суміжних виробництв.

Внаслідок вказаного ланцюгового ефекту в усіх ланках цього ланцюга відбувалося зниження рівня зайнятості та реальної заробітної плати. В результаті знизилась сукупні доходи суспільства та для суспільства в цілому зменшилась доступність продовольчих товарів, включаючи іноземні [35, с.196-199].

Таким чином, швидка користь споживачів, яка пов'язана з доступом відносно дешевих іноземних продовольчих товарів, в тому числі молочних продуктів, в середнє та довгостроковий період призводить до суттєвого скорочення споживання продовольства. Ситуація, яка склалась в Україні підтверджує вищенаведене теоретичне обґрунтування.

На сучасному етапі господарювання потенційні переваги великих сільськогосподарських підприємств виявились не реалізованими, а високий рівень інтенсивності праці в господарствах населення не забезпечує бажаного

ефекту через серйозні проблеми організаційно-технічного та фінансового характеру. В умовах зосередження молочного скотарства за основними показниками в господарствах населення найбільш досконалою формою реалізації інтересів незалежних товаровиробників через спільні дії є створення інтеграційних формувань та управління ними на кооперативних засадах.

Таким чином, розглянувши загальну характеристику ПАТ "АК "Комбінат "Придніпровський" та ринок молочної промисловості, можна сказати, внутрішні можливості розвитку підприємства відповідають зовнішнім можливостям, які складаються в ринковому середовищі молочної промисловості.

Можна сказати, що рівень ринкової безпеки на ПАТ "АК "Комбінат "Придніпровський", як однієї з складових економічної безпеки, знаходиться на нормальному рівні. Цей висновок можна зробити за такими показниками: збільшилася частка підприємства на ринку, за законами ринку ціни на продукцію визначаються вартістю сировини, а так як на комбінаті у 2021 р. проходив розвиток сировинної зони, то ціни на продукцію не є занадто високими, що добре впливає на попит на продукцію. Також за рахунок цього та за рахунок проведених маркетингових заходів спостерігається позитивна тенденція посилення конкурентоспроможності.

У 2021 році ринок молочної промисловості розвивався достатньо динамічно, адаптаційні можливості ПАТ "АК "Комбінат "Придніпровський" не знижуються і тому на підприємстві не відбувається відставання від вимог ринку. Що також є позитивною тенденцією стану ринкової безпеки.

Отже, можна зробити висновок, що хоча ситуація на ринку молочної промисловості не завжди складається добре, суттєво вона не позначилась негативно на рівень економічної безпеки в цілому. Частка конкурентоспроможності хоч і трохи знизилась (0,92), але спостерігається позитивна тенденція її покращення; частка фірми на ринку збільшилася (1,37); ритмічність збуту також підвищилась (0,88); прибуток трохи зменшився, за

рахунок збільшення витрат на виготовлення продукції та заміні зношеного обладнання; також збільшилися обсяги реалізації продукції на 2,13%.

2.3 Дослідження рівня економічної безпеки ПАТ "АК "Комбінат "Придніпровський"

Рівень економічної безпеки підприємства можна оцінити багатьма способами, але в даній роботі скористаємося методом оцінки складових економічної безпеки підприємства. Дослідження проводиться на основі додатків

Фінансова складова. Стан фінансів є вирішальним, оскільки за ринкових умов господарювання фінанси є „двигуном” будь-якої економічної системи. Оцінка поточного рівня забезпечення фінансової складової економічної безпеки підприємства здійснюється по декількох основних напрямках аналізу, серед яких необхідно виділити: аналіз прибутковості; аналіз ділової активності; аналіз фінансової стійкості; аналіз платоспроможності.

Визначення фінансових показників у вигляді коефіцієнтів ґрунтується на співвідношенні між окремими статтями звітності. Оцінка показників фінансового стану підприємства передбачає порівнювання фактичних значень з нормативними.

У таблиці 2.3 розглянуті показники фінансової складової економічної безпеки підприємства.

За даними таблиці 2.3 перш за все бачимо, що всі показники набагато кращі у 2020 році, це обумовлено зростанням конкуренції у кінці цього року, тому у 2021 році спостерігається значне зниження показників. Звернемо особливу увагу на показники платоспроможності.

Таблиця 2.3 – Аналіз показників фінансової складової економічної безпеки ПАТ "АК "Комбінат "Придніпровський"

№ з/п	Назва показника	Роки			Зміна показників 2021р. у порівнянні з 2020р. +/-	
		2019	2020	2021	Абсолютна	Відносна, %
1 Показники прибутковості						
1.1	Валовий прибуток, тис. грн.	44944	72263	70948	-1315	-1,82
1.2	Чистий прибуток, тис. грн.	1171	5935	2758	-3177	-53,53
1.3	Рентабельність:					
1.3.1	активів, %	1,94	8,47	3,68	-4,79	-56,55
1.3.2	власного капіталу, %	3,80	17,78	7,46	-10,32	-58,04
1.3.3	акціонерного капіталу, %	6,69	33,91	15,76	-18,15	-53,52
1.3.4	продукції, %	23,14	28,53	26,31	-2,22	-7,78
2 Показники ділової активності						
2.1	Оборотність активів, кількість оборотів за рік	4,75	5,57	5,44	-0,13	-2,33
2.2	Оборотність товарно-матеріальних запасів, кількість оборотів за рік	16,09	17,40	16,17	-1,23	-7,07
2.3	Середній термін оплати дебіторської заборгованості, дні	10,4	10,2	9,8	-0,4	-3,92
2.4	Середній термін оплати кредиторської заборгованості, дні	12,3	16,2	20,6	+4,4	+27,16
3 Показники фінансової стійкості						

Аналіз ліквідності підприємства дозволяє визначити спроможність підприємства сплачувати свої поточні зобов'язання. Коефіцієнт загальної ліквідності показує достатність ресурсів підприємства, які можуть бути використані для погашення його поточних зобов'язань. Коефіцієнт швидкої ліквідності відображає платіжні можливості підприємства щодо сплати поточних зобов'язань за умови своєчасного проведення розрахунків з дебіторами. Коефіцієнт абсолютної ліквідності показує, яка частина боргів підприємства може бути сплачена негайно. Як бачимо, ці коефіцієнти були у межах норми тільки у 2020 році, проте вони збільшилися у 2021 році у

порівнянні з 2019 роком на 20,73%, 17,95%, 333,33% відповідно.

Коефіцієнт автономії показує питому вагу власного капіталу в загальній сумі засобів, авансованих у його діяльність у 2021 році став відповідати нормативу і склав 0,51, він зріс у порівнянні з 2020 роком на 6,25%. Це свідчить про те, що підприємство піклується про структуру свого капіталу і хоче незалежності дій. Коефіцієнт фінансування характеризує залежність підприємства від залучених засобів. Цей коефіцієнт також прийняв нормативне значення тільки в 2021 році, отже зменшився на 9,26% у порівнянні з 2020 роком.

Активність підприємства у сфері розрахунків з партнерами характеризується середніми термінами оплати дебіторської і кредиторської заборгованості. Ці показники змінилися у 2021 році у порівнянні з 2020 роком на -3,92 та +27,16 % відповідно.

Усі інші показники знаходяться у позитивній динаміці, тобто у 2021 році вони кращі, ніж у 2020 році.

Можна зробити висновок, що головна проблема підприємства – це брак власних оборотних активів.

Ступінь фінансової безпеки можна характеризувати й такими показниками:

$\pm E_c$ – надлишок чи нестача власних обігових коштів, необхідних для формування запасів і покриття витрат, пов'язаних з господарською діяльністю підприємства;

$\pm E_m$ – надлишок чи нестача власних обігових коштів, а також середньота довгострокових позик;

$\pm E_n$ – надлишок чи нестача загального обсягу обігових коштів.

Ці показники обчислюють за формулами:

$$\pm E_c = E_c - Z \quad (2.1)$$

$$\pm E_m = (E_c + K_m) - Z \quad (2.2)$$

$$\pm E_n = (E_c + K_m + K_t) - Z \quad (2.3)$$

де E_c – оборотні активи підприємства;

K_m – обсяг середньо- та довгострокових позик;

K_t – обсяг поточних зобов'язань;

Z – обсяг запасів.

Таблиця 2.4 – Оцінка рівня фінансової безпеки ПАТ "АК "Комбінат "Придніпровський"

№ з/п	Назва показника	Роки			Зміна показників 2020р. у порівнянні з 2019р. +/-		Зміна показників 2021р. у порівнянні з 2020р. +/-	
		2019	2020	2021	Абсолютна	Відн., %	Абсолютна	Відн., %
1	2	3	4	5	6	7	8	9
1	$\pm E_c$, тис.грн.	-11111	-19502	-13469	+ 1705	+ 8,04	+ 8746	+ 44,85
2	$\pm E_m$, тис.грн.	-21207	-45794	-0	+ 2983	+ 14,07	+ 14864	+ 0
3	$\pm E_n$, тис.грн.	0	18197	27465	+ 4318	+ 31,11	+ 9268	+ 50,93

За даними таблиці 2.4 ми можемо дати оцінку рівня фінансової складової. Так як $\pm E_c < 0$, $\pm E_m < 0$ та $\pm E_n \geq 0$, то ми отримали критичний рівень фінансової безпеки за всі роки, але все ж дані по роках дуже відрізняються, отже можна доповнити отриману оцінку, тобто показники 2019 та 2020 років є критичними, але можна побачити позитивну тенденцію, тому що всі показники – $\pm E_c$, $\pm E_m$, $\pm E_n$ – зросли на 8,04%, 14,07% та 31,11% відповідно. Хоч рівень 2021 року також підпадає під критичний, він дуже відрізняється від 2-х попередніх, показники у 2021 році зросли у порівнянні з 2020 роком $\pm E_c$ на 44,85%, $\pm E_m$ на 81,56% та $\pm E_n$ на 50,93%, тому можна сказати що рівень фінансової безпеки у 2021 році наближається до нестабільного. Ці зміни відбуваються за рахунок зменшення запасів на складах підприємства, адже зберігання потребує значних коштів, а також запаси уповільнюють вивільнення оборотних коштів.

Кадрова складова. Склад кадрів безпосередньо впливає на рівень економічної безпеки на підприємстві. Негативний вплив мають такі процеси: відтік кадрів; плинність кадрів; фізичне старіння кадрів, старіння їхніх знань і кваліфікації; низька кваліфікація кадрів; поєднання основної діяльності з роботою в інших організаціях, що пов'язано як з низькою віддачею працівника, так і з можливим виходом конфіденційної інформації за межі підприємства.

У таблиці 2.5 розглянуті показники кадрової складової економічної безпеки підприємства.

Таблиця 2.5 – Аналіз показників кадрової складової економічної безпеки ПАТ "АК "Комбінат "Придніпровський"

№ з/п	Назва показника	Роки			Зміна показників 2021р. у порівнянні з 2020р. +/-	
		2019	2020	2021	Абсолютна	Відносна, %
1	2	3	4	5	6	7
1	Плинність персоналу, частка од.	0,089	0,053	0,035	-0,018	-33,96
2	Стабільність персоналу (середній стаж роботи), роки	10,26	11,26	34545	+1	+8,88
3	Рівень дисципліни (неявок), частка од.	0,3	0,24	0,22	-0,02	-8,33
4	Відповідність кваліфікації працівників ступеню складності виконуваних ними робіт, частка од.	0,78	00	0,86	+0,03	+3,61
5	Співвідношення чисельності окремих категорій працівників:					
5.1	частка висококваліфікованих працівників, частка од.	0,73	0,78	0,81	+0,03	+3,85
5.2	співвідношення основних та допоміжних працівників, чол./чол.	1,04	1,02	00	-0,01	-0,98
5.3	співвідношення виробничих працівників та працівників апарату управління, чол./чол.	222	14,2	13,8	-0,4	-2,82

За даними таблиці 2.5 бачимо, що плинність персоналу зменшилася (на 33,96%), персонал підприємства вражає своєю відданістю, стаж роботи щорічно збільшується на 1 рік, кваліфікація працівників відповідає складності виконуваних робіт, цей коефіцієнт збільшився у 2021 році у порівнянні з 2020 роком на 8,88 %, кількість неявок зменшується, тобто підприємство дбає про дисципліну персоналу, також на підприємстві працює багато висококваліфікованих працівників, ця частка зросла на 3,61%. Це свідчить про гарну мотиваційну програму, про ретельний відбір кадрів, їх перевірку, адже кадри підприємства – це такий ресурс, який може залишити керівників та передати важливу інформацію конкурентам.

Отже, можна зробити висновок, що у 2019 році був нестійкий рівень кадрової безпеки, а у 2020, 2021 роках цей рівень став нормальним.

Техніко-технологічна складова. Полягає у рівні відповідності застосовуваних на підприємстві найкращих технологій найкращим світовим аналогам за оптимізації витрат. До основних негативних впливів відносять: дії, спрямовані на підрив технологічного потенціалу підприємства; порушення технологічної дисципліни; моральне старіння використовуваних технологій.

У таблиці 2.6 розглянуті показники техніко-технологічної складової економічної безпеки підприємства.

За даними таблиці 2.6 можна побачити, що у 2021 році зберігається позитивна тенденція зміни показників, однак великий мінус цій складовій дає значний коефіцієнт зношення основних засобів, який з кожним роком зростає і у 2021 році склав 0,56, що на більше, ніж у році.

Фондовіддача знизилась на 4,26% та фондоозброєність зросла на 13,02 % відповідно. Коефіцієнт вибуття основних засобів повинен бути меншим за коефіцієнт оновлення основних засобів, це правило зберігається протягом всього періоду, проте ці показники не відповідають нормативним, але прагнуть до них.

Таблиця 2.6 – Аналіз показників техніко-технологічної складової економічної безпеки ПАТ "АК "Комбінат "Придніпровський"

№ з/п	Назва показника	Роки			Зміна показників 2021р. у порівнянні з 2020р. +/-	
		2019	2020	2021	Абсолютна	Відносна, %
1	2	3	4	5	6	7
1	Фондовіддача основних засобів, грн./грн.	3,38	4,21	4,03	-0,18	-4,26
2	Фондоозброєність праці, грн./ос.	111	60,79	68,7	+7,91	+13,02
3	Коефіцієнт вибуття основних засобів, частка од.	0,17	0,09	432	-0,07	-77,78
4	Коефіцієнт оновлення основних засобів, частка од.	546	0,17	0226	-0,05	-29,41
5	Коефіцієнт зношення основних засобів, частка од.	0,52	654	0,56	+0,03	+5,66
6	Матеріаломісткість, частка од.	0,76	0,66	0,75	+0,09	+13,64
7	Коефіцієнт корисного використання матеріалів, частка од.	0,79	0,83	086	-0,01	-1,21

Негативна динаміка спостерігається із показником матеріаломісткості, він дуже великий – у 2021 році склав, він зменшується, але дуже повільно. Взагалі показники цієї складової безпеки непогані, проте якщо говорити про прогресивність технологій та продукції, на даному етапі розвитку підприємства ці показники дуже малі –відповідно.

Після аналізу показників можна зробити висновок, що протягом всього аналізованого періоду рівень техніко-технологічної складової був середнім.

Політико-правова складова. Для оцінки рівня правової безпеки визначають коефіцієнт співвідношення втрат підприємства внаслідок порушення трудових норм до загального розміру відвернених юридичною службою втрат. Якщо втрат немає, то підприємство характеризується

абсолютною правовою безпекою. Отже, наше підприємство характеризується абсолютною правовою безпекою протягом всього аналізованого періоду. Це досягається шляхом дотримання усіх правових норм та нормативно-правових актів, а також за рахунок чесної діяльності без приховування прибутків.

Інформаційна складова. Рівень інформаційної складової економічної безпеки підприємства визначається використанням неповної, неточної і суперечливої інформації в процесі приймання управлінських рішень.

Рівень інформаційної безпеки (K_{i6}) можна визначити як добуток коефіцієнтів: повноти інформації (K_{pi}), точності інформації (K_{ti}), суперечливої інформації (K_{ci}).

Таблиця 2.7 – Оцінка рівня інформаційної безпеки ПАТ "АК "Комбінат "Придніпровський"

№ з/п	Назва показника	Роки			Зміна показників 2020р. у порівнянні з 2019р. +/-		Зміна показників 2021р. у порівнянні з 2020р. +/-	
		2019	2020	2021	Абсолютна	Відн., %	Абсолютна	Відн., %
1	K_{pi} , частка од.	0,73	0,81	0,83	+ 0,08	+ 10,96	+ 0,02	+ 853
2	K_{ti} , частка од.	345	678	0,79	+ 456	+ 5,97	+ 0,08	+ 124
3	K_{ci} , частка од.	0,71	0,76	567	+ 0,05	+ 678	+ 0,05	+ 6,58
4	K_{i6} , частка од.	123	0,44	0,53	+ 45	+ 25,71	+ 0,09	+ 20,45

За даними таблиці 2.7 можна оцінити рівень інформаційної безпеки. Так як $0,3 \leq K_{i6} < 1$ то ми бачимо, що рівень інформаційної безпеки середній протягом усього аналізованого періоду. Але знов ми спостерігаємо значну зміну показників та однаковий рівень безпеки, конкретизуємо його. У 2019 році K_{i6} складав 0,35 і наближався до низького рівня, а у 2020 він зріс на 25% і став складати році K_{i6} знов збільшився у порівнянні з 2020 роком на 20,45% і склав 0,53. А така зміна відбулася переважно за рахунок відбору надійних джерел інформації, що забезпечує більшу точність, та збільшення їх кількості, а також за рахунок відбору релевантної інформації. Отже, така тенденція дає надію, що дуже скоро рівень цієї складової стане високим.

Екологічна складова. Представляє собою захист від руйнівного впливу природних, техногенних чинників і наслідків господарської діяльності підприємства. Оскільки наше підприємство займається переробленням сільськогосподарської продукції, воно не наносить значної шкоди довкіллю.

У таблиці 2.8 розглянуті показники екологічної складової економічної безпеки підприємства.

Таблиця 2.8 – Аналіз показників екологічної складової економічної безпеки ПАТ "АК "Комбінат "Придніпровський"

№ з/п	Назва показника	Роки			Зміна показників 2021р. у порівнянні з 2020р. +/-	
		2019	2020	2021	Абсолютна	Відносна, %
1	Коефіцієнт безпечності продукції, частка од.	0,87	0,91	126	+0,02	+2, 2
2	Коефіцієнт „екологічного баласту”, частка од.	36780	0,21	0,17	-0,04	-19,05
3	Коефіцієнт раціонального використання відходів, частка од.	23789	0,58	0,3457	+0,05	+8,62
4	Рентабельність продукції з відходів, %	1,09	1,17	1,25	+0,08	+6,84
5	Штрафи за порушення природоохоронного законодавства, грн.	0	0	0	0	0
6	Коефіцієнт забруднення середовища, частка од.	0,16	8005	0,11	-0,03	-21,43

За даними таблиці 2.8 можна побачити, що підприємство не мало штрафів за порушення природоохоронного законодавства, частка сертифікованої продукції зростає з кожним роком – у 2021 році 0,93, рентабельність продукції з відходів зросла у 2021 році у порівнянні з 2020 роком на 6,84%, також зменшився коефіцієнт забруднення середовища на Значення всіх показників відповідають нормативним. Якщо звернути увагу на динаміку значень показників, спостерігається позитивна тенденція, тобто коефіцієнти „ та забруднення, а коефіцієнти безпечності продукції, раціонального використання

відходів та Таким чином можна зробити висновок, що підприємство знаходиться в межах нормальної екологічної безпеки протягом всього досліджуваного періоду.

Силова складова. Полягає у захисті фізичної особи від загроз її життю, здоров'ю та матеріальному благополуччю, а також захист майна підприємства від кримінальних посягань.

У таблиці 2.9 розглянуті показники силової складової економічної безпеки підприємства.

Таблиця 2.9 – Аналіз показників силової складової економічної безпеки ПАТ"АК "Комбінат "Придніпровський"

№ з/п	Назва показника	Роки			Зміна показників 2021р. у порівнянні з 2020р. +/-	
		2019	2020	2021	Абсолютна	Відносна, %
1	Коефіцієнт транспортної безпеки, частка од.	0	0	0	0	0
2	Кількість осіб, звільнених з роботи за крадіжку чи спробу знищення майна, ос.	0	0	0	0	0
3	Рівень інженерно-технічного захисту	середній	високий	високий	—	—
4	Коефіцієнт захищеності майна та персоналу підприємства, частка од.	0,17	0,19	0,21	+ 0,02	+ 10,53

За даними таблиці 2.9 видно, що при транспортуванні крадіжок не було, немає робітників, звільнених за крадіжку чи спробу знищення майна, також можна побачити зростання позитивних показників, таких як, рівень інженерно-технічного захисту, який змінився від середнього до високого, та коефіцієнт захищеності майна та персоналу підприємства, який збільшився на 0,02, або на 10,53%, тобто підприємство почало витратити більше коштів на забезпечення охорони бізнесу.

Ринкова складова. Представляє собою захист від неефективно обраної

моделі поведінки на ринку, помилок у товарній збутовій політиці, політиці ціноутворення, виготовлення неконкурентоспроможної продукції. Про ослаблення ринкової безпеки свідчать: скорочення частки ринку, займаної підприємством; ослаблення конкурентних позицій і здатності протидіяти конкурентному тиску; зниження адаптаційних можливостей підприємства до змін на ринку, відставання від вимог ринку й т. ін.

У таблиці 2.10 розглянуті показники ринкової складової економічної безпеки підприємства.

Згідно даних таблиці 2.10 маємо такі значення показників, що відповідають нормативним. Також спостерігається позитивна тенденція динаміки цих показників. Проте, можна побачити, що підприємство не зовсім правильно розпоряджається своїми активами, адже коефіцієнт ринкової віддачі активів знизився у 2021 році проти 2020 року, не дуже вдало впроваджує інноваційні проекти, це видно з коефіцієнту інноваційних витрат – знизився на 20,34%, зменшує кількість простоїв та браку, що приводить до більшої відповідності фактичного обсягу продажу плановому, це відображає такий коефіцієнт, як ритмічність збуту – зріс на Також зменшилися такі показники, як конкурентоспроможність продукції (на 1,06%), коефіцієнт ефективності рекламної політики підприємства (на 8,33%). Проте частка фірми на ринку збільшилася на 1,48%.

Як висновок можна сказати, що підприємство знаходиться в межах нестійкого рівня ринкової безпеки протягом року, та в межах нормального рівня ринкової безпеки протягом 2020-2021 років.

Після визначення рівня кожної складової економічної безпеки підприємства, потрібно перевести у відносні оцінки показники рівнів, а потім обчислити інтегральну оцінку економічної безпеки як середньозважену складових (таблиця 2.11). Що ближче вона до одиниці, то вище рівень економічної безпеки.

Таблиця 2.11 – Визначення рівня економічної безпеки ПАТ "АК "Комбінат "Придніпровський"

№ з/п	Назва показника	Відносні оцінки складових економічної безпеки підприємства за роками			Абс. зміна показників 2020р. у порівнянні з 2019р. +/-	Абс. зміна показників 20010р. у порівнянні з 2020р. +/-
		2019	2020	2021		
1	2	3	4	5	6	7
1	Фінансова складова економічної безпеки, частка од.	1	0,4	0,5	0	+ 0,1
2	Кадрова складова економічної безпеки частка од.	0,6	0,8	1	+ 0,2	0
3	Техніко-технологічна складова економічної безпеки, частка од.	0	0	0,7	0	0
4	Політико-правова складова економічної безпеки, частка од.	1	1	1	0	0
5	Інформаційна складова економічної безпеки, частка од.	0,6	0,7	0	+ 0,1	+ 0,1
6	Екологічна складова економічної безпеки, частка од.	0,8	0,8	0,8	0	0
7	Силова складова економічної безпеки, частка од.	1	1	1	0	0
8	Ринкова складова економічної безпеки, частка од.	0,6	1	0	+ 0,2	0
9	Рівень економічної безпеки підприємства, частка од.	0,713	1	0,8	+ 0,062	+ 0,025

За даними таблиці 2.9 бачимо, що рівень економічної безпеки зростає з кожним роком, у 2020 році він збільшився на році у порівнянні з 2020 роком він збільшився на . Проаналізувавши всі складові, можна сказати, що до підвищення рівня економічної безпеки призвело зростання рівня фінансової складової на 0,1 за рахунок зменшення запасів на складах, кадрової – на 0,2 за рахунок підвищення дисципліни персоналу та його мотивації, інформаційної – , що забезпечує більшу точність, та збільшення їх кількості, а також за рахунок

відбору релевантної інформації, та ринкової складової на. Всі інші складові залишилися незмінними протягом 3-х років

Висновки до 2 розділу

У розділі була розглянута загальна характеристика ПАТ "АК "Комбінат "Придніпровський", його сировинна база, технологія виробництва, основні конкуренти, продукція, що виготовляється на комбінаті.

Були досліджені актуальні питання розвитку економіки молочної промисловості. Аналіз тенденцій та перспектив розвитку українського ринку молока та молочних продуктів дозволяє зробити висновок, що ця ринкова ніша одна з найбільш, динамічних та рентабельних, а, отже, і найбільш перспективних.

Був проведений аналіз стану економічної безпеки ПАТ "АК "Комбінат "Придніпровський", який показав, що показники фінансової складової зросли в порівнянні з 2020 роком $\pm E_c$ на 44,85%, $\pm E_m$ на 81,56% та $\pm E_n$ на 50,93%, тому можна сказати що рівень фінансової безпеки у 2021 році наближається до нестабільного; у 2019 році був нестійкий рівень кадрової безпеки, а у 2020, 2021 роках цей рівень став нормальним; протягом всього аналізованого періоду рівень техніко-технологічної складової був середнім; підприємство знаходиться в межах нормальної екологічної безпеки; рівень інформаційної безпеки є нормальним; високий рівень силової безпеки; підприємство знаходиться в межах нестійкого рівня ринкової безпеки протягом 2019 року, та в межах нормального рівня ринкової безпеки протягом 2020-2021 років.

Рівень економічної безпеки зростає з кожним роком, у 2020 році він збільшився на 0,062, а в 2021 році у порівнянні з 2020 роком він збільшився на 0,025.

3 РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ПОКРАЩЕННЯ СТАНУ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

3.1 Дослідження впливу економічної безпеки на ефективність роботи ПАТ "АК "Комбінат "Придніпровський"

На основі проведеної оцінки у розділі 2 стану економічної безпеки на ПАТ "АК "Комбінат "Придніпровський" було встановлено, що рівень економічної безпеки зростає з кожним роком, у 2020 році він збільшився на 0,062, а в 2021 році у порівнянні з 2020 роком він збільшився на 0,025.

Тому у цьому розділі доцільно буде дати теоретичні рекомендації щодо роботи служби економічної безпеки та спрогнозувати вплив складових економічної безпеки на ефективність роботи підприємства.

Насамперед підприємству потрібно приділити увагу технічному оснащенню, тому що обладнання дуже зношене. Внаслідок модернізації або заміни обладнання підвищиться продуктивність праці, зменшиться трудомісткість, зменшиться собівартість продукції, а це в свою чергу призведе або до зниження ціни на продукцію, або просто до збільшення прибутку підприємства. На мою думку доцільніше знизити ціну на продукцію, тому що це призведе до підвищення попиту на неї, в свою чергу збільшиться виторг підприємства, також збільшиться цільова аудиторія та імідж підприємства

Також підприємству бракує власних оборотних активів, тому воно не може вчасно погасити свої поточні зобов'язання. Це відбувається за рахунок того, що дебіторська заборгованість майже стоїть на місці, її ніхто не оплачує, через це з'являється кредиторська заборгованість, яка і робить наші поточні зобов'язання надто великими, щоб погасити їх власними оборотними активами.

Тобто, підприємству також потрібно ретельно підбирати своїх бізнес-партнерів, які будуть вчасно оплачувати дебіторську заборгованість, тим самим давати нашому підприємству вчасно платити по кредитах.

Також потрібно покращити роботу логістичної служби підприємства.

Потрібно переходити на такі умови договорів, при яких підприємство буде зберігати на своїх складах мінімум запасів, адже це дорого та уповільнює маневреність оборотних активів.

Основні стратегічні напрямки розвитку в 2022 році:

- реконструкція діючих виробничих потужностей, з метою покращення якості продукції;
- збільшення випуску асортиментних позицій, які користуються підвищеним попитом, нових видів пакування;
- розширення асортименту глазурованих сирків;
- розробка нових технологій та розширення асортименту десертної групи;
- реконструкція цеху дитячого харчування з метою збільшення випуску продукції в скляній тарі та покращення якості готової продукції;
- реконструкція ділянки виробництва сухого знежиреного молока;
- збільшення обсягів продажу;
- збільшення термінів реалізації;
- реконструкція та технічне переоснащення виробничих цехів та участків;
- проведення рекламних компаній дегустацій продукції в магазинах міста;
- заміна технологічного та пакувального обладнання.

Тобто заходи щодо покращення рівня економічної безпеки можна звести до наступних:

- налагодити роботу з постачальниками сировини малими дозами, щоб забезпечити систему постачання „just in time”;
- знизити обсяг запасів на складах;
- відремонтувати, модернізувати або замінити обладнання.

Розрахуємо рівень фінансової складової з урахуванням запропонованих заходів на 2022 рік (таблиця 3.1).

Таблиця 3.1 – Оцінка рівня фінансової складової економічної безпеки ПАТ "АК "Комбінат "Придніпровський" у 2022 році

№ з/п	Назва показника	Роки		Зміна показників 2022р. у порівнянні з 2021р., +/-	
		2021	2022	Абсолютна	Відносна, %
1	$\pm E_c$, тис.грн.	-10756	-6278	+ 4478	+ 41,63
2	$\pm E_m$, тис.грн.	-3360	1118	+ 4478	+ 133,27
3	$\pm E_n$, тис.грн.	27465	31943	+ 4478	+ 16,3

За даними таблиці 3.1 можна дати оцінку рівня фінансової складової. Так як у 2022 році показники відповідають нерівностям $\pm E_c < 0$, $\pm E_m \geq 0$ та $\pm E_n \geq 0$, можна сказати, що підприємство знаходиться в зоні нестабільної фінансової безпеки на відміну від 2021 року, коли спостерігався критичний рівень безпеки, хоч і близький до нестабільного. Показники $\pm E_c$, $\pm E_m$ та $\pm E_n$ зросли на 41,63%, 133,27% та 16,3% відповідно. Тобто в 2021 році ми спостерігали ситуацію, коли підприємству недостатньо власних обігових коштів, і воно залучає короткострокові кредити (крім середньо- та довгострокових позик), а в 2022 році ситуація стала такою, коли підприємству недостатньо власних обігових коштів, нестача яких компенсується середньо- та довгостроковими позиками.

Також важливим елементом покращення стану економічної безпеки стане зменшення зношення основних фондів, адже це призведе до зростання продуктивності, збільшення обсягу виробництва, а це в свою чергу – до збільшення прибутку.

Розрахуємо в таблиці 3.2 вплив зміни фінансової та технологічної складових на рівень економічної безпеки підприємства у 2022 році.

Як видно з таблиці 3.2 рівень економічної безпеки у 2022 році збільшився у порівнянні з 2021 роком на 0,03 або на 3,75% і склав 0,83, що можна назвати нормальним рівнем економічної безпеки. Як бачимо на підвищення рівня безпеки вплинули 2 складові – фінансова, яка збільшилася на 0,1 за рахунок зменшення запасів на складах, та техніко-технологічна, яка зросла на 0,15 за рахунок своєчасного ремонту обладнання.

Таблиця 3.2 – Визначення рівня економічної безпеки ПАТ "АК "Комбінат "Придніпровський" після впровадження заходів

№ з/п	Назва показника	Відносні оцінки складових економічної безпеки підприємства за роками		Абс. зміна показників 2022р. у порівнянні з 2021р., +/-
		2021	2022	
1	2	3	4	5
1	Фінансова складова економічної безпеки, частка од.	0,5	0,6	+ 0,1
2	Кадрова складова економічної безпеки частка од.	0,8	0,8	0
3	Техніко-технологічна складова економічної безпеки, частка од.	0,7	0,85	+ 0,15
4	Політико-правова складова економічної безпеки, частка од.	1	1	0
5	Інформаційна складова економічної безпеки, частка од.	0,8	0,8	0
6	Екологічна складова економічної безпеки, частка од.	0,8	0,8	0
7	Силова складова економічної безпеки, частка од.	1	1	0
8	Ринкова складова економічної безпеки, частка од.	0,8	0,8	0
9	Рівень економічної безпеки підприємства, частка од.	0,8	0,83	+ 0,03

Тепер бачимо, що підприємство розвивається та майже всі складові його економічної безпеки, окрім фінансової, досягли нормального рівня. Звичайно ми не досягли верхньої межі складових, але пішло зрушення, і якщо підприємство надалі буде корегувати фінансову структуру та не забувати приділяти увагу й іншим складовим, у нього великі шанси стати національним, звісно з набагато більшою часткою ринку.

Економічну безпеку підприємства неможливо оцінити лише за одним показником. Ці показники функціонують у тісній взаємодії між собою. Зміна одного з них призводить до зміни інтегрального показника усієї системи. Покажемо вплив системи економічної безпеки на економічну ефективність підприємства на рисунку 3.1.

Зміна загального показника економічної безпеки напряму впливає на

ефективну роботу підприємства.

Проаналізувавши рівень економічної безпеки за період 2021-2022 р.р. можемо спрогнозувати, як зміняться показники економічної ефективності в 2022 році (таблиця 3.3).

Таблиця 3.3 – Зміна показників економічної ефективності ПАТ "АК "Комбінат "Придніпровський"

Назва показника	Відносні оцінки складових економічної ефективності за роками		Абс. зміна показників 2022р. у порівнянні з 2021р., +/-
	2021	2022	
1. Чистий прибуток, тис. грн.	2758	3173	+415
2. Рентабельність продукції, %	26,31	27,22	+0,91
3. Фондовіддача основних засобів, грн./грн.	4,03	5,01	+0,98
4. Оборотність активів, кількість оборотів за рік	5,44	5,43	-0,01
5. Матеріаломісткість, частка од.	0,75	0,73	-0,02

Можна зробити висновок, що загалом ситуація на підприємстві буде стабільною у 2022 році, можна навіть помітити невелике покращення. Збільшився чистий прибуток на 415 тис. грн за рахунок збільшення обсягів продажу продукції та зміні фінансової складової економічної безпеки. Отже, за рахунок цього трохи збільшиться й рентабельність, що також є позитивною тенденцією.

Також збільшилась фондовіддача за рахунок позитивного впливу техніко-технологічної складової економічної безпеки. Оборотність активів на підприємстві не змінилась. Незначно зменшилась матеріаломісткість за рахунок того, що на підприємстві збільшилися матеріальні витрати.

Загалом, можна сказати, що на ефективність роботи підприємства позитивно вплинули зміни деяких показників економічної безпеки. Якщо підприємство і надалі буде розвивати свій потенціал, воно зможе зайняти перші позиції серед своїх прямих конкурентів.

Таким чином, можна сказати, що основними чинниками, які впливають

на ефективність роботи підприємства є показники фінансової і техніко-технологічної складової, а саме: показники, що вказують на надлишок чи недолік власних оборотних коштів, фондівіддача основних засобів, фондоозброєність праці, матеріаломісткість, рівень технічного потенціалу. Але й інші показники у своїй сукупності також впливають на загальну ефективність роботи підприємства.

Проаналізувавши стан економічної безпеки та встановивши її вплив на ефективність роботи ПАТ "АК "Комбінат "Придніпровський" можна зробити висновок, стан економічної безпеки знаходиться на достатньо хорошому рівні. Для того, щоб робота підприємства стала більш ефективною, можна запропонувати створити службу економічної безпеки і дати теоретичні рекомендації щодо її створення.

Останнім часом витрати підприємств на створення систем безпеки невпинно зростають, що також підтверджує неможливість стабільної діяльності підприємства без забезпечення надійного рівня його безпеки. Як свідчить практика, співвідношення витрат, здійснених до моменту настання негативної події та завдання шкоди підприємству, і витрат на ліквідацію наслідків загрози та відновлення майна і ресурсів дорівнює 1/15 .

Система забезпечення економічної безпеки пов'язана з вирішенням комплексу завдань економічного, правового і правоохоронного характеру, захистом економічних інтересів і прав власності підприємств.

Для того, щоб ефективно організувати службу економічної безпеки, підприємство повинно мати такі засоби для забезпечення власної безпеки: технічні (охороно-пожежні системи, відеоапаратура тощо); організаційні (створення спеціалізованих підрозділів чи структур, які забезпечуватимуть безпеку підприємства, а також система управління); інформаційні (комп'ютери, захисні мережі і сама інформаційна продукція, у т.ч. необхідна для прийняття рішень інформація); фінансові, без яких і функціонування системи безпеки буде неможливим; правові (у т.ч. розробка локальних правових актів з питань

функціонування системи управління та забезпечення безпеки); кадрові (передусім, достатня кількість персоналу, який займається питаннями безпеки, його професіоналізм); інтелектуальні (залучення висококласних спеціалістів і науковців дозволяє запроваджувати нові системи безпеки). Варто зазначити, що ці засоби потребують комплексного поетапного застосування, а не одночасного запровадження.

Активація підприємством вищенаведених засобів у забезпеченні безпеки переводить їх у категорію методів, тобто способів дії. Таким чином, підприємство може застосовувати технічні, організаційні, інформаційні, фінансові, правові, кадрові та інтелектуальні методи.

Отже, можна запропонувати такі етапи методики побудови системи економічної безпеки ПАТ "АК "Комбінат "Придніпровський":

1. аналіз зовнішніх і внутрішніх загроз економічній безпеці підприємства та вивчення інформації про кризові ситуації, їхні причини і шляхи врегулювання;
2. аудит наявних засобів із забезпечення безпеки й аналіз їх відповідності виявленим загрозам;
3. моделювання нової системи економічної безпеки підприємства: розробка плану усунення виявлених під час аудиту недоліків; підготовка пропозицій щодо удосконалення системи економічної безпеки (у т.ч. створення служби безпеки на підприємстві, якщо такої не існувало, чи системи безпеки на її базі, визначення механізмів її забезпечення та розробка організаційної структури управління системою), розрахунок усіх видів необхідних ресурсів; планування щомісячних витрат на забезпечення функціонування системи економічної безпеки (бюджет);
4. затвердження керівництвом моделі нової системи та бюджету на її утримання;
5. етап формування нової системи економічної безпеки;
6. оцінка ефективності сформованої системи, а також її удосконалення.

Запропонована методика формування системи економічної безпеки підприємства передбачає здійснення постійного контролю, коригування й удосконалення напрямів формування системи безпеки, щоб оптимально пристосовуватися і реагувати на зміни у зовнішньому та внутрішньому середовищах, характері ризиків і загроз, а також зміни в законодавстві.

3.2 Обґрунтування створення служби економічної безпеки

Серед фахівців існують різні підходи до організації забезпечення економічної безпеки підприємства. Наприклад, на рівні підприємства, на думку В. Абрамова, економічна безпека забезпечується дієвістю нормативних, організаційних і матеріальних гарантій, а також своєчасним виявленням, попередженням і дієвим припиненням посягань на підприємства, його фінанси, майно, або інтелектуальну власність, ділові зв'язки, технологію, інформацію.

В даний час в основному економічна безпека господарюючих суб'єктів забезпечується шляхом реалізації двох підходів:

- підхід, попереджуючий загрози;
- підхід, що реагує на погрози. Тобто незважаючи на різницю підходів, мова йде про організацію робіт із забезпечення економічної безпеки «своїми силами», без залучення сторонніх фахівців і багато в чому забезпечується контразведивательними заходами. Наприклад, велику увагу контразведивательним заходам приділяється в роботах В. Дороніна.

Особливе місце в забезпеченні економічної безпеки займають спеціальні служби.

Фінансування служби економічної безпеки (СЕБ) здійснюється з прибутку. Економія на СЕБ, як правило, обертається набагато більшими втратами.

В процесі функціонування служби безпеки значну роль грає грамотне розставляння кадрів, розподіл прав, повноважень і міри відповідальності,

взаємодія з правоохоронними органами, що дозволяє забезпечити її ефективну роботу.

Важливим чинником підвищення ефективності діяльності СЕБ є гнучка система стимулювання працівників залежно від підсумків роботи, швидкого і якісного виконання всіх поставлених завдань.

До завдань служби економічної безпеки входить:

- прогнозування різних загроз економічній безпеці підприємства;
- виявлення, аналіз і оцінка поточних загроз економічній безпеці;
- планування і організація робіт по усуненню поточних загроз економічній безпеці і раціоналізація системи забезпечення економічної безпеки;
- координація (спільно з керівництвом підприємства) діяльності різних функціональних підрозділів у сфері забезпечення економічної безпеки.

Робота по забезпеченню економічної безпеки підприємства (фірми) здійснюється по наступних базових напрямках:

- захист співробітників підприємства;
- охорона матеріальних і фінансових ресурсів;
- забезпечення інформаційної безпеки;
- охорона інтелектуальної власності фірми.

Особое місце в забезпеченні економічної безпеки фірми займає захист інтелектуальної власності в частині відомостей, складових комерційну таємницю. Розвиток ринкових стосунків підсилює конкуренцію між підприємствами, прагнення оволодіти чужими секретами.

Охорона комерційної таємниці є неодмінною умовою зміцнення позицій фірми, високого прибутку і стабільності. Зарубіжний досвід показує, що зневага до цих питань може привести до втрати до 30 % виручки від реалізації товару.

Для збереження комерційної таємниці, забезпечення захисту персоналу і керівництва фірми, забезпечення її інформаційної безпеки необхідно створити

відповідну технічну базу.

Технічне забезпечення безпеки фірми передбачає:

створення і оснащення контрольно-перепускної системи; забезпечення умов аудіо- і відеоконтроля, а також сигналізації в службових приміщеннях і обгороджування сигналізації (по периметру);

— створення аварійної сигнальної безпеки і охоронного освітлення (звичайного, інфрачервоного, фотоспалахів);

захист комп'ютерів (паролі, рівні доступу до секретної інформації) і телефонних ліній; забезпечення фізичного захисту (технічне оснащення дозорів, операторів, постів охорони і тому подібне), створення комплексу технічних засобів, що забезпечують перевірку партнерів, контрагентів і тому подібне

Перевірка партнерів, контрагентів грає важливу роль в забезпеченні безпечної роботи фірм. Економія в цьому плані може привести до значних економічних втрат. Відсікання ненадійних партнерів є важливою функцією служб економічної безпеки вітчизняних підприємств (фірм).

Реалізація комплексу завдань і напрямів забезпечення економічній безпеці вимагає досить значних фінансових витрат.

По зразкових розрахунках фахівців, витрати на забезпечення організації і ефективній діяльності служби безпеки складають від 15 до 25 % від суми виробничих витрат підприємства.

Слід враховувати, що служби економічної безпеки створюються, як правило, на великих фірмах, оскільки їх створення і функціонування вимагає значних витрат. Малим і середнім доцільно користуватися послугами охоронних фірм.

В рамках комплексного забезпечення економічної безпеки ця служба повинна тісно контактувати в своїй роботі з бухгалтерією, фінансовим відділом, юридичним відділом, підрозділами науково-дослідних і дослідно-конструкторських розробок, управління персоналом, збуту і маркетингу в

межах їх компетенції.

Надзвичайно важливе місце в системі комплексної економічної безпеки фірми займає група оперативного реагування. Вона може працювати в двох режимах — звичайному і надзвичайному.

При звичайному режимі не виникає серйозних погроз економічній безпеці, йде профілактична робота по їх запобіганню і діяльність всіх підрозділів направлена на вирішення локальних поточних проблем.

При надзвичайному режимі виникають несподівані погрози з високим або значним тягарем наслідків. В цьому випадку створюється група оперативного реагування, що включає найбільш кваліфікованих в даній проблемі фахівців фірми, для її вирішення.

Окрім цього, СБ забезпечує взаємодію з іншими структурними підрозділами фірми, від діяльності яких в тій або іншій мірі залежить стан економічної безпеки фірми.

Служби економічній безпеці ряду підприємств України працюють сьогодні в наступних основних напрямках, відбитих в таблиці. 3.5.

Таблиця 3.5 – Заходи щодо забезпечення економічної безпеки підприємств (фірм) і результати їх проведення

№ з/п	Найменування заходів	Результати реалізації заходів
1	2	3
1.	Вивчення і аналіз законів України і регіонів, підзаконних актів, інструкцій і положень, аналітична обробка інформації.	Виявлення нестикувань і протиріч в законодавчих актах і нормативно інструктивних матеріалах з метою мінімізації податків і зборів.

Продовження таблиці 3.5

1	2	3
2.	Збір, обробка і аналіз відомостей про зацікавлених в роботі фірми економічних, суспільних і політичних організаціях.	Вироблення рекомендацій по досягненню компромісних рішень по усуненню перешкод для розвитку бізнесу.
3.	Вивчення і аналіз інформації про потенційних і діючих партнерів, методи їх поведінки на ринку.	Встановлення зв'язків партнерів з організованою злочинністю, корумпованими чиновниками. Виявлення рівня професіоналізації партнерів, психології їх поведінки, вживання заходів по нормалізації відношенні або по відсіканню недобросовісних партнерів.
4.	Збір і аналіз інформації про кримінальні структури, виявлення агентів цих структур усередині підприємства, їх цілях відносно фірми і методах їх роботи.	Вироблення механізмів і прийняття контрзаходів проти ОПГ, у тому числі силових з можливим залученням силових структур для протидії криміналу.
5.	Вивчення і аналіз інформації про недобросовісних конкурентів і методи їх діяльності на ринку і усередині підприємства (фірми).	Розробка і реалізація механізмів протидії діяльності недобросовісних конкурентів фірми, а також корумпованих чиновників, запобігання позаплановим податковим перевіркам, шахрайським діям, спробам використання спецслужб.

Найбільший вплив на формування економічної безпеки підприємства справляє держава. Використовуючи прямі та непрямі прийоми втручання, вона регулює економічний і соціальний розвиток країни. Інтереси підприємства і держави не завжди збігаються. Їх спільним мірилом виступає економічна безпека. Проблема полягає у тому, що, створюючи базу для економічної безпеки держави, не завдати шкоди інтересам підприємства.

Широкий спектр проблем, з якими пов'язана економічна безпека підприємства, вимагає системного їх розподілу у таких напрямках: технологічна, ресурсна, фінансова і соціальна безпека. Ці підсистеми являють собою комплекс завдань і показників (рис. 3.1), підвищити її можна тільки успішно працюючи в усіх напрямках одночасно.

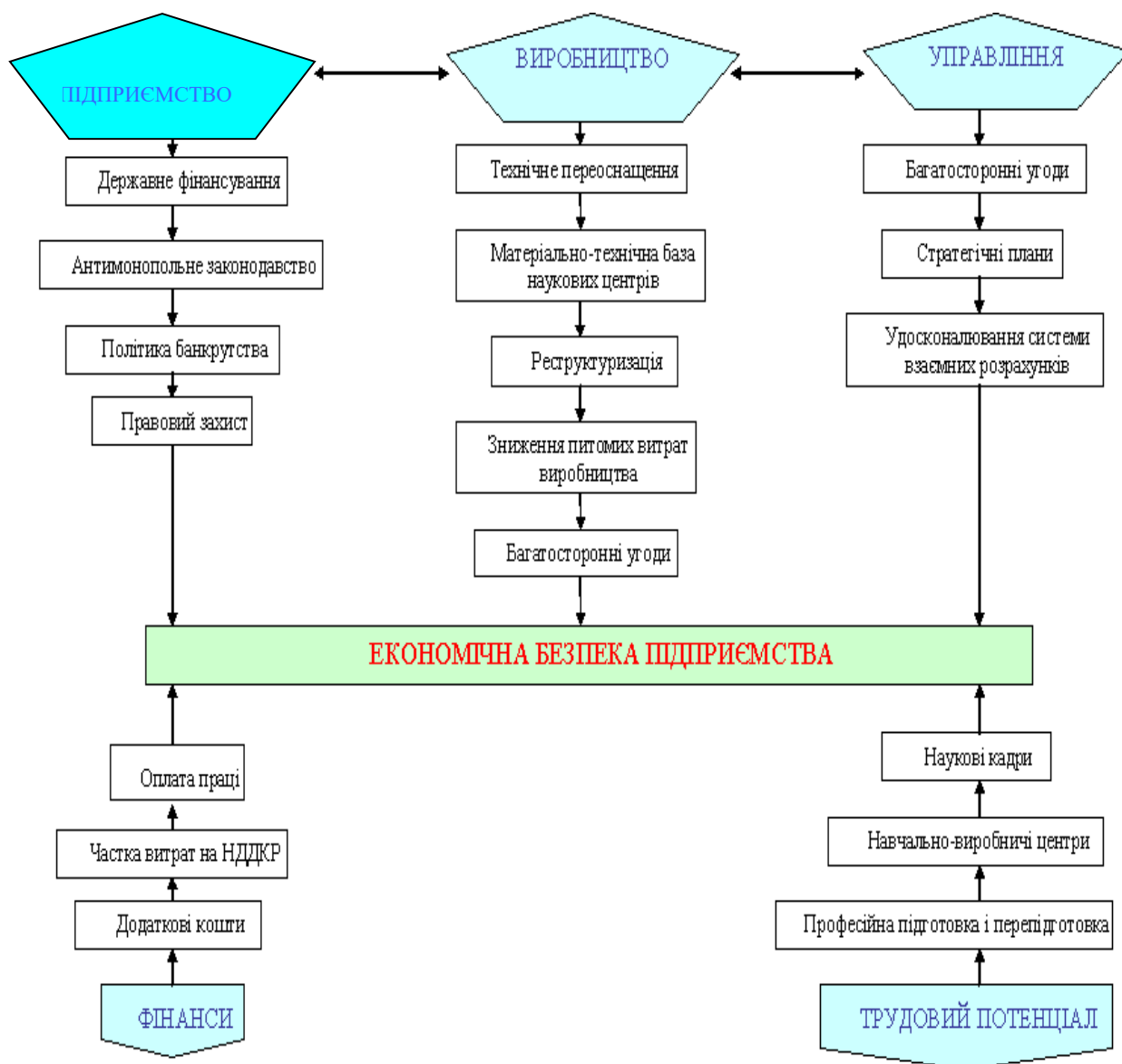

Рисунок 3.1 – Схема взаємодії елементів економічної безпеки підприємства

Конкретними кроками на шляху зміцнення економічної безпеки підприємства є:

- у рамках технологічної безпеки – закриття низькорентабельних і збиткових підприємств; зміна оплати праці наукових кадрів; створення нових організаційно-виробничих структур; використання лізингу; активна участь у міжнародних виставках, семінарах;

- у рамках ресурсної безпеки – удосконалення системи розрахунків;
- підвищення продуктивності праці; збільшення капіталовкладень у ресурсозбереження; стимулювання „ресурсного” наряду НДДКР;
- у рамках фінансової безпеки – застосування принципу дотримання критичних строків кредитування;
- створення інформаційного центру щоб постійно мати відомості про борги підприємства і перекрити канали втрати інформації;
- створення в структурі інформаційного центру спеціальної групи фінансових працівників, яка б перевіряла податкові та інші обов'язкові платежі для виявлення можливої передплати і надавала відомості про основні виробничі фонди, що мало використовуються, з метою їх можливого продажу; використання нових форм партнерських зв'язків, у тому числі франчайзингу;
- у рамках соціальної безпеки – наближення рівня оплати праці до показників розвинутих держав; залучення робітників до управлінських функцій; підвищення кваліфікації працівників;
- заінтересованість адміністрації підприємства;
- підвищення матеріальної відповідальності працівників за результати своєї праці.

У роботі досліджено і проаналізовано фінансово – економічний стан ПАТ Комбінат «Придніпровський», яке є акціонерним. Тому буде доцільно розглянути шляхи забезпечення економічної безпеки саме в акціонерному товаристві.

Фінансово-економічна безпека акціонерного товариства — це захищеність АТ від зовнішніх і внутрішніх загроз, що дає змогу зберегти й ефективно використати матеріальний, фінансовий і кадровий потенціал.

Під забезпеченням економічної безпеки акціонерного товариства (далі — ЕБТ) розуміється діяльність менеджерів і персоналу АТ, спрямована на запобігання порушенням стабільності функціонування й економічного розвитку АТ унаслідок негативних дій на його корпоративні ресурси з боку зовнішніх і

внутрішніх джерел загроз. Джерела загроз — це потенційні антропогенні, техногенні або стихійні носії загрози.

До основних корпоративних ресурсів АТ, що використовуються для забезпечення ЕБТ, у цілому можна віднести:

- майно АТ, включаючи засоби технологічного оснащення та інші матеріальні цінності;
- фінансові можливості АТ за наявної структури капіталу і практики використання основних і оборотних коштів;
- кадрові можливості АТ, перш за все компетентність і професіоналізм менеджерів і рівень кваліфікації персоналу;
- інформаційні ресурси АТ, зокрема матеріальні носії інформації, які містять комерційну, банківську та інші таємниці АТ, що охороняються законом;
- технології та об'єкти інтелектуальної власності АТ.

Пропонований організаційно-методичний підхід до забезпечення ЕБТ передбачає планування і здійснення сукупності заходів, поєднаних за функціональною ознакою в комплексну систему забезпечення ЕБТ. Відправним пунктом побудови такої системи є філософія бізнесу, що відображає уявлення засновників АТ про цінності й норми поведінки в бізнесі. Обов'язковою умовою побудови комплексної системи забезпечення ЕБТ є централізоване управління, що передбачає:

- координацію дій менеджерів АТ щодо забезпечення ЕБТ у межах їх компетенції;
- зосередження сукупності корпоративних ресурсів на вирішенні головних завдань забезпечення ЕБТ;
- формування надійних гарантій підтримання законності за взаємодії з органами державної влади і місцевого самоврядування, а також підрядними організаціями;
- контроль за повнотою і своєчасністю виконання організаційно-

розпорядчих актів генерального директора АТ, що належать до забезпечення ЕБТ.

Побудова комплексної системи забезпечення ЕБТ здійснюється на основі дотримання таких принципів: відповідності потенційним загрозам безпеці, адаптивності до змін, цілісності й системності, розумної достатності.

Стратегія управління ЕБТ визначає головні напрями діяльності АТ для досягнення вибраної мети забезпечення ЕБТ. Стратегію розробляють менеджери АТ на основі вербального аналізу можливих негативних впливів на корпоративні ресурси АТ з боку потенційних джерел загроз безпеці. В міру необхідності залучаються матеріали юридичного й інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності АТ у прогнозованих умовах.

Як головні завдання забезпечення ЕБТ доцільно розглядати:

- захист законних прав та інтересів засновників, менеджерів і персоналу;
- моніторинг оточення АТ на основі довідкових, статистичних та інших матеріалів;
- ідентифікацію потенційних загроз безпеки і оцінку небезпеки їх реалізації за вартісними показниками вірогідності;
- охорону персоналу і майна АТ, а також матеріальних носіїв інформації, що містять відомості про АТ, які охороняються;
- профілактику і припинення можливої протиправної діяльності персоналу на шкоду безпеці АТ.

Об'єктова система захисту АТ повинна мати у своєму складі як мінімум підсистеми охоронної і пожежної сигналізації, контролю та управління доступом, захисту інформації і телевізійного нагляду за виділеними зонами території АТ. Вибираючи конфігурацію підсистеми захисту відомостей АТ, що охороняються, доцільно керуватися такими міркуваннями.

Якщо АТ має у своєму розпорядженні значну кількість віддалених одне від одного окремих приміщень, використовується переважно автоматизована (мережева) система безпеки, що забезпечує високу ефективність захисту за

одночасного скорочення експлуатаційних витрат.

У всіх інших випадках можна обмежитися локальною автономною системою захисту відомостей АТ, що охороняються, в окремих, зокрема офісних, приміщеннях. Організація такої системи передбачає:

- оснащення приміщень кодовими замочними пристроями з метою запобігання несанкціонованому доступу в них працівників АТ і відвідувачів;
- епізодичну перевірку приміщень на відсутність у них підслуховуючих пристроїв за допомогою пошукової апаратури вітчизняного виробництва;
- захист приміщень від лазерних мікрофонів і стетоскопів шляхом створення перешкод на елементах будівельних конструкцій за допомогою віброакустичних пристроїв;
- захист приміщень від несанкціонованого використання стільникових телефонів шляхом дистанційного блокування за допомогою спеціальних технічних засобів;
- укомплектування встановлених у приміщеннях абонентних телефонних апаратів сумісними з ними технічними засобами захисту мовних повідомлень, які забезпечують шифрування мовного сигналу і повідомлень факсиміле, що передаються по телефонній мережі загального користування;
- спеціальне обстеження засобів обчислювальної техніки (ЗОТ) у місцях їх установки на можливість несанкціонованого зняття інформації за рахунок побічних електромагнітних випромінювань ЗОТ і створюваних ними наведень.

Виконання робіт із проектування об'єктової системи захисту АТ і монтажу технічних засобів захисту в новостворюваних та діючих АТ здійснюють спеціалізовані підрядні організації. Роботи виконуються на основі двосторонніх договорів між АТ і підрядником, що укладаються з урахуванням попередньої оцінки обґрунтованості ресурсних потреб, заявлених підрядником, і повноти забезпечення їх з боку АТ асигнуваннями.

Дослідивши стан економічної безпеки ПАТ "АК "Комбінат "Придніпровський" та вивчивши його організаційну структуру запропонуємо

створити на підприємстві службу економічної безпеки.

Для того, щоб створити службу економічної безпеки на ПАТ "АК "Комбінат "Придніпровський" необхідно скласти план витрат, необхідних для її створення та визначити штат працівників цієї служби.

Можна запропонувати набрати такий штат працівників належної кваліфікації та досвіду роботи в аналогічній сфері:

Таким чином у перший місяць функціонування СЕБ підприємству необхідно буде вкласти:

Щомісячні витрати складуть:

$$1800 \text{ грн (ПВ)} + 6000 \text{ грн (АВ)} = 7800 \text{ грн.}$$

Можемо розрахувати ефективність протидії збитків від створення СЕБ.

Річний ефект роботи підприємства буде складати сума планових попереджених збитків по всіх складових економічної безпеки.

Річний ефект складатиме:

$$\text{Ер.} = 3470 \text{ грн} + 2300 \text{ грн} = 11390 \text{ грн}$$

Розрахуємо ефективність в перший місяць функціонування СЕБ:

$$\text{Е} = 11390 \text{ грн} / 18810 \text{ грн} = 0,6$$

Тепер розрахуємо ефективність у наступний місяць функціонування СЕБ:

$$\text{Е} = 11390 \text{ грн} / 7800 \text{ грн} = 1,46$$

Бачимо, що ефективність значно зросла (на 0,86) вже в наступному місяці функціонування. Хоч і капітальні витрати значних обсягів, алев же з наступного місяця після створення СЕБ ефективність підприємства збільшується вдвічі, що є позитивною тенденцією.

Розрахуємо у який термін зможуть окупитися капітальні вкладення:

$$\text{Ток} = 11010 \text{ грн} / 11390 \text{ грн} = 0,97 \text{ або приблизно } 1 \text{ рік.}$$

Отже, майже за рік ПАТ "АК "Комбінат "Придніпровський" зможе окупити свої витрати на створення служби економічної безпеки

4 ОХОРОНА ПРАЦІ ТА ТЕХНОГЕННА БЕЗПЕКА

4.1 Аналіз потенційних небезпечних і шкідливих факторів виробничого середовища

Підприємство ПАТ "АК "Комбінат "Придніпровський" належить до ІІБ категорії за ГОСТ 12.1.005-88, тому що витрата енергії робітника становить приблизно 178 ккал/год.

На даному виробництві відсутні такі шкідливі фактори, як теплове випромінювання й вібрація.

Варто зауважити, що умови діяльності переобтяжуються тим, що їхня робоча зона знаходиться в безпосередній близькості до виробництва. Через повсякденне вживання розширюваного асортименту мастил, необхідних для забезпечення високошвидкісного процесу у повітря робочої зони вірогідне надходження окису вуглецю, аерозолі масла. Це потребує обладнання приміщення місцевою витяжкою, вентиляцією. Технічні засоби безпеки на повинні забезпечувати захист працівників від підвищеного рівня шуму (екрани, шумозахисні кабіни пультів керування), а також виключати можливість ведення процесу у разі несправності кінцевих вимикачів, пристроїв заземлення, огорожень робітників; вимикання стана при перебуванні працівників у небезпечній зоні біля стана. Щоб обминути травмування, мають бути виключені всі роботи з ручним завданням або іншими операціями на стані. Спостерігаються випадки травмування частинами обладнання, що відлітають, що може стати причиною травмування працівників.

Працівники повинні дотримувати низки правил техніки безпеки. Насамперед, це стосується робіт, пов'язаних з перебуванням працівників біля робочих відділень. Перед пуском обладнання треба переконатися у відсутності людей у небезпечній зоні, справності кнопки аварійної зупинки, не повинно бути обривів. Проходи повинні бути вільні, підлога сухою й чистою,

перекритою гофрованими металевими плитами. Необхідно перевірити справність захисних корпусів, які заземлюють електродвигуни й апаратуру, а також огорожень, стелажів, прийомного стола, кріплень, що рухаються й обертаються.

Пари мастильно-охолоджувальної рідини можуть спричиняти роздратування слизової оболонки верхніх дихальних шляхів.

На ділянці внаслідок роботи устаткування, виникає підвищений шум 105 дБА при нормі 80 дБА ГОСТ 12.1.003-83.

Установлено такі ГДК пилу в повітрі робочих приміщень:

- за наявності пилу, що містить більше 70 % вільного двоокису кремнію (Si_2), - 1 мг/м³; від 10 до 70 % - 2 мг/м³;
- для азбестового й змішаного пилу, що містить більше 10 % азбесту - 2 мг/м³.

Оцінка шкідливих факторів виробничого середовища й трудового процесу наведена в таблиці 4.1.

Таблиця 4.1 - Оцінка факторів виробничого середовища трудового процесу

№ п/п	Фактори виробничого середовища й трудового процесу	Норм. зн. (ГДК, ГДУ)	Фактич не знач.	III клас- шкідливі й небезпечні умови й характер праці			Час дії фактора %, за зміну
				Iст.	IIст.	IIIст.	
1	2	3	4	5	6	7	8
1	Шкідливі хімічні речовини, мг/м ³ :						
	I клас безпеки						
	Ангідрид хромовий	0,01	0,014	1,4p			90
	II клас безпеки						
	Моноетаноламін	0,5	1,64		3,2p		90
	Кислота сірчана	1,0	3,1		3,1p		
	Етилмеркаптан	1,0	1,42	1,42 p			
	III - IV клас безпеки						
	Аміак	20,0	25,7	1,3p			90
	Масла мінеральні	5,0	26,5		5,3p		90

	Етиленгліколь	5,0	7,8	1,56 р			90
2	Пил переважно фіброгенної дії, мг/м ³	4,0	17,5		4,4р		90
3	Вібрація (загальна й локальна),дБ						
4	Шум, дБА	80	105			25	100
5	Мікроклімат у приміщенні: (тепл. період) - температура повітря, ° С - швидкість руху повітря, м/с - відносна вологість повітря, %	27 0,5 40-60	32,1 0,12 -	- - -	5,1 - до 25	-	100 100 100
6	-інфрачервоне випромінювання, Вт/м ²	140	411		411		83

Примітка: Категорія важкості праці (І-легка, ІІ- середньої ваги, ІІІ-важка). Категорія напруженості праці (І-мало-, ІІ- помірковано напружена, ІІІ- дуже напружена).

Згідно з картою оцінки факторів виробничого середовища оператори поста керування мають право на пенсію за списком №1 (вплив одночасно двох факторів третього ступеня) та на додаткову відпустку тривалістю 11 днів.

4.2 Заходи захисту від небезпечних і шкідливих факторів

Захист тіла людини від впливу шкідливих факторів забезпечується застосуванням спецодягу, взуття, головного убору й рукавиць. Забороняється працювати в брудному й порваному спецодязі.

Таблиця 4.2. Розрахунок норми необхідної кількості засобів індивідуального захисту працівників на ділянці

Професія	Індивідуальні засоби захисту	Кількість людей за професією	Строки носіння в місяцях	Кількість одягу за т
----------	------------------------------	------------------------------	--------------------------	----------------------

Майстер	Костюм х/б	1	12	1
	Черевики шкіряні		12	1
	Рукавиці брезентові.		1	12
Робітник	Костюм х/б	14	12	14
	Черевики шкіряні		12	14
	Рукавиці брезентові		1	168

Заходи із захисту від впливу небезпечних і шкідливих факторів

Таблиця 4.3 Технологічні заходи із захисту від впливу небезпечних і шкідливих факторів.

Небезпечний або шкідливий фактор (припустиме значення)	Проектований захисний пристрій	Тип пристрою	Місце установки
1	2	3	4
Рухливі частини технологічного встаткування й смуга	Захисні кожухи, поруччя, огороження	Стаціонарні, переносні	Окремі вузли встаткування, ділянки й ін.. Технологічні лінії
Електромагнітне поле (20В/м)	Захисні екрани	Стаціонарні, переносні	Перед джерелом випромінювання
Іонізуюче випромінювання (0,0072А/кг)	Корпуси приводів виготовляють із матеріалів поглинаючих або що екранують дане випромінювання	Стаціонарні, переносні	Перед джерелом випромінювання
Шум (80дБА)	Захисні екрани, звукоізоляційні пости, засоби індивідуального захисту	Стаціонарні, переносні	Пости керування станом
Електричний струм (не більше 0,01А)	Ізоляція всіх провідників електроструму й струмоведучих частин, заземлення встаткування	Стаціонарні, переносні	Місце установки встаткування або проведення ремонтних робіт
Технологічний пил та інші виділення газів в атмосферу	Система витяжок і вентиляції, індивідуальні засоби захисту	Стаціонарні, переносні	Між робочими клітками, під моталкою

Наявність усіляких небезпечних і шкідливих факторів виробничого середовища вимагає розробки комплексу заходів захисту від їхнього негативного впливу.

Пропонуються інженерні рішення, що забезпечують механізацію й автоматизацію виробничих процесів, герметизацію встаткування, що є джерелом виділення шкідливих речовин, а також рішення, що дозволяють безпечно для працюючих експлуатувати технологічне встаткування (сигналізація, дистанційне керування з пульта, підривні або запобіжні клапани й ін.), наведено в таблиці 4.3.

4.3 Освітлення

Освітлення у виробничих будівлях може здійснюватися природним та штучним світлом. При недостатньому природному освітленні використовують комбіноване освітлення.

Для нормального природного освітлення в цеху очищають скло від пилу й бруду, копоти не рідше 4 разів на рік. Також використовують штучне освітлення за допомогою газорозрядних ламп (люмінесцентні, ртутні високого тиску), таблиця 4.4.

Особливості прокатного виробництва потребують встановлення світильників у закритому приміщенні. Штучне освітлення поділяють на робоче, аварійне й евакуаційне. Необхідність наявності аварійного освітлення пов'язана з тим, що відхилення робочого освітлення може призвести до тривалого порушення технологічного процесу. Нормування виробничого освітлення визначається згідно з ДБН-В.2.5.-28-206.

Таблиця 4.4 – Нормування значення КПО при природному й штучному освітленні.

Найменування відділення, ділянки, робочого місця	Розряд зорової роботи	Система загального освітлення, освітленість		Аварійне освітлення	
		При люмінесцентних лампах лк	При лампах розжарювання лк	Для продовження робіт	Для евакуації лк
Виробнича ділянка		200	75	5% від освітленості (не менш 2 лк)	0,5

Природне освітлення в прокатному цеху здійснюється через вікно в бічних стінах і через верхні світлові прорізи (ліхтарі). Природне освітлення нормують за допомогою коефіцієнта природної освітленості (КПО).

4.4 Заходи з електробезпеки

Широке використання електричного струму для найрізноманітніших цілей надає питанням захисту від його впливу на людський організм важливе значення.

Вплив електричного струму на організм може викликати небезпечні для здоров'я наслідки й навіть призвести до смерті. Небезпека посилюється тим, що наявність електричної напруги не може бути безпечно виявлена за допомогою наших органів чуття. Імовірність смертельного результату при ураженні електричним струмом велика. Значний вплив має й зовнішнє середовище.

Становий проліт відповідно до вимог ПУЕ СНиП 3.05.06 - 85 «Електротехнічні пристрої» належить до зони класу В – 16. Це зона, розташована в приміщеннях, у яких при нормальній експлуатації вибухонебезпечні суміші горючих газів або пар ЛВЖ із повітрям зазвичай не утворюються, проте можливі в результаті аварій або несправностей.

Небезпека ураження електричним струмом виникає при експлуатації несправних електроустановок, порушення ізоляції на силових і контрольних

кабелях, електродвигунах, командоапаратах, кінцевих вимикачах.

Фактичне значення струму на ділянці $I = 5,9$ А, напруги відповідно $U = 220 - 380$ В

Однією з основних причин ураження електричним струмом є пробій ізоляції.

При ушкодженні ізоляції електроустаткування напруга може випадково з'явиться на металевих частинах, які не перебувають у нормальному стані. При сполученні з металевими конструкціями, що опинилися під напругою, виникає небезпека ураження електричним струмом.

Нещасні випадки можливі також при впливі електричного струму через дугу; безпосередньому зіткненні з відкритими струмовідними частинами й проводами: випадковому, не викликаному виробничою необхідністю, або впливом при помилковій подачі напруги під час ремонтів та оглядів; при дотику до металевих частин устаткування, що випадково опинилися під напругою; при впливі напруг тощо.

Небезпеку електричного ураження створює різноманітне встаткування: електричний привід (включаючи пускорегулювальну апаратуру), електроустаткування підйомно-транспортних пристроїв, електрифікований внутрішньозаводський транспорт, зварювальні апарати, високочастотні й освітлювальні установки, переносний інструмент і т.д.

У цехах застосовують такі заходи для захисту від ураження електричним струмом:

- а) захист від дотику до струмовідних частин;
- б) захист від дотику до устаткування, що випадково опинилося під напругою;
- в) захист від струмів надмірної сили (короткого замикання)

У першому випадку застосовують огороження й ізоляцію струмовідних частин, розміщення їх на недоступній висоті, використання зниженої напруги.

У другому випадку, найпоширенішому, конструктивно простим і дуже ефективним заходом захисту є заземлення. Захисні функції заземлюючого

пристрою полягають у зниженні до безпечної величини напруги щодо землі на металевих частинах, які випадково опинилися під напругою, що дозволяє усунути небезпеку ураження людини, яка доторкнулася до них.

Пристрій, що автоматично відключає електроустановку за час не більше 0,2 сек., при виникненні в ній струмів великої сили, у тому числі з появою напруги на корпусі й інших металевих частинах, називається захисним відключенням.

При обслуговуванні електроустановок застосовують основні й додаткові захисні засоби. До основного належать захисні засоби, ізоляція яких надійно витримує робочу напругу установки й при користуванні якими допускається безпосередній дотик до струмовідних частин, що перебувають під напругою. До додаткових належать засоби захисту, що підсилюють дію основних засобів й які забезпечують безпеку при напрузі дотику й кроковій напрузі. До засобів індивідуального захисту належать: ізолююча штанга, ізолюючі кліщі, діелектричні боти, діелектричні рукавички, ізолюючі підставки ін. Схема мережі, а отже й режим нейтралі джерела струму, що живить цю мережу, вибираються за технологічними вимогами, а також за умовами безпеки.

За технологічними вимогами та за умовами безпеки найбільш оптимальною є чотирипровідна мережа із глухозаземленою нейтраллю, тому що вона дозволяє використати дві робочі напруги - лінійну й фазну. Від чотирипровідної мережі 380 В можна жити як силове навантаження - трифазне або однофазне, включаючи її між фазним і нульовим проведеннями, тобто на фазну напругу 220 В, при цьому досягається значне здешевлення електроустановки в цілому завдяки застосуванню меншого числа трансформаторів, меншого перетину проводів і т.д.

4.5 Пожежна безпека

Відповідно до СНіП 2.01.02-85 «Протипожежні норми» виробництво холоднокатаного листа належить до категорії Д, як виробництво, пов'язане з обробкою неспалених речовин і матеріалів у холодному або теплому стані.

За класифікацією пожежних зон приміщення, у яких містяться тверді речовини, не здатні переходити у зважений стан. Будівля ЗАТ «ЗЗРК» належить до IV ступеня вогнестійкості.

Джерелами виникнення пожежі можуть бути:

- газоповітряні вибухонебезпечні суміші (кисень, природний газ);
- масло при потраплянні на нього відкритого вогню;
- електроустаткування - при короткому замиканні, статична електрика;
- грозові розряди;
- самозаймання промаслених відходів.

Газорятувальні служби здійснюють постійний контроль за станом і герметичністю газопроводів, газових засувок. На всіх нагрівальних пристроях установлені клапани безпеки, які перекривають доступ газу до колекторів у випадку аварійної ситуації (відключення головного вентилятора, зниження тиску в газовій магістралі й т.д.), спрацьовує світлова й звукова сигналізація.

Електроустаткування повинно мати вибухобезпечний вигляд (двигуни, освітлення).

Промаслені деталі збирають у металеві ящики, вивозять у спеціально відведені місця й спалюють. Для запобігання небезпеки ураження блискавкою застосовується комплекс захисних пристроїв, які забезпечують безпеку людей, захист будівель та споруд.

На випадок виникнення пожежі використовуються первинні засоби пожежогасіння відповідно до норм (табл. 4.5).

Для гасіння пожеж використовується також вода технічна, пожежні гідранти, пісок, повстина.

Таблиця 4.5 – Розрахунок первинних засобів пожежогасіння для ділянки

Найменування приміщень, споруджень, установок	Од. виміру	Пінні вогнегасник и ВХП-10	Вуглекислотні вогнегасники			Ящики з піском, ємністю 0,5 м ³
			ВВ-2	ВВ-5	УП-1	
Виробнича ділянка	10210 м ²	11	3	6	1	2
Пости керування	11 шт	3	4	2	2	-
Вентиляційні установки	3 шт	2	2	3	2	1

Розрахунок загального штучного освітлення ділянки

Вихідні дані:

- довжина прольоту A = 180 м;
- ширина прольоту B = 23м;
- кратність кроку колони в прольоті 6 м;
- висота приміщень до нижньої крайки будівельних ферм ln = 10 м;
- висота розрахункової поверхні lp = 0,8 м.

Розрахунок:

З огляду на те, що приміщення високе з нормованими умовами повітря робочої зони й робота не вимагає високої якості передачі кольору, вибираємо як джерело світла лампи ДРЛ - 1000.

Вибираємо світильник для лампи ДРЛ типу ЗЗ.

Передбачаємо розташування світильників:

$$L = l_n - l_p = 10 - 0,8 = 9,2\text{м} \quad (4.1)$$

Визначаємо значення, які рекомендуються:

$$\lambda = L \cdot n = 9,2 \cdot 0,9 = 8,28\text{м} \quad (4.2)$$

де, $n = 0,9 \dots 1,0$.

Розрахункове рекомендоване значення відстані між світильниками становить 8,28м.

Виходячи із кратності кроку колони в прольоті передбачається відстань між світильниками 6м.

Визначаємо кількість світильників:

- по довжині прольоту:

$$N_1 = A / L = 180 / 6 = 30 \text{ шт.};$$

- по ширині прольоту

$$N_2 = B / L = 23/6 = 4 \text{ шт.}$$

Визначаємо величину мінімальної освітленості, виходячи з умов зорової роботи в прольоті. У цьому випадку робота середньої точності, що відповідає 4-му розряду зорової роботи з мінімальною величиною освітленості при загальному освітленні $E = 150$ лк. Коефіцієнт запасу при штучному освітленні $K_3 = 1,5$; коефіцієнт нерівномірності освітлення для лампи ДРЛ, $z = 1.15$.

Індекс приміщення:

$$i = A \cdot B / (A + B) \cdot 9,2 \quad (4.3)$$

$$i = 180 \cdot 23 / (180 + 23) \cdot 9,2 = 2,1$$

Ураховуємо коефіцієнти відображення поверхні $P_{\text{ни}} = 50\%$; $P_i = 30\%$; $P_y = 10\%$, визначаємо коефіцієнт використання світлового потоку, який дорівнює $\eta = 72\%$.

На підставі отриманих даних розраховуємо необхідний потік кожної лампи:

$$\Phi = E \cdot K_3 \cdot S \cdot z / N \cdot \eta \quad (4.4)$$

$$\Phi = 150 \cdot 1,5 \cdot 180 \cdot 23 \cdot 1,15 / 120 \cdot 0,72 = 12398 \text{ лм}$$

Даному споживаному світловому потоку відповідає лампа ДРЛ -250, потужністю 250 Вт і світловим потоком 13000лм.

Відхилення світлового потоку лампи від споживаного становить:

$$13000 - 12398 / 12398 \cdot 100\% = 4,8\%.$$

Установлена потужність освітлювальної установки:

$$P = 250 \cdot 120 = 30 \text{ кВт.}$$

За умови дотримання рекомендованих показників приміщення буде відповідати чинним нормам освітлення.

ВИСНОВКИ

Питання економічної безпеки держави і суспільства є актуальними для всіх країн світу. Для сучасного соціально-політичного та економічного стану України дуже важливою є цілеспрямована діяльність держави, усіх рівнів організації законодавчої і виконавчої влади в країні щодо забезпечення економічної безпеки країни та її громадян.

Економічна безпека держави є комплексною системою, яка включає в себе множину елементів і напрямів, серед них – демографічна безпека, ресурсна, питної води, продовольча, енергетична, фінансово-грошова, кримінальна, медична та інші.

Дослідження поняття економічної безпеки підприємства показують, що економічна безпека підприємства як об'єкт управління має специфічними особливостями. Можна навести лише найбільш значимі з них: цілісність, коли дотримання інтересів підприємства, їх баланс з інтересами партнерів забезпечують сталий розвиток підприємства; складність, яка проявляється у великій кількості інтересів підприємства в різних аспектах його діяльності та необхідності їх збалансованості з настільки ж різноманітними і мобільними інтересами численних партнерів підприємства; стратегічна орієнтація, яка домінує над інтересами сьогоdnішнього дня. Навіть просте перерахування особливостей економічної безпеки підприємства дає наочне уявлення про те, що її забезпечення і постійна підтримка - досить складний процес в управлінні підприємством. Тим не менш, незважаючи на складність забезпечення економічної безпеки, на новизну цього поняття для більшості українських підприємств, економічна безпека підприємств є тим новим елементом сучасного менеджменту підприємств, без реалізації якого не можна забезпечити їх сталий розвиток.

Ринкова система господарювання базується на економічній свободі підприємця. Це означає, що підприємець постійно стикається з невизначеністю,

неповнотою інформації, а отже — з підвищеним ризиком. Тому підприємець повинен вміти правильно оцінювати ризик.

У кожній сфері підприємницької діяльності ризики пов'язуються з можливою втратою (повною або частковою) ресурсів, що є у розпорядженні підприємця. Це можуть бути матеріальні, фінансові, інтелектуальні та інші ресурси. Крім того, ризик пов'язується з можливою втратою доходів або їх недоодержанням порівняно з очікуваним результатом.

Ефективність виробництва являє собою комплексне відбиття кінцевих результатів використання засобів виробництва і робочої сили за певний проміжок часу. Ефективність виробництва (продуктивність системи) має поліморфність визначення і застосування для аналітичних оцінок і управлінських рішень. З огляду на це важливим є вирізнення за окремими ознаками відповідних видів ефективності (продуктивності), кожний з яких справляє певне практичне значення.

Отже, проаналізувавши складові економічної безпеки ПАТ "АК "Комбінат "Придніпровський" можна сказати, що майже всі показники набагато кращі у 2020 році порівняно з 2021 роком, це обумовлено зростанням конкуренції у кінці цього року. Щодо фінансової складової, в цілому спостерігається позитивна тенденція зміни показників. Аналіз ліквідності підприємства дозволяє визначити спроможність підприємства сплачувати свої поточні зобов'язання. Коефіцієнт загальної ліквідності показує достатність ресурсів підприємства, які можуть бути використані для погашення його поточних зобов'язань. Коефіцієнт швидкої ліквідності відображає платіжні можливості підприємства щодо сплати поточних зобов'язань за умови своєчасного проведення розрахунків з дебіторами. Коефіцієнт абсолютної ліквідності показує, яка частина боргів підприємства може бути сплачена негайно. Як бачимо, ці коефіцієнти були у межах норми тільки у 2020 році, проте вони збільшилися у 2021 році у порівнянні з 2019 роком на 20,73%, 17,95%, 333,33% відповідно. Коефіцієнт автономії показує питому вагу

власного капіталу в загальній сумі засобів, авансованих у його діяльність у 2021 році став відповідати нормативу і склав 0,51, він зріс у порівнянні з 2020 роком на 6,25%. Це свідчить про те, що підприємство піклується про структуру свого капіталу і хоче незалежності дій. Коефіцієнт фінансування характеризує залежність підприємства від залучених засобів. Цей коефіцієнт також прийняв нормативне значення тільки в 2021 році, отже зменшився на 9,26% у порівнянні з 2020 роком.

Активність підприємства у сфері розрахунків з партнерами характеризується середніми термінами оплати дебіторської і кредиторської заборгованості. Ці показники змінилися у 2021 році у порівнянні з 2020 роком на -3,92 та +27,16 % відповідно.

Усі інші показники знаходяться у позитивній динаміці, тобто у 2021 році вони кращі, ніж у 2020 році.

Щодо кадрової складової, можна сказати, що у 2021 році всі показники покращилися, а саме: плинність персоналу зменшилася (на 33,96%), персонал підприємства вражає своєю відданістю, стаж роботи щорічно збільшується на 1 рік, кваліфікація працівників відповідає складності виконуваних робіт, цей коефіцієнт збільшився у 2021 році у порівнянні з 2020 роком на 8,88%, кількість неявок зменшується, тобто підприємство дбає про дисципліну персоналу, також на підприємстві працює багато висококваліфікованих працівників, ця частка зросла на 3,61%. Це свідчить про гарну мотиваційну програму, про ретельний відбір кадрів, їх перевірку.

Щодо техніко-технологічної складової, можна сказати, що негативний вплив цій складовій дає значний коефіцієнт зношення основних засобів, який з кожним роком зростає і у 2021 році склав 0,56, що на 5,66% більше, ніж у 2020 році. Усі інші показники знаходяться у позитивній динаміці. проте якщо говорити про прогресивність технологій та продукції, на даному етапі розвитку підприємства ці показники дуже малі – 3,7 та 1,5 відповідно.

Політико-правова складова носить абсолютний рівень. Це досягається

шляхом дотримання усіх правових норм та нормативно-правових актів, а також за рахунок чесної діяльності без приховування прибутків.

Щодо інформаційної безпеки, то її рівень у 2021 році склав 0,53, що на 20,45% більше, ніж у 2020 році. Така зміна відбулася переважно за рахунок відбору надійних джерел інформації, що забезпечує більшу точність, та збільшення їх кількості, а також за рахунок відбору релевантної інформації.

Екологічна складова носить нормальний рівень безпеки, підприємство не мало штрафів за порушення природоохоронного законодавства, а оскільки підприємство в будь-якому випадку буде здійснювати викиди, цей рівень на даному етапі максимальний.

Аналізуючи силову складову можна сказати, що при транспортуванні крадіжок не було, немає робітників, звільнених за крадіжку чи спробу знищення майна, також можна побачити зростання позитивних показників, таких як, рівень інженерно-технічного захисту, який змінився від середнього до високого, та коефіцієнт захищеності майна та персоналу підприємства, який збільшився на 0,02, або на 11,76%, тобто підприємство почало витратити більше коштів на забезпечення охорони бізнесу.

Щодо ринкової складової, спостерігається позитивна тенденція зміни показників у 2021 році. Проте, можна побачити, що підприємство не зовсім правильно розпоряджається своїми активами, адже коефіцієнт ринкової віддачі активів знизився на 50% у 2021 році проти 2020 року, не дуже вдало впроваджує інноваційні проекти, це видно з коефіцієнту інноваційних витрат – знизився на 20,34%, зменшує кількість простоїв та браку, що приводить до більшої відповідності фактичного обсягу продажу плановому, це відображає такий коефіцієнт, як ритмічність збуту – зріс на 1,15%. Також зменшилися такі показники, як конкурентоспроможність продукції (на 1,06%), коефіцієнт ефективності рекламної політики підприємства (на 8,33%). Проте частка фірми на ринку збільшилася на 1,48%.

Розрахувавши рівень економічної безпеки (зріс на 0,087 за 2 роки) та його

динаміку за 3 роки можна сказати, що до підвищення рівня економічної безпеки призвело зростання рівня фінансової складової на 0,1 за рахунок зменшення запасів на складах, кадрової – на 0,2 за рахунок підвищення дисципліни персоналу та його мотивації, інформаційної – на 0,2 за рахунок відбору надійних джерел інформації, що забезпечує більшу точність, та збільшення їх кількості, а також за рахунок відбору релевантної інформації, та ринкової складової на 0,2 за рахунок підвищення конкурентоспроможності підприємства та більшої відповідності фактичного обсягу продажу плановому. Всі інші складові залишилися незмінними протягом 3-х років.

Розрахувавши рівень економічної безпеки після впровадження заходів щодо її покращення бачимо, що рівень економічної безпеки у 2022 році збільшився у порівнянні з 2021 роком на 0,03 або на 3,75% і склав 0,83, що можна назвати нормальним рівнем економічної безпеки. Як бачимо на підвищення рівня безпеки вплинули 2 складові – фінансова, яка збільшилася на 0,1 за рахунок зменшення запасів на складах, та техніко-технологічна, яка зросла на 0,15 за рахунок своєчасного ремонту обладнання.

Проаналізувавши вплив економічної безпеки на ефективність роботи підприємства можна зробити висновок, що загалом ситуація на підприємстві буде стабільною у 2022 році, можна навіть помітити невелике покращення. Збільшився чистий прибуток на 415 тис. грн за рахунок збільшення обсягів продажу продукції та зміні фінансової складової економічної безпеки. Отже, за рахунок цього трохи збільшиться й рентабельність, що також є позитивною тенденцією.

Також збільшилась фондівіддача за рахунок позитивного впливу техніко-технологічної складової економічної безпеки. Оборотність активів на підприємстві не змінилась. Незначно зменшилась матеріаломісткість за рахунок того, що на підприємстві збільшилися матеріальні витрати.

Загалом, можна сказати, що на ефективність роботи підприємства позитивно вплинули зміни деяких показників економічної безпеки. Якщо

підприємство і надалі буде розвивати свій потенціал, воно зможе зайняти перші позиції серед своїх прямих конкурентів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про концепцію національної безпеки України: Постанова ВРУ від 16.01.97 // ВВР. – 1997. – № 10. – С. 85.
2. Білоус В.Т. Координація боротьби з економічною злочинністю: Монографія. – Ірпінь: Академія державної податкової служби України, 2017. – 51 с
6. Лекад М.А. Гомеостатичні процеси та теорія безпеки // Безпека: Інформ.зб. – 2020. – № 4(20). – С. 66.
7. Бельков О.А. Понятійно-категоріальний апарат концепції національної безпеки // Безпека: Інформ.зб. – 2020. – № 3(19). – С. 91.
8. United States Code. 1988. Ed.Vol.19. Title 48 to 50. – Washington, DC, 1989. – 1045 p.
9. Косолапов Н. Національна безпека у транзитивному світі // Світова економіка та міжнародні відносини. – 2021. – № 10. – С. 17-25.
10. Абакін Л. Економічна безпека: загрози та подолання // Економічний вісник ХНУІ. – 2021. – № 12. – С. 5.
11. Лисяк О. Економічна безпека держави в умовах її становлення // Економічний аналіз. - 2021 - № 1. – С. 16-18.
12. Бандурка О.М. Економічна безпека України: виклики та загрози / Світова економіка та міжнародні відносини. – 2021. – № 10. – С. 13.
13. Лекарь С. Правове регулювання економічної безпеки в Україні. Підприємство, господарство і право. 2019. № 12. С. 186–191
14. Косянчук Т.Ф., Лук'янова В.В та ін. Економічна діагностика: Навч.посіб. / За заг. Ред. Т.Ф. Косянчука. - Львів: Новий світ, 2018. 452 с.
15. Уряд схвалив Стратегію економічної безпеки до 2025 року // Економічна правда: сайт. 10.03.2021. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2021/03/10/671791/>.
16. Reznik O., Kovalchuk A., Getmanets O., Nastyuk V., Andriichenko N.

Financial security of the state. Journal of Security and Sustainability Issues. 2020. Vol. 9, No. 3. Pp. 843–852

17. Мунтіян В.І. Економічна безпека України. К.: Лібра. 2016. 462 с.
18. Кравченко С.Г. Економічний аналіз.- Х.: ХІБМД, 2019.- 198с.
19. Державна політика забезпечення національної безпеки України: основні напрямки та особливості здійснення : монографія / Криштанович М.Ф., Пушак Я.Я., Флейчук М.І., Франчук В.І. -Л.: Сполом, 2020. 418 с.
20. Економічна енциклопедія: У трьох томах/Редкол.: С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2000. – Т. 1. – 864 с.
21. Економіка підприємства: Підручник/За заг. Ред. С.Ф. Покропивного. – К.:КНЕУ, 2000. – 528 с.
22. Грінченко А.Ю. Удосконалення механізмів забезпечення економічної безпеки України: теорія, методологія, практика дис. д-ра екон. наук: 21.04.01 / Грінченко Андрій Юрійович; Національний інститут стратегічних досліджень. К., 2021. 431 с.
23. Карлін М.І.. Фінансова система України. - К.: Вища школа, 2019. – 274 с.
24. Ситуація на ринку молока і молокопродуктів у 2021 році http://ukrexport.gov.ua/ukr/silske_gospodarstvo/
25. Маслак О. Стабільність ринку молока — основа продовольчої безпеки .Інформаційний щомісячник «Пропозиція». – 2022. - № 2
29. Промисловість України // Бізнес. – 2021. – № 50. – С. 27- 32.
30. Агропромисловий комплекс України: стан, тенденції та перспективи розвитку. Інформаційно-аналітичний збірник (випуск 6) / За ред. П.Т. Саблукатаін. –К.: ІАЕУААН, 2021. -764с.
31. Євчук Л.А. Проблеми ринку молокопродуктів // Економіка АПК, 2021. №12. – С. 33-36.
32. Лисенко А.М. Маркетингова система виробництва та реалізації молокопродукції //Економіка АПК. — 2020. — № 6. — С. 62-66.

33. Виробництво основних видів продукції тваринництва [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
34. Оніщенко О.Г. Державне регулювання ринку молочної продукції та основні напрями його удосконалення // Економіка АПК. – 2021. – № 1. – С. 100-103. – Ч. 2: -
35. Макаров І.М. Сутність ринку та специфіка його формування в молокопродуктовому підкомплексі АПК // Вісник технологічного університету Поділля. – Хмельницький: Технологічний університет Поділля, 2020. – № 6. – Ч. 2: - Економічні науки. Спеціальний випуск з нагоди Міжнародної конференції “Гуманітарні науки на рубежі третього тисячоліття: досягнення, проблеми, перспективи”. – С. 196-199.
36. Довгань Р.С. Поглиблення інтеграції у молокопродуктовому підкомплексі // Економіка АПК. – 2020 – № 12. – С. 27-30.
37. Кириченко О.А. Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності: Навч. посіб. - 3-тє вид., перероб. і доп. - К.: Знання-Прес, 2018. - 384 с.
38. Г. В. Козаченко, В. П. Пономарьов, О. М. Ляшенко. Економічна безпека підприємства: сутність та механізм забезпечення: Монографія. - К. : Лібра, 2016. – 280 с.
39. Економічна безпека: навчальний посібник / під ред. З. С. Варналія К.: Знання, 2020. – 647 с.
40. Штембуляк Д. О. Основи формування фінансової складової економічної безпеки підприємства в умовах трансформаційної кризи української економіки. - 2021- <http://www.economy-confer.com.ua/>
41. Мойсеєнко І. П. Моделі аналізу економічної безпеки суб'єктів господарювання // Актуальні проблеми економіки 2021. - № 10. – С.64-72.
42. Судакова О.І., Гречко Д.В., Шкурूपій А.В. // Стратегія забезпечення належної економічної безпеки підприємства. - 2021. - №1- <http://www.rusnauka.com/>
43. Аналіз національної економіки - Пухтаєвич Г. О. 14.1. Економічна

безпека: сутність, чинники, критерії. - 2021. – <http://finance-library.com.ua>

44. Dudin M., Fedorova I., Ploticina L., Tokmurzin T., Belyaeva M., Ilyin A. Practices to improve economic security. *European Research Studies Journal*. 2018. vol. 11 (1). P. 459—467.

45. Криленко В. Економічна безпека регіону як складова забезпечення національної економічної безпеки. *Ефективна економіка*. 2013. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1779>

46. Офіційний сайт Міністерства економіки України.- Режим доступу. – <http://www.me.gov.ua>

47. Механізми та функціонально-структурні інструменти забезпечення конкурентоспроможності національної економіки в умовах сучасних загроз економічної безпеки : моногр. ; [за ред. Т.Г. Васильціва, Р.Л. Лупака]. – Львів : Вид-во ННБК “АТБ”, 2019. – 552 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: drive.google.com/file/d/1fC1pwS50W_uia1jEzZ0YnXoR26ttYD-m/view?usp=sharing

48. Довбня С. Б., Гічова Н. Ю. Діагностика рівня економічної безпеки підприємства // *Фінанси України*. – 2019. – № 4. – с. 88-97.

49. <http://inpos.com.ua/516>

50. <http://www.milkua.info/>